नं० ५१२०

नाम- शतपथ ब्राम्हणम्

कर्त्ता- ×

पत्र संख्या- १२९ पत्राणि सं० — २६६७

विषयः-- ब्राम्हणम्

5120

#6/7 Common

F. = 118

[illegible]

[illegible]

५१२०

समानम्

प० २

पठनार्थपाठकस्येदम्

॥याज्ञिकदेवलोकेनस्वोपार्जितम्॥

॥ख्यातिनामकौज्म्पण्डितानि॥

॥पठनार्थेरवीकृतस्य॥श्री॥

श्रीकांर चितीकाँडस्वप्न ८

॥श्रीगणेशाय नमः॥ हरिः ॐ॥ प्राणभृत उपदधाति॥ प्राणा वै प्राणभृतः प्राणानेवै
तदुपदधाति ताः प्रथमायां चितावुपदधाति प्रर्थाह्वे ऽ एषो ग्नेर्यत्प्रथमा चितिः
पुरस्तात्तत्प्राणान्दधाति तस्मादिमे पुरस्तात्प्राणाः॥१॥ तादशदशोपदधाति॥
दश वै प्राणा यद्वाऽ अपि बहुकृत्वो दशदश दशैव तत्संचक्षते वो दशदशोपदधाति
पंचवारतान्यश्नुपदधाति दशदश पंचवार एकैकस्मिन्न्वशौ प्राणास्त्वदेषु सर्वेषु प्राणान्दधा
त्यनंतर्हिताः पशुभ्य उपदधात्यनंतर्हितांस्तत्पशुभ्यः प्राणान्दधाति सर्वत उपदधाति स गणेश॰
त १ र्वत एवैषेतत्प्राणान्दधा ति [illegible] धाति॥ प्रजापतेर्विस्रस्तात्प्राण ॥१॥

ति

दैवंकामंदेवताभूत्वातानब्रवीदुपमेतप्रतिमएतद्धत्तयेनमेऽयमुदक्रमिछेति
सवैतदन्नंऽसृजस्ववत्तेवयंपश्यंतउपहैवसामेतितेवाउभयेसृजामहाइ
तितयेतेप्राणाश्चप्रजापतिश्चैतदन्नमसृजंतैताःप्राणभृतः॥३॥सपुरस्तादुप
दधाति॥अयंपुरोभुवइत्यग्निर्वैपुरस्तद्यत्तमाहपुरइतिप्रांचंह्यग्निमुद्धरंति
प्रांचमुपचरंत्यथयद्भुवइत्याहाग्निर्वैभुवोग्नेर्हीदंऽसर्वंभवतिप्राणोहाग्निर्भू
त्वापुरस्तात्तस्थौतदेवतद्रूपमुपदधाति॥४॥तस्यप्राणोभौवायनइति॥प्राणोह्ये
तस्माद्रूपादग्नेर्निरमिमीतवसंतःप्राणायनइतिवसंतमृतुंप्राणान्निरमिमीत

प्रा०

॥२॥

गायत्रीवासंतीतिगायत्रींछंदोवसंतादृतोर्निरमिमीत गायत्र्यै गायत्रमितिगाय
त्र्यैछंदसोगायत्रꣳसामनिरमिमीतगायत्र्या[illegible]दुपाꣳशुरितिगायत्रात्साम्नउपाꣳ
शुंग्रहंनिरमिमीतोपाꣳशोस्त्रिवृदितिउपाꣳशोर्ग्रहात्त्रिवृतꣳस्तोमंनिरमिमी
तत्रिवृतोरथंतरमितित्रिवृतस्तोमाद्रथंतरंपृष्ठंनिरमिमीत॥५॥वसिष्ठऋषि
रिति॥प्राणोवैवसिष्ठऋषिर्यद्वैनुश्रेष्ठस्तेनवसिष्ठोथोयद्वस्तृतमोवसतिते
नोएववसिष्ठःप्रजापतिर्गृहीतयात्वयेतिप्रजापतिस्सृष्ट्यात्वयेत्येतत्प्राणं गणेश०
गृह्णामिप्रजाभ्यइतिप्राणेभ्यस्ताः॥प्रादयतनानोपदधातियेनानाका ॥२॥

2

राम

मः प्राणेतांस्तद्धाति सहसा हृदयस्यैकृतस्थाएं करोत्यथ यन्नाना साहृदयेस्था

णं॥८॥ हविर्द्धिंद्यास्यैषाजिव्हा दिष्टकायज्ञः साहृन॥६॥ स्रुवद्दोहास्तद्धि हुत्रिव

इग्निर्यर्वाना नग्नियावत्तस्य मात्रा तावत्तरुस्तोपदधाति॥ई॥ अभदक्षिण

तो॥ यं दक्षिणा विश्वकर्मेत्ययं वै वायुर्विश्वकर्मा योयं पवत एष हीदं स

र्वं करोति तद्यत्तमाह दक्षिणतो ति तस्मादेष दक्षिणैव भूयिष्ठं वाति मनो

ह वायुरत्वा ह दक्षिणतस्तस्योत्तरेवतद्रूपमुपदधाति॥७॥ तस्य मनो वै

श्वकर्मेत्यमिति॥ मनस्तस्मान्नूपाह्वायो निरमिमीत ग्रीष्मो मानसरु ति

चौ०

॥३॥

यो भुवन्नु मनसो निरमिमीत त्रिष्टुभौष्णी तित्रिष्टुभं इहुवोयो घादतो नि
रमिमीत त्रिष्टुभः स्वार मिमीति त्रिष्टुभ दुं इसः स्वार ८ सामनिरमि
मीत स्वाहं तर्यामद्द ति स्वारा सान्नो तर्यामं ग्रहं निरमिमीतां तर्यामात्
शा वहृत्यं तर्यामा डूहातं वहश ८ स्तोमं निरमिमीत पंचदशा दु हदि
तिपंचदशा सो मा दुहत्त्र छं निरमिमीत ॥८॥ भरद्वाज ऋषिरिति ॥ ग०ए० श०
मनो वै भरद्वाज ऋषि रन्नं वाजो यो वै मनो बिभर्त्ति सो न्नं वाजं भ
रति तस्मान्मनो भरद्वाज ऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्वयेति प्रजा ॥३॥

पतिस्त्वष्ट्यात्वयेत्येतन्मनो गृह्णामि संजाम्यैंद्र इति मनो हृक्षिप्त्वा ततः प्राप
द्यत नानोपदधाति ये नाना कामा मनसि तांस्तद्धाति स तु साद्य
त्येकेतन्मनः करोत्याध्यचन्नाना साद्ध ये न्मनोह विद्धि ध्यासे पा जि ह दिष्ट
कातस्यो को वंधुः॥८॥प्राप्तनरणम्॥१॥अथ पश्चाद्यंपश्चाद्विश्वयचा हस्त
सो वा प्रादिसो विश्वव्यचाय दृहोवै पउदेसपेद्र ८ सर्वं व्यचो भवति तद्यत्त
माहपश्चाद्दिति तस्मादेतं प्रसंच मेव पश्यति चक्षुर्हीदिस्रो भरस्ता पश्चान्नस्त्वे
तद्देवतद्रूपमुपदधाति॥१॥तस्य चक्षुर्वैश्वव्यचसमिति॥ चक्षुस्तस्माद्रूप

।४॥

हादित्यान्निरमिमीत वर्षाश्चाक्षुष्यइति वर्षा ● त्तुं चक्षुषो निरमिमीत
जगतीवाषइति जगतीं व्रह्मोवर्षाभ्यस्तोन्निरमिमीत जगत्या ऋक्साम
मिति जगत्यैछंदस ऋक्सम ऋक्सामान्निरमिमीत वस्सिमाछु ऋइत्यक्सामात्सु
५ न्नः शुक्रं ग्रहं निरमिमीत शुक्रास्सप्तदश इति शुक्राद्ग्रहात्सप्तदशं स्तो
मं निरमिमीत सप्तदशा द्वैरूपमिति सप्तदश स्तोमा द्वैरूपं पृष्ठं निरमि
मीत॥२॥ जमदग्निर्ऋषिरिति॥ चक्षुर्वै जमदग्निर्ऋषिर्यदनेन जग गलेशं
त्पश्यत्यथो मनुते तस्माच्चक्षुर्जमदग्निर्ऋषिः प्रजापतिगृहीतयात्वं ॥४॥

येतिप्रजापतिस्तस्य यात्व येसेतश्चक्षुर्गं क्लमिप्रजाभ्य इति चक्षुः प्रश्चात्त्रापा
द्यतन्नानोपद्धातिये नानाकामाश्चक्षु षितोस्तद्धातिसत्तस्माद्यत्येभ
तञ्चक्षुकरोत्सयदीन्नानासाद्येचक्षुर्ह्विं हिं धामैपाश्रिच्छ्रिष्टकातस्मोको
वंधुः॥३॥अथोत्तरतः॥ द्दमुत्तरास्यदिति दिशो वाउत्तरातघता स्राहोत्त
राहिमुत्तराद्दस्मात्सर्वस्मात्दिशोपयस्त्वरित्याह स्वर्गो हि लोको हि शः श्रो
त्रं ह दिशो भूत्वोत्तरतस्तस्थौ तदेवतद्रूपमुपदधाति॥४॥तस्य श्रोत्रं
सोवमिति॥ श्रोत्रं तस्माद्रूपाहि न्योनिरमिमीतसादृष्टौ नीति शारद मृतुं

श्र

॥५॥ श्रोत्रान्निरमिमीतानुष्टुप्शारदीत्यनुष्टुभं छन्दः शरद ऋतोर्निरमिमीतानुष्टुभ ऐडमित्य
नुष्टुभश्छन्दस ऐडं साम निरमिमीतैडान्मं यीसैडा साम्नोमं पिनं यहं निरमि
मीत मंपिन एकविंशः शारद्यतिमंपिनोयुहाहैकविंशः स्तोमं निरमिमीतैकविं
शाद्वैराजमित्येकविंशात्स्तोमाद्वैराजं पृष्ठं निरमिमीत ॥५॥ विश्वामित्र ऋषिरि
ति ॥ श्रोत्रं वै विश्वामित्र ऋषिर्यदेनेन सर्वतः शृणोत्यथो यदस्मै सर्वतो मित्रं भवति
तस्माच्छ्रोत्रं विश्वामित्र ऋषिः प्रजापतिगृहीतया त्वयेति प्रजापतिसृष्टया त्वयेत्ये गणेशा०
तच्छ्रोत्रं गृह्णामि प्रजाभ्य इति श्रोत्रमुत्तरतः पाप्रहीं नानोपदधाति येनानाकामः ॥५॥

५१

श्रोत्रेतांस्तद्दधातिसहस्माहयस्तेकंतच्छ्रोत्रंकरोत्यथयन्नानासाद्येच्छ्रोत्रं हविर्द्धि
ध्याक्षेणत्रिवृद्दिष्टकातस्योक्तोबंधुः॥६॥अथमध्यादयमुपरिमतिरितिचंद्र
मावाउपरितद्यत्तमाहोपरित्युपरिहिचंद्रमाऽअथन्मतिरित्याहवाग्वैमति ष२
र्वाचाहीदꣳसर्वंमनुतेवाग्वैचंद्रमाभूत्वोपरिष्टात्तस्थौतद्रेवतद्रूपमुपदधाति
॥७॥तस्यैवाश्याप्तेति॥वाचंतस्माद्रूपाच्चंद्रमसोनिरमिमीतहेमंतोवाच्यइतिहे
मंतमृतुंवाचोनिरमिमीतपंक्तिꣳहैमंतीतिपंक्तिंछंदोहेमंताद्दतोनिरमिमीतपंक्तेर्
निधनवदितिपंक्तेश्छंदसोनिधनवत्सामनिरमिमीतनिधनवतऽआग्रयणग्रहं

॥५॥ ६॥

तिनिधनवतः साम्न आग्रयणं ग्रहं निरमिमीताग्रयणात्त्रिणववत्रयस्त्रिंशौ शा
वित्याग्रयणाद्गृहात्त्रिणववत्रयस्त्रिंशौ स्तोमौ निरमिमीत त्रिणववत्रयस्त्रि
ंशाभ्यां शाक्वररैवते इति त्रिणववत्रयस्त्रिंशाभ्यां स्तोमाभ्यां शाक्व
ररैवते पृष्ठे निरमिमीत ॥८॥ विश्वकर्मर्षिरिति ॥ वाग्वै विश्वक
र्मर्षिर्वाचा हीदं सर्वं कृतं तस्माद्वाग्विश्वकर्मर्षिः प्रजापतिर्गृ
हीतया १

गणेश
॥६॥ ३॥

6/7

[illegible]पतिः प्रजापतिर्द्वयात्त्वायायेनं ह्वावं स्कामिप्रजान्यद्विनिःसान
पुपरिष्टात्त्वाप्यादयत नाम्नापदक्षतिंयेनानाकोमांव्राचितांस्त द धा
तिससस्मादेयाव्यकां तस्मात्संक रिंद्राथ यंनानामसादयं ह्लासं हवि
र्दि युंसे प्राविन्द दिष्टका ताम्याल्लाखुंबुः ॥ एतद्वैस द्दृन्नं ॥ प्र च
त्वाणाय प्रजापतिस्वासृजं ततेता वाचेम वर्धि ग्रजांगसतात्वाना
मन्त्रं ॥१०॥ तादृशदशापदक्षाति ॥ दशाक्षरा विराड्विराट्कुरसन्न मन्त्रं ॥८॥
सर्वमिवास्मिन्नत न्नसन्नमन्त्रं दक्षातिं सर्वंतदुपदक्षाति सर्वंतपवा

स्तु

स्मिन्नत्र तत्रस्मन्नं दधाति नाहिता विराड्रूपत्वान् प्राणान् । बिभ्रति
तस्य प्राणान् बिभ्रति तस्मात् प्राणभृतः ॥११॥ ब्रा० ॥ २ तदाहुः किं प्रा
णाः किं प्राणभृत इति प्राणा एव प्राणाः अङ्गानि प्राणभृन्त्यङ्गानि हि
प्राणान् बिभ्रति प्राणास्त्वेव प्राणा अन्नं प्राणभृदन्नं हि प्राणान्
बिभर्ति ॥१॥ तदाहुः । कथमस्यैताः सर्वाः प्राजापत्या भवन्तीति
द वसु वसिष्ठादन्न प्राणिनद्वीति या चायुष्या वसु हस्यैताः सर्वाः गणेश ० ॥ ८ ॥
प्राजापत्या भवन्ति ॥ २ तदाहुः यद्विहायण्ड्वीना य[illegible] वन्तीत्यश

8

ऽसन्मथ कस्मात्पुरस्ताद्बृहत्यामृक्षु सामानि त्रिपदा परिक्षतीति सं
स्था विकु[illegible]र्म्मीः । गायत्री इति तथा चापि प्रतिपद्यते [illegible] गृह्यते तं ऋचि भ्राम
गी यत तं त्र्यृचेस्य संघातस्य पुरस्ताद्बृहत्यामृक्षु सामानि त्रिपद क्षत्य ६
थ यदुपरिष्टाद्बृहत्याः । [illegible]त शास्त्रं तवतं स्त[illegible]स्ये तद्यदुपरिष्टा
द्बृहत्याः । स्तामीश्वरृक्षु त्रिपदक्षत्तीति । तत्तस्तात्कुः । पृदित तद्यद्
स्त्रिय्यात्मा द्वा स्तात्रुं शस्त्रं मथ्यात्रय हं विवस्ता वंसा पदध । गलो १२०
नि । कथमस्याप्यापि शास्त्रमुपदिष्टं तवती । निं यद्बृहत्यास्तावे तदनन्तं

प्राणा ह्यस्य वसु वात' ता ७ एवानु श ७ साय वसुमाँ अस्मा न्नापि शस्य वसुप
श्रितं भवति ॥ ५ ॥ तदाहुः । यद्यु या पितुः पुत्र मेवं ज्ञा त्वि प्र यमा न्युं दायं
कस्मा ह्यस्यामयाः संक्रामती ती ति त्वाम वाकु च पति त्व्रोद्य न च्या पिं
था पितुः पुत्र म एवं ब्रूया द्युथा पुति ७ सं तं पुत्रं ब्रूयान्ना ह ज्ञ तस्माद
च्यामयाः संक्रामति कस्माद्ध्रात्रिः संतानानीती ति पितरं पुत्रं पौत्रं १०
तां स्तत्संतानानीति तस्माद्ध्रा तृव्य एक एव द ... ति पतत्यः पुरस्ता
दुपदधाति ताः प्राणा भृता स्तान्य प्राः पश्चात्सम्यङ्ग नुतिं सन्त्वा अपान ५

भृतां पश्चाद्दक्षिणतस्ता समानभृतस्ता उ व्यानभृतां अथ यास्ता उत्तर
तस्ताः प्राणभृतस्ता उदानभृतां अथ या मध्यतस्ताः समानभृतस्ता उ स
मानभृतः इति नु इदं उत्तरकार्यं यदि वै अन्या पूर्वा प्राणभृतां या नभृत
उदानभृतः समानभृतस्ता व्यानभृतो मानाभृतः प्राणभृतो व्यानभृत
इत्युपदधाति न तथा कुर्यादित्यु ह स्माह वात्स्यः एता वै प्रतिताः नि सर्वा
णि रूपाण्युपधीयन्त ॥७ सा वै पुरस्तादुपधाय पश्चादुपदधाति प्रा
णापानावेनानुचौ उल्लीयेते इति संचयत्यपान उ ह प्राणानानूचां ॥८॥

॥ड।

गुह्यं याम्यइति संवर तितद्युत्तुरस्ताडुपक्षाय पश्चाडुपदक्षायेना
त्वाविल त्वाणोसं नानाति संदधाति तस्मादतोप्राणोसंनतो
सउंह्रितोऽहं अथ दक्षिणत उपक्षायोत्तर तउपदक्षति त्वानी
दानो स्वां गुह्यं याम्य इति संवरत्युत्तान उदक्षोनाम्नु स्वां गुह्यं
याम्य इति संवरति तद्यद्दक्षिणत उपक्षायोत्तरत उपदक्षायेताव
वितत्प्राणोसं नानाति संदधाति तस्मादतोप्राणोसंनतोसउ
ह्रितोऽहं अथ पाम अथ उपदक्षति स प्राणस्तारतः सिच्चावृत्ति १०

ण्योपदधाति पृष्ठ्ययोर्विरतः सिन्धुर्वामध्ये पृष्ठ्ययोर्मध्यतउपदधास्मि
न्नेतत्प्राणं दधाति सर्वतउपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेतत्प्राणं दधा
त्यथा प एवं हि पशुरुद्दः प्राणाः समंतं नाभिं पर्शुक्रोडानूचीर्व्यतिरश्चीः सो
पदधाति तस्मादिमेन्वंचश्च तिर्यंचश्च प्राणाः संस्पृष्टा उपद
धाति प्राणानेवैतत्संतनोति संदधाति तस्मादिमे प्राणाः संत
ताः संहिताः ॥१०॥ ब्रा० ॥३ नाद्दोक्तपुरुषमुपधार्यपद धाति एषवै
प्राणांस्तामता बिभर्ति यत्प्राणं बिभ्राति तस्मात्प्राणभृतं इ तिनत

थाकुर्यादाबादिवृप्राणानांग्रपपद्विराण्मयः पुरुषस्तस्यैव यमात्मा ।
ग्नाः वदिर मूर्ध्नि यमग्निविदितंस्ते द्युद्दास्येनाङ्गं नान्ति प्राणुष्ठः श्रा
णाक्नास्यतदंगंनान्तिप्राणु याद्यं डु वि प्राणानांगं नान्ति प्राण्योतिष्ठु
ष्यति वा वे तन्नायति वा तस्मादनः परिस्त्रिस्त्वां वा पाप्यापदेषु
दृष्ट्वा मामध्यउपदधाति तां त्रिरस्योषष्ठा त्मा पुरुषस्तां उ एवै तस्मा
द नंताक्षिताः तिनदाकुः यदयं बुरात्नुवावायं दक्षिणा विश्वकर्मा
यं पश्चाद्विष्य वा नांइद मुत्तरात्स्वं रियमुपरिमिति रितिसंप्राति हि ११

११

ग्र्यै नृर्चोल्लथ कस्मादेना बुक्तया दाशापूपद घातीति प्राणा
त्वेप्राणाग्नृतंस्तायसंप्रति दिशात पदेधाग्नाग्रणपधाहुवायंप्राणाः सं
चरन्दृथ यादेना एवमग्यै नृक्ताः संतीरक्ष्या दाशापूपद्घातीनस्
दयंप्राणपंप्राणाः संनक्ष्यासवूणिग्गानिस्वभाग्मानमनुसचर
ति।२ सएषपशुर्यदिग्निः।सावेवसर्द्व।स्वाः संस्कृतंस्तस्यायाः शुरस्ता
ड्पदधातिता बाह्नक्षु थयाः पश्चान्लसव्या वृत्पायामथत एद धाति
र्सस्त्रा न्माता रतः सिवावसियापदधातिदृ व्वायाविरतः सिक्चो

मध्यमुपश्रायांमध्य ताभ्यांयमान्मासवर्त उपदध्यातिसवीताभ्यांयमात्मा॥
इतदाङ्कः॥र्यत्सूर्व्वश्रुगागाश्रुकेकु॰ ास्तामामाकेकं पृष्ठमुपदध्यात्य॥
कस्मादस्त्र हिताास्ताामोाद्व ष्टाष्ठउपदध्यातिष्ठात्मादा॥ आस्यैषेष्ठा
त्मानंतदंगानांज्यष्ठंवरिष्ठंब्रीर्यविन्नमेकारातितस्मादयमात्मां
गानांज्येष्ठावरिष्ठाब्रीर्यवित्तमः॥४॥ तदाङ्कः॥ कथमास्योघाषि:
12 सर्वःस्वस्त इ ष्टकायामिष्टकायां॰ संस्थानानवतीति॥ मज्ञायाङ्कंर
स्ठीष्टकामा॰संसादनंचक्रूदादाहांलामञ्जूराघस्यःपञ्जारं न्नं १२

ch

पुरीषाम वसुहास्य योन्याग्निः सर्वः शत्रु इष्टकायामि ष्टकाया ॐ सं स्नु
त्वां तेवत्तिाप सपष्टसावृष्टिघाघाग्निः स्योद्धि वामवृॐ सा वृष्टि सम ग्निं
त्वदं सर्वॐ द्दिवा भुर त्तिं त्रिष्यातः समंचन प्रसारणा स्येद संचित
ॐ द्धि क समंचन प्रसारणा न्नह्यन्ति मृशंति पश्चुरषयदा निं य सा वे
पश्चुरं गानि संचांवत्ति पृच मार घद्याथ सत्ते वृीर्यं कारातिं ॐ संव सारा
सो परिवत्सरा सीदा वत्सरा सीदि सरा सिंद्ध सरा राणि तु एस त्तकं
न्यं तां म द्वारा त्रास्तक न्यं तां मद्दि मा सा स्तक न्यं तां मा सा तत्क न्यं

ड्डु २

नां घृत वास्त कल्पंता ८ संवत्सरास्त कल्पतां पृथ्या पृथिसंचांव प्रसारा
या ऽसुपार्श्व विदसितया ऽदव तयांगिरस्वद्ध्रुवः सीदति ॥ अपि कस्माद्
13 शाखायानिःश स्फारात्ता ह्रिकः पद्वायारुपश्रुश्वा वितनानि मृत्युस्
नाः तस्माद नमातेंन्यैव मृत्शे हि तु ॥ अत्र यत्कस्माहस्व ज्ञिन्नाम जि
तः । नम्न जिह्वा गांधारः प्राणा विसमंचन प्रसारणांग्रास्मिंचा त्रं ग
प्राणानवति ते संचां चनि प्रसारयति सं वितमादेनं बाहिर्ग्रहाद् षाः
व्यंन्याश्च दस्मिन्याणा ८ समंचन प्रसार णांद श्रातो तथा संचांचति
१२ १२

वसारयतीतिनहद्विवसमंचनप्रसारणंयेस तदुवाच।राजन्नथबंध्रु
रिवत्वेवतदुवाच।यंतुशतं।राज्ञांप्याससहस्रंबहिष्ठं दत्तं न्युंनीति
तस्मिंस्तुप्राणंमेधुं।याविशात्मस्थाणः सएवप्राणंस्तेघुत्प्राणइत
उपदक्षाति।तदस्मिन्प्राणे॥ समंचनप्रसारणंदक्षाति।तथासंचनं
।ःप्रचसारयत्यु।शल्लोकंप्राणउपदक्षात्यस्याॐस्वस्मांत।रसारूप
रिबंधुः।पुरीषंनिवपतीति।तस्यापुरिबंधुः।।१४ब्रा०॥४ द्वितीयांचिति
मुपदक्षाति।एतद्विदेवाःप्रथमांचितिंचित्वासमारोहन्नयंवैलोकः

प्रथमावित्तिरिमामवतं ताम्राकाशं संस्मृत्य समारादून् । आत्तबुद्धं । ब्रत
यद्ब्रममितिं वित्तिमिस्थातत्तिवा वतद्बुपश्नितजन्ह्वमिद्धात्तित्तात्तचत
यमानां एतां ह्विनीयां वित्तिमपरशंपन्य्यइन्द्वं इषिद्याश्रच्चविनिं मंत
रिक्तांतिषा । मघलोकाद्भुवंइदाप्रतिष्ठित इ वमुनस्यासानू । रत्ते
स्विनावद्भुवं न्युवंविब्रह्माणानिघज्जेरस्कांयुवां नइमां ह्विनीयांवि
त्तिमुपधत्त मितिं किंनोनुताननविष्यत्तातिष्ठुवामवानास्या श्राम्नि
वित्याय्याश्रर्वस्युनतिष्यथइतिं तायातिजत्र्यएतामस्विनाह्विनी १५

यांवितिष्ठुपाधत्तांतस्मादाकुर स्मिना खवादवानाम धयूइति ॥२ स उ य
दधाति ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवासीति यद्वै स्थिरं यन्नातिष्ठितं त ध्रुवं
मथवाऽएषामप्यालाको ध्रुवइवा प्रतिष्ठित इव मनस्यासीत्तमवेन
स्थिरं ध्रुवं कृत्वा प्रत्युपाधत्तां ध्रुवांयोनिमासादयेति स्थिरां योनि
मासीदसाधुयाद्यातंडु ख्यास्या कितं प्रथमं कुषाणाद्यं यं वा त्रघ्रिरू
ख्यांस्त स्येचप्रथमः कितयन्त्र थमा वितिस्तं कुषाणाद्यं नंदस्विना
धःसूसादयता मिद्धाद्यायस्विनो त्य धःर्तृउपाधत्तां ॥ ऋता यिनी धृत

वतीपुरंक्षितिरुतिऽऊर्ज्ञलायमित्रवृद्धिद्वितीयाचितिः स्योनासीदसदान्
पृथिव्याइतिं पृथिवीपृथभाचितिं स्नस्यशिवास्यानसीदसदन्
इत्यतदन्तिचारुद्राबुसवाग्गांचीद्यतास्वादवृताग्रृतिग्नंद्दि छातं
दिमाब्रह्मपीपिद्विसोमगायतीमाब्रह्मावसोमगाय्यत्यतंदधि
नाधघृसादयतामिंदूर्व्वयंधिनोत्यघृतंउपायत्तीपींद्विईंहेर्द्दी
द्धृयितदूसीदृतिं स्वनवीर्यणांदूसीदृप्यतांदेवानांॱसुम्नेबृह
५१ त्तरणायतिंदेवानांॱसुम्नायमहतेतरणायत्यतंतिमांवेक्षिस्त्र १५

नवञ्चात्पुशेत्वितिय्रघापितापुत्रायायास्यानः सुशावंएवञ्जुशोत्वेषी

त्यतंस्थात्वशातन्वासंविशत्स्वयात्मावितनूःस्व॥ वशेनात्मनासं

विशात्स्वत्यतंदश्विना ध्वर्यूसादयतामिहाचयश्विनात्स ध्वर्युरिपः

धत्तां पृथिव्याः पुरीषमसीति पृथिवीवैप्रथमाचितिस्तस्याएत

त्पुरीषमिवयद्वितीयाप्सानामितिरसानामित्येतत्तां वाश्चिन्व

न्तिगणांतुदेवाइतीत्तांवासर्वत्तिगणांतुदेवाइत्येतांस्तामपृ

ष्ठाघृतवतीहसीदतीयां लामानस्यांतः स्यमानानावतीते

रघास्तामष्टघा प्रजावदास्मद्द्रविणायजास्त्वेति प्रजावदास्मद्
द्रविणमायजास्त्वाह्यतद्दश्विना ध्वर्यू सादयतामिहत्वा ध्यश्विनौ ह्यध्व
र्यूउपाधत्तां ७ ताएता दिश्याः ॥ ता रतःसिचोर्वेलयोपदधाती मावै
रतःसिचौ वनायास्तद्दिशो दधाति तस्मादनाया द्दिशः स वृत
उपदधाति सवृतस्तद्दिशो दधाति तस्मात्सवृता द्दिशः स वृताः स
मीचीः सवृतस्तत्समीचीर्दिशो दधाति तस्मात्सवृताः समीच्यो दि
शः स्ता नानोपदधाति नानासादयति नाना ह्यदो दाहस्साध्वद

दातिना मा हिंदिशः ॥ अथ पंचमीं दिश्यामुपदधाति ऊर्ध्वा दिक्सादि
त्यसौ या सा ह्यूर्ध्वा दिगासीत्सादित्यं समभवत् तद्या दिश्यमुपदधाति
तामंतरतः दक्षिणां दिश्यामुपदधायसौ मुं तद्या दिश्यमंतरत दक्षि
णां दिशं दधाति तस्मादसौ तरतः दक्षिणां दिशमिति ॥ आदि
त्यास्त्वा पृष्ठे सादयामीति इयं वा अदितिरस्यामेवैनामेतत्प्रति
ष्ठायां प्रतिष्ठापयत्यंतरिक्षस्य धर्त्रीं विष्टंभनीं दिशामधिपत्नीं भुव
नानामित्यंतरिक्षस्य ह्येष धर्त्री विष्टंभनी दिशामधिपतिर्भुवा

श्र॰ ५१ तं॰ ६

नानाष्टमिष्टिमोक्षपामसीत्तिरासानाग्निम्भिं ब्रिष्टकम्मात्तरूविरित्ति
प्रजापति विब्विष्टकमा प्रजापतिस्त्वष्टासीद्यतं द्दव्विना धुषूसाद
यतामिह ब्वह्यश्विनाद्यधर्मं पूरुपाधर्ना १० याद्दविता अश्विनारूप
द्द्यानि प्रजापति ब्विस्वस्तांद वतां आदाय मुदस्ता मंतस्यप्य इन्द्रं
प्रतिष्ठायाश्च प्राचीनं मध्यान्त दस्याश्विना जाद्दायाक्रम्या तिष्ठतं
११ ता व ब्रवीत् उपाम प्रतिमए तद्दं श्यनामे मुदस्कामि
ष्टमिति किन्नो ना तानविद्य रीति मुवाह्द वद्यामव मपुतदात्म

१७ ११ ५१

।नानविश्यतीतितन्यतिं तदस्मिन्न तदन्विनो प्रत्ययवतां।१२ तद्या
पन्नाः पंचाग्नियां प्रतदस्य तदात्मनं स्तव्याद्दत्ताद्भ्राप दधाति ध्याद
कास्येताध्मातानं स्तदस्मिन्न तन्यतिदधाति तस्मादत्ताच्चात्राप
दधाति।१३ ध्रुवमिति ध्रुवायानि ध्रुवासीति ग्राह्यस्थिरं ध्यायत्निष्ठित
तद्ध्रुवमेवदाश्रास्येतदस्थिरमिवाध्रुवमिवात्मानश्चासीन्नदाते
नस्थिरं ध्रुवंतं वा प्रत्ययवतां।१४ कुलायिनी घृतवती पुरं धिरिति
कुलायमिव वाश्चास्येतदात्मनः स्विद्दीह्रिद्दस्यति तद्धसाद

य दस्यतामिवास्येतद्दात्मनः पृथिव्याः पुरीषमसीति विराषस६
हितमिव वाञ्चस्येतद्दात्मनोऽरतः सिच्या वलयाश्च युष्मावार
तः सिच्योपश्लिस्तावयमिव वाञ्चस्येतद्दात्मनस्त्वत उपदधाति
सर्वत्रिप्रद्यस्येतदक्षिणावात्मनः प्रथयधत्तां ।१५ अथ पृथ्वीश्चिद्या
दधाति ॥ कृतसपृतयूहतत्व्योरुश्चानविंतदुपदधाति स्वकाश्चु
विश्वायेष्वाषृह इतिनामनीएनस्यारात्तनामन्धामिवानुत
दुपदधाति हिङ्ड खाकान्तवाताहोहिमासावृतुः सञ्जस्यादयं १८

ष्टिकं तद्धैतं कारात्तिं ॥१॥ तद्यद्दात तत्रात्वा पद्दक्षति एतं वत्सरः प्राग्नि
रिमत्ताल्लोकाः संवत्सरस्तस्य पृ हूं पृथिव्या अव्वाबीन मंतरिद्दा
न्नदास्येषा इतीयाचितिस्तद्धस्याग्नीभ्रूतुं स्तद्यदेतत्रात्वा पद्दक्ष
तिः य द्देवास्येतत्त्रात्मनं स्तदस्मिन्नतत्पृतिदधातिं तस्माद्द
तत्रात्वापदेधाति ॥१७॥ यद्वेवैतत्रात्वापदधाति प्रजापतिरग्नि
ग्निः संवत्सर उ प्रजापतिस्तस्य पृ हूं प्रति छायाया व्वातीनं मध्य
ऽन्दास्येषा हितीया चितिस्तद्धस्याग्नीष्म ऋतुं स्तद्यदेतत्रात्वापद

मातिस्याद्वास्यात्तत्रात्मनेस्तदस्मिान्ननत्स्पृतिदधातितस्मादात
त्मापदक्षति।१८ आ०।।प० ३ इ० त्रयपाठकः।।ब्रा।। अथ यद्वैम्बादवीरु
पदेक्षति। एषास्य द्वितीया चितिर्यामभ्यस्तदविना उपाधत्तां
तामुपधायदृ८ सर्वमनवतांग्रहिदं किंच।१ तादवात्र ब्रुवन्नात्र
२ ब्रु चिनोदाइद८ सर्वमन्नताबुपतन्नानीन ग्रथा वयन्तिद्वाथसा
मितीत्तद्वं द्वितयद्यमितिविति मिच्छततद्विवा वतद्व्रवंस्तद्धि
त यथा वयं मिद्वाप्सामति। तावतद्यमाना पताइष्टकाश्री १९

त्विस्वादुर्दां शतभुवन्नाश्विनो वा इदं सर्वमनूवर्ततामश्विन्यामे
वाश्विना वेति मनूपदधाम द्वा इतीतश्विन्याम वाश्विनाश्विनि
मनूपादधतं तस्मादेतामाश्विनीं विति रिष्याव हात्त तस्मा द्यु
ध्रुव भूवस्मान्मुदक्षुए वामेतासामश्विन्याऽत्यैवाश्विनाश्वितिम
नूपादधता ३ याद्धचाविस्वाद वीरु पदधाति यांवेत द्विस्वादवा प
तां द्वितीयां चितिमपश्यत् तया तमेतन रासन्नापार्यस्त एतता
न वितदुपदधाति ता एताः सर्वाः प्रजांस्तारतः सिसावलि यां

मे ५॥

पदक्षतीमविरतः सिचाँवनायास्तत्प्रजादधाति तस्माद नुपाः
प्रजाः सर्वतिउपदधाति सर्वतस्तत्प्रजादधाति तस्मात्सर्वतः प्रजा
दिशपान्नूपदधाति दिक्षुतत्प्रजादधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु
प्रजाः ॥४॥ प्राद्दव्युब्धिस्वादवीरूपदधाति प्रजापातविकिस्तात्स
र्वाः प्रजामथतउदचामान्नतस्यात्र्यदियाानंस्त्ताऽग्नेमितस्मि
न्नात्मनः प्रतिहितिप्रापद्यंताऽपसयः सप्रजापतिर्चूखिऽसनग्नि
माम वस्यामानिश्रीपुंतं यथा तस्मात्ताः प्रजामथतउदकाम

२०

न्नतास्ताद्धि यदेव इष्टकां तस्यादेतां उपदधाति प्राणा एवास्मात्ताः प्र
जा अमध्यत उदक्रामंस्ता अस्मिन्नेतत्प्रपादयति रतः सिचावर्ला
याः पृष्ठ्या विरतः सिच्चो मध्यपृष्ठ्यायां मध्यत एवास्मिन्नेताः प्र
जाः प्रपादयति सर्वत उपदधाति सर्वत एवास्मिन्नेताः प्रजाः
प्रपादयति ॥ ६ ॥ याह्व विश्वादेवीरुपदधाति एताद्वै प्रजापतिरत
स्मिन्नात्मनः प्रतिष्ठितकामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयेति
स ऋतुभिरद्भिः प्राणेः संवत्सरेणाश्विभ्यां सयुयूत्वेताः प्र

डाः प्राजनयत्ता अस्य विनद्युज्यमानं एतानि हृद्वतानि सयुग्भूर्वि
नाः प्रजाः प्रजनयति तस्माद्धु स्त वा एव सजूः सजूरित्यृतुर्वै वै
त । ७ सजूरृतुभिरिति । तद्ध स प्राजनयद्वद्धुत्तिर्वि सयुग्भूर्वाधा
जनयत्सजूर्विधाभिरित्यापो वै विधा अद्भिर्हीदं सर्वं विहि
तमद्भिर्वै स युग्भूर्वा प्राजनयत्सजूर्देवैरिति ता देवान्प्राजन
यत्स्यद्देवाइत्याव हातसजूर्देवैर्वयोनाधैरिति प्राणा वै दे
वा वयोनाधाः प्राणैर्हीदं सर्वं वयुनं नद्धमथो छन्दांसि वै २१

देवावयोनाधांस्कंदाति ह्लोदः सर्वं विष्णुनं नइं ष्वातो विसयुमू
र्या प्राजनयद्दिन्या येषां विश्वानशायति सं वसमरावा त्रग्निर्विश्वा
नरः संवसारणा विसयुमूर्या प्राजनयदघिनाधयूसा ह्यता
मि हाच यूघिर्यां विसयुमूर्या प्राजनयत ॥८॥ सं रूर्वसुणि रिति
दाहिणातः नहूहून्प्राजनयत्सजूरुद्वेतिति पश्चात्तद्धुञ्जनप्रा
जनयत्सजूरोदिन्ध्ये रियुमरतंस्त दादिया न्प्राजनयत्सजू
र्विश्वादेवेरियुपरिष्टात्नाहिंस्यां देवान्प्राजनयत्तान्विसमान

प्रच्रूतयः समानोदर्काना नामध्यतस्ताग्रसमानप्रचृतयः समा
नोदर्काः समानीत्तिह्णीद्वुतात्तिः पुरस्ताच्चापरिष्टाच्चसयुगू
च्याग्राजनयद्द्दथयन्नानामध्यतांन्यान्त्रन्याहि प्रजामध्यतः प्रा
जनयत् ॥ ॥ अथप्राणभृतउपदधाति एतद्वैदेवात्रि
भुर्वांष्वितयद्ध मितिविततिमिष्ठात्तति वाव [illegible] द्भुर्वास्तान्त्र य
मानाद्वायुमेवाद्वित्तिमपश्यंस्तामस्मिन्नदधुस्तथैवास्मिन्न
याम तद्दधाति । प्राणभृतउपदधाति प्राणावैवायुर्वायुम २२

वास्मिन्नेतद्दधाति रतः सोऽर्वाञ्जायमानो विरन्तः स्तिवां वनामा
स्तद्वायुं दधाति तस्मादनन्तयावयवः सर्वतउपदधाति सर्वतस्तद्वायुं
दधाति तस्मात्सर्वतो वायुः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचं वा
युं दधाति तस्मात्सर्वतः समीचीं वायुः सर्वतो दिश्या वाति दिश्या
ऽनूपदधाति दिक्षु तद्वायुं दधाति तस्मात्सर्वास्विदिक्षु वायुः ॥ २
स एव प्राणभृत उपदधाति ग्रीवास्त्वेवैतत्संस्कृतानां दधाति
तानुपूर्वं तद्धितावैश्वदेवीरुपदधात्यनंतर्हितांस्तस्मादेताः ।

६।५

प्राणं रक्षति प्राणान्मे पाह्यपानं मे पाहि व्यानं मे पाहि चक्षुर्मे त्र

च्यात्विनाहि स्रोत्रं मे मस्मा कायाध्येनानवाम्य तद्ध ब्रान्याणां द

धीतु रेव त्र्याप्यस्यात्मपरक्षति एतद्धि दवात्र भुवं स्वितयक्ष मिति

त्विति मिच्छति तिवाव तद्रक्षु वांस्ताच तय मानां चक्षुष्मिमव विति म

पश्यंस्ता मभिमिन्न दधुंस्ताये वास्मिन्न यामतद्ध धाति ष्ट त्र पस्या

उपदधुं ति आपाले वृष्णिं वृष्टिमेवास्मिन्नतद्ध धाति रतः सि

त्वा त्वेलि यामा चोरतः सिचावनयोस्तद्दृष्टिं दधाति तस्माद २३

नयावृष्टीस्सर्वतउपदधाति सर्वतस्तद्वृष्टिंदधाति तस्मात्सर्वतोव
र्षति सर्वतः समीचीः सर्वतस्तत्समीचीं वृष्टिंदधाति तस्मात्सर्वतः
सम्यूढ्यास्सर्वाभ्यो दिग्भ्यो वर्षति वायव्या अन्वनूपदधाति वायोरन
वृष्टिंदधाति तस्माद्यां दिशं वायुरेति तां दिशं वृष्टिरन्वेति ॥५॥ पञ्चद
वा एतस्या उपदधाति प्राणावेतस्याः प्राणापादधाति नानानं नाहिं
प्राणान्नूढ्या उपदध्यान्नन्तर्हितास्तत्प्राणानपानादधाति यायाद्वाद्वंद
प्राणापानं नहितं तत्प्राणानपानान्नं दधात्यपः पिन्वोप्यधीऽर्ध्वद्विपा

अपवं

दधवत्तघ्नात्पाद्दिदिवाकृष्टिमेरायघ्यंताःपावोघतङ्कूतात्रपो
दधुति॑ात्रथडुंदस्यात्तपदक्षाति॑पतद्वदधात्रयुवंस्वतयधमि
तिवितिमिढतातिवावतुदधुवंस्तावतुयमानाःपशूनवतितिम
पश्यंस्तामस्मिन्नदधुंस्तायेवास्मिन्नयामेतद्दधाति॑रुंदस्याउ
पदधाति॑पशवोवाचेडुंदाऽसि॑पशूनेवास्मिन्नेतद्दधाति॑सर्वतउ
पदधाति॑सर्वतस्तत्पशूंदधाति॑तस्मात्सर्वतःपशवोपस्यात्रर
पदधात्युपस्तत्पशून्त्रातिष्ठापयानि॑तस्मात्रदावर्षत्यथपशवः २४

प्रतितिष्ठंति।६।प्राद्ध वर्छंदस्याउपदधाति।प्रजापतिर्विश्वस्मात्पश
श्रुगुदक्रामंस्तुंदा६सिन्नूर्वानानगायत्रीछंदान्तृचावयसा।प्रा
त्र घृज्ञायश्चा।घ्नादतद्विछंद श्रोशिष्टु६सातद्भूत्वा प्रजापतिर
न्नान्पश्न्वयसो।प्नाना६मूर्द्धावयइति।प्रजापतिर्वैमूर्द्धा स
योऽन्तवत्प्रजापतिश्छंदेइति।प्रजापतिरेवछंदान्तवत।१०।द्
वयइति।प्रजापतिर्वेदिव६सवायोऽन्तवन्मयंदंछंदेइतिय
हात्र निरुक्तं तन्मयंद मानिरुक्तो वै प्रजापतिः प्रजापतिरेव

छंदा नवतो ॥११॥ द्विषूंतोवय इति । प्रजापतिर्वै विष्टंभः सव्वयानवंदा
धिपतिर्म्भृदइति प्रजापतिर्वा अधिपतिः प्रजापतिरेव छंदा नवता ॥१२॥
विश्वकम्मा व्वयइति । प्रजापतिर्वै विश्वकर्मास्ति वायानवत्यरमेष्ठी
छंद इत्यापो वै प्रजापतिः परमेष्ठीताद्धि परमस्थानेतिष्ठंति
प्रजापतिरेव परमेष्ठीछंदो नवता ॥१३॥ तानिवा एतानि चत्वारि वि
यां सि चत्वारि छंदांसि तदष्टावष्टाक्षरा गायत्र्यथो विस्तागा
यत्रीमनु प्रजापतिरेतान्पशून्वयसाप्नोत्तस्मात्क्षीणं स्त्वं

२५

वयसां प्रइयावस्नाति तस्मादु सर्वास्वेव वाया वयइत्यनु वर्द्धतेष
यस्मात्त्र पशव ऊरुकामा माञ्जाततत्ति पंच दशानामार वाग्द्वावेपशावां
वज्रः पंचदशस्तस्माद्यस्य पशावा नवेत्यापि वसपाप्मानं हाता
ज्ञात्वैव तस्य पाप्मानमपहंति तस्माद्यां कांच दिशं प्रसुमानमिति
वृज्ञाविहितापं हैवतामन्वेति ॥१४ ब्रा०॥१३ वास्ता वयइति वसं
वयसामिन्नाद्धिवलंछंद इत्येकपदा वि विवलंछंद एकपदा ह्य
जात्र ब्रह्मसुः॥ वृष्णिर्वय इति वृष्णिं वयसामिन्नाद्धि शालंछंद इ

तिद्विपदावि विशालंछंदोंद्विपदाद्वैचावयउत्वकमष्टुः॥२ पुरुषा
वृयइति पुरुषंवृयसाम्नासंइंछंद इतिपंक्तिर्विंतंद्रुछंदः पङ्क्ति
रैयापुरुषाउत्वकमष्टुः॥३ यायाघाव्रयइति यात्रंवयसाम्नो दना
दंस्पंछंद इतिविराड्वा अन्नादं स्पंछंदोन्नं विविराडन्नमनाद्यं विंवि
राद्दृत्वा यायाघाउत्वकमष्टुः॥४ सिंहस्राव्रयइति। सिंहंवयसा
छदिश्छंद इत्युतिछंदाचि छदिश्छंदःसाद्धिसवाति चछंदांसिन्छा
दयत्यतिछंदा द्रुन्नवासिंहाउत्वकमष्टुः॥ थाताता निरुक्तानच्छप २६

मृन्निरुक्ता निच्छुं दां ॥ ६ ॥ सु पर भाति । पपष्ठवाहं यइति । पष्ठवा हं ब्रुय
साम्नाहूहती छुं दइति । बृहती हरुचा पष्ठवा हस्तउ त्रक्रमुः ॥ ६ ॥ उ हाव
यइति । उ दाम । णवयसाम्ना वकउं दइति । ककुन रूबो हाणा उवु
क्रमुः ॥ ७ ॥ रूतम्ना वृ यइति । रूव नं व यसाम्ना सता ता बृहती वं दइति
साता हृ हती हृ रूवं वर्ष्यिताउ वक्रमुः ॥ ८ ॥ अनड्वा हृ यइति । अ नड्वा हं
व यसाम्ना स्पङ्क्तिं छुं दइति । पाङ्क्तिं दरूचा नड्वाह उ त्रक्रमुः ॥ ९ ॥ ध
भुर्व यइति । धुवं वयसाम्ना ज्ञगतीं छं दइति । जगती हरूं चा धन

न उत्तरक्रमुः ॥१०॥ च्यवित्रय इति । च्यवित्रं रूपसाम्यात्त्रिष्टुभं छंद इति । त्रिष्टु
न्मन्त्रवान्वयत उत्तरक्रमुः ॥११॥ दित्यवाड्वय इति । दित्यवाहं रूपसाम्याद्वि
राट्छंद इति । विराट्छन्दसा दित्यवाह उत्तरक्रमुः ॥१२॥ पंचाविर्वय इति । पंचा
विं रूपसाम्याद्गायत्रीं छंद इति । गायत्रीछन्दसा पंचावय उत्तरक्रमुः ॥१३॥
त्रिवत्सो वय इति । त्रिवत्सं रूपसाम्यादुष्णिहं छंद इति । उष्णिघ्छ
न्दसा त्रिवत्स उत्तरक्रमुः ॥१४॥ तुर्यवाड्वय इति । तुर्यवाहं रूपसाम्यादनु
ष्टुभं छंद इति । अनुष्टुप्छन्दसा तुर्यवाह उत्तरक्रमुः ॥१५॥ पातावेत्तपरा चः ॥

यांस्तत्प्रजापतिर्व्ययस्मात्प्राक्षत्वि पश्युं प्रथममाहाथ यं याथ ऊर्ध्वं दा
वयस्मात्वात्मनोऽग्रेदसाच परिगृह्यात्मन्नंन्तषत्वात्मन्नेनकुरुते ताघ्ये दे
नानयामतहृयस्मात्विवहंदसाच्च परिगिह्यात्मं धत्तेऽथात्मन्कुरुते
॥१६॥ स एष पशुर्यदग्निः। सोऽत्र वसंतः रत्न: संस्कृतं रस्तस्माद्यत्पु
रस्तादुपदधाति शिरस्तत्तां च्वथ यादक्षिणतस्त्वात्र रत्नस्वसंआ
त्माऽथ यः पश्चात्पुच्छं ॥१७॥ स वै पुरस्तादेवाग्रउपदधाति। शिरो
हि प्रथमं जायमानस्य जायतेऽथ दक्षिणत उपधायोत्तरत उ

पदधातिसाईं मपमात्माजायाताईं युथपस्मात्मुक्षं ह्लांतात्माङ्गाय
28 मानस्यजायात्तै॥१८॥तस्या निवबिष्ठानिकुं दाऽस्तोयस्तविष्ठाः पश
वंस्तान्मधत उपदधाति मध्यं तत्पशुं वरिष्ठं करोति तस्मान्मध्यं
त्नि पशु वरिष्ठं॥ अथय वीर्यवत्तमाः पशवस्तां दक्षिणत उपदधाति
दक्षिणां तद्दुं पशूनां वीर्यवत्तरं करोति तस्माद्दक्षिणार्द्धः पशो
र्वीर्यवत्तरः॥१९॥पूर्वार्द्धेवजघनार्द्धे चातिष्ठो करोति यद्दक्षापू २८
यस्तस्वंस्तनितात्राणिष्ठांस्त्र थय यदिङ्गस्तिष्ठो नॅस्तूनुपदधातितानी २८

ऽता श्रुणाणुः पूर्वाङ्गुंचतरू घनाङ्गुंविपाशारातिष्ठाकातित
स्मात्पूर्वाङ्गुष्ठजघनाङ्गुष्ठपाशारातिष्ठातस्मात्पूर्वाङ्गुमिसजघ
नाङ्गुनिचपर्युरुत्वतिष्ठतिसंचविशुय्यणलाचंदृष्टाणाउपदधात्य
स्याःऽस्वस्त्रांतंयारुपरिवेधुःपुराघंनिवपातिनास्पाक्वंधुः॥२०
श्रोणान्हृतीयोवितिमुपदधाति एतद्वैदेवाद्धितीयांवितिंनिचा
समारोहन्यहुईंप्रथिव्याश्चवर्वीनमेतश्चिह्नात्रदवतत्संस्कृयस
माराहुनृंतिस्रुवभान्तयधमितिवितिमिश्राततिवादत्तदबुधं

ग्निं तमूर्द्धं मिच्छांततीत स्वेत यमानांश्व तरिक्षामेव बृहतीं तृतीयां चि
तिमपश्यंस्तस्य एवालाकाच्छदयतं । तदिंद्राग्नी अब्रुवन्नु वं नस्
मां तृतीयां चितिमुपधत्तमिति किं नौ ततो भविष्यतीति युवमेव नः
श्रेष्ठा भविष्यथ इति तिन्त्यातीत तस्यैतामिंद्राग्नी तृतीयां चितिमुपा
धत्तां तस्मादाहुरिंद्राग्नी एव देवाना७ं श्रेष्ठाविति । ३ सवा इंद्राग्नि
न्यामुपदधाति । विश्वकर्माणा सादयतींद्राग्नी च वै विश्वकर्मा चैतां
तृतीयां चितिमपश्यंस्तस्मादिंद्राग्निभ्यामुपदधाति विश्वकर्मणा २९

29

२१

सादयति ४ यद्वेवं द्वाग्निश्राभुपदधाति विश्वकर्मणा सादयति प्रजा
पतिं विश्वकर्मा देवता आदाय शुरु कामैस्तास्यं ज्ञानी च विश्वकर्मा सम
ध मा साया क्रम्याति श्रु नोष [illegible] ती तं उपामध्ये प्रतिम पृतद्वयं
न मध्यं यमुस्क मिण्ठति किं नस्तात्ता न विष्यतीति सुष्मादेव यामद
मपृतदात्मानां न विष्यतीति नाथ नि तदस्मिन्नेतर्हि ज्ञानी च विश्वक
मसि प्रथयदधुः ५ तात्येघ धाम मध्यमा स्वयमातृण्णां पृतदस्य तदात्मनं स्त
या दत्ता मत्वा पदधाति यद्वा स्यैघात्मनं स्तदस्मिन्नेतस्तुतिद धा

तिंत्तु स्मा स्हता मात्रा पदक्षाति ॥ इंद्राग्नी व्यथमानां इष्टकां दृं ८ हृतं

युवमिति पृष्ठे व युजु स्तथा बंधुः पृष्ठेन द्यावापृथिवी अंतरिक्षं च वि

बाधस इति पृष्ठेन त्वा द्यावा द्यावापृथिवी अंतरिक्षं च वि बाधः ॥ ८ विश्व

कर्मा त्वा सादयत्विति । विश्वकर्मा त्वा ततां तृतीयां चिति मपश्यदंतरिक्ष

स्य पृष्ठे पृ वस्वतीं प्रथस्वतीमिथ्यंतरिक्षस्य पृष्ठेन स्पृष्ठं व्यचस्वत्

प्रथस्वदंतरिक्षं यच्छांतरिक्षं दृं ८ हां तरिक्षं मा हिं ८ सीरित्यात्मानं य

च्छात्मानं दृं ८ ह्यात्मानं मा हिं ८ सीरित्यतत्तां ॥ विश्वस्मै प्राणाया ३०

पान्नायंव्यानायोदानायेति प्राणो विस्वयमाद्रंसोस वस्मा उ वायु
व २ तस्मिन्प्राणाः प्रतिष्ठायेवरिष्ठायेतीम विलोकाः स्वयमाद्रंसो इम
उ लोकाः प्रतिष्ठा वरिष्ठं वा यस्माल्लिपाप्नीति वा यस्मात्ति गायत्र्या वि
ष्यतन्मस्यास्वास्यति म हृच्याम्यास्येष्यतं च द्विषा शंनामानतिं यु
च हिः शंनमंतानष्टेतमादघि वा स्वदादा हस्ताखिवदानि नास्य
क्रो वंधुरथस्सामगा यन्ति तस्या परिवेशुः ॥ ० ॥ स्य द्विरपानुपदधा
ति। द्विशावेदिर्यादिशपुवेनदुपदधाति। तच्चानिरादावाधुदृष्टि

ह्रि॰

र नंतर्ह्लिता ह्रैं क्रूपे ज्ञा प्तनास्ता पुदि तद्दुपदक्षतिं ताउप द्यामू: पुरस्ता

द्ह्नस्तं बंचाला गगृह्का ख्यापदक्षन्यामोवाञ्चादिर्यं पुता ञ्र म्रुं तदा

३१ द्स्यिं दृह्न ध्रूहति दिङ्गविनातिंता ग्र न्नाचित्र च स्पुबह्रिङ्गति स्मां बदि ३१॥

ड्डविप्तद्याानरम्निकर्म्म मृत्पुरापुष्कर पसांना मृदि द्धा झ्लानाप

द्क्षातितादनाख्या ना पुष्कर पास्पन्नतिच्छापयतिं नाप्या द्वृता ञ्रब

३१॥ ह्रिड्डा न्नि वंतिंता ञ्र नंतर्ह्लिता: स्वयमाद्रस्सायाउपदक्षा य्यंतरिन्दांवे

मद्धमास्वयमाद्रस्मानं तद्दिता स्तु दं तरिन्दा ह्रिशा दक्षु पुत्तरागनै ३०

उपदधाति। चतुर्दशः सिवे दिशः पशावाचेचतुर्दशः स्थन्नं पशवावांमध्यंम
ध्यमास्तितिंमध्यतस्तदन्नं दधाति। ताश्च नंतद्धिताः स्वयमातृणस्या धा उप
दधाति। प्राणा वि स्वयमातृणसा नंतद्धितंतत्प्राणा दन्नंदधत्सुत्तरा उ
त्तरंतत्प्राणा दन्नंदधाति। ततः सिवावालिथा। स्त्वयावितरतः सितेनु
मध्यमुपष्ठायांमध्यतएवास्मिन्नेतदन्नंदधाति। सवतउपदधाति। सन्ने
तएवास्मिन्नेतदन्नंदधाति। १३ नाझपास्ति प्राणी दिशान्विराडसि [illegible] दोर्ति
दिवसं प्राडसि प्रतीता वा दिं कस्वगाडस्युदीवी दिगधिपत्न्यसि [illegible] तरा गुने

यास्त्वंतरिक्षाद्दिशादधाति रतः सिचावृलायामवीरनासि: पुरस्ता
यास्त्वद्दिशो दधाति तस्माददन्याद्दिशिः सर्वत उपदधाति सर्वतं तदा
द्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतादिशः सर्वतः समीचीः सर्वतस्तस्मात्समीचा ३१
द्दिशो दधाति तस्मात्सर्वतः समीच्यादिशः ॥११॥ याद्दक्षिण्यदिश्या उपदधा
ति छंदांसि वै दिशो गायत्री वै प्राची दिक्त्रिष्टुब्दक्षिणा जगती प्रती
३२ च्यनुष्टुबुदीची पंक्तिरूर्ध्वा पशवो वै छंदांसि यंतरिक्षं मध्यमा चितिरंत
रिक्षे तत्पशून्दधाति तस्मादंतरिक्षायतनाः पशवो ॥१२॥ याद्दक्षिणदिश्या

मितिनामान्यासामेतानिनामग्राहमेवैनाएतदुपदधातितानाना

नापदधातिनानानासादयतिनानाह्येदंदाहसाधिवदतिनानादृंहि

शः॥१४ब्रा०॥५प्रथमःप्रपाठकःसमाप्तः॥॥जायकु॥१०१॥ [illegible]

विश्वज्योतिषमुपदधातिवायुर्वैमध्यमाविश्वज्योतिर्वायुर्ह्येवांतरि

क्षलोकेविश्वंज्योतिर्वायुमेवैतदुपदधातितामनंतर्हितांदिश्यां

उपदधातिदिक्षुतद्वायुंदधातितस्मात्सर्वासुदिक्षुवायुः॥१॥यद्वेव

विश्वज्योतिषमुपदधातिप्रजावैविश्वज्योतिःप्रजाह्येवविश्वंज्योतिः

प्रजननमेवैतदुपदधाति तामनंतर्हितां दिश्याभ्य उपदधाति दि
क्ततत्प्रजा दधाति तस्मात्सर्वासु दिक्षु प्रजाः ॥ विश्वकर्मा त्वासादय
त्विति विश्वकर्मा ह्येतां तृतीयां चितिमपश्यदंतरिक्षस्य पृष्ठे ज्योति
ष्मतीमित्ययं तरिक्षस्य ह्येतं पृष्ठे ज्योतिष्मानग्निः ॥ ३ ॥ विश्वस्मै प्राणा
यापानाय व्यानायेति प्राणो वै विश्वं ज्योतिः सर्वस्माउ वा एतस्मै
प्राणाय विश्वं ज्योतिर्यच्छेति सर्वं ज्योतिर्यच्छेत्येतद्वायुष्टेऽधिपति
रिति वायुमेवास्या अधिपतिं करोति सादयित्वा सूददोहसाऽधि 33

वदति तस्याः क्रोधं धुः रुद्र पृथ्वी वाग उपदधाति क्रूतं वपति यहूत त्या
क्रूरान वित ड्डुपदधाति न मध्यन नस्यप्य वाघिकावृस इति ना
मनीएनयोरातंनामच्याममविनएतडुपदधाति ह्रइ स्फुक म
वनां ह्योह्रि मासावृत्तः स्तसमादयेन्यकं नह्त्तं कारोयेवकाह्
पदधीयेवकानिः प्रद्धादयं याापावास्त्र वकास्त्रिपस्तद ताम्न
दधाति तस्मादतस्मिन्नृतो नृपियं वपति ब्राह्मणः इह
स्य शारदा वहङ्इतिंनामनीएनयोरातंनामच्याममविनएतडुप

स्था तिष्ठद्द्वे छ्वकस वा तां द्वादशिरास्या पूर्वः स स स्याद येत्यकं त स्तं यः
रा यद का स्यपदक्षि त्या पा वा त्रं ब का श्रि प स्त द त स्याग्नेः पुरस्ताद्द
क्षन्ति तस्मादेतस्याग्नेः पुरस्ताद्धृत्तिना परिश्रित्य स्थाद्यति त
स्मान्न तु लोको वा परिश्रितैर्हृति तद्यदेतान्यत्वापद्धक्षाति संवत्स
र एवाग्निरि म उ लोकाः संवत्सरस्तस्यां तस्मिन्नमवमधमा विति
रं तरि समस्या द्वादशशिरः दावृहं तद्यादेतान्यत्वापद्धक्षाति यदु वासो
ता द्वा म नं स्तदस्मिन्न तस्तुतिदक्षाति तस्माद्देतान्यत्वापद्धक्षाति ३५

१ यद्वेव तां त्वापदधाति॥ प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्सर उ प्रजापति
स्तस्यामध्यमेव मध्यमा चितिर्मध्यमस्य वृषशिरद्वा एहैतन्नु दंताञ्च
त्वापदधाति॥ यद्वेवाम्पता आत्मनन्नैतद्दास्मि त्रेतत्यातिसूधाति तं
द तान्त्वापदधाति॥ ८ तावा पुनो॥ चतस्र रूतव्या मध्यमायां चिता
उपदधाति॥ यद्वा हइतरास्तु चितिष्व उधाद्दा विपशावोतरिदं म
चितिरियं तरिक्षं तत्पादधाति तस्मादंतरिक्षायतनाः पशवो॥ ९॥ य
द्वेव नृतस्र॥ चितु धादा वपशावाऽन्नं पशावा मध्यम ध्यमा चिति

तस्तदन्नं दधाति ॥१०॥ यो ह वै वृतस्व: स्वेडरक्षरं वाय्वं नरिक्षं ह्य हरा
तरास्मिन्नयं स्तयावदन्तरिक्षं तावदन्न उच्चादद धाति ॥११॥ यो ह वै वृतस्व
ः पश्चाद्यच्छ्यद्दनिं मध्यं तन्न स्तुतिपस्मं वरिष्ठं कारातिं तस्मान्मध्यं दति
पश्चु वरिष्ठः ॥१२॥ ताश्चा एताः स्वेवतस्त्र कृतस्यास्त्वासां विश्वाज्याति: पंच
मीपंचदिश्यांस्तद्दशदशाक्षरा विराडन्नं विराण्मध्यं मध्यमाविति मे
ध्यं तस्तदन्नं दधाति साऽन्नं तद्धिना: स्वयमातृणा धागुपदधाति प्रा
णा वै स्वयमातृणा नेनाद्धितं तस्मात्प्राणाद्दन्नं दधाच्युनराज्ज्वरं तस्मा ॥ ३५

णाद्दन्नं दधन्ति(ता) १३ अथ प्राणभृत उपदधाति प्राणा वै प्राणभृतः
प्राणानेवैतदुपदधाति ता दश भवन्ति दश वै प्राणाः पूर्वार्द्ध उप
दधाति पुरस्ताद्धीमे प्राणांश्चायुर्मपाहि ज्योतिष्मतीं मध्ये भवति प्राणो
वै ज्योतिः प्राणं मध्ये दधात्येवैतदाहुर्नाप्यनं तद्धि नाकृत वायउ
पदधाति प्राणा वै वायुं रूपं तद्वायुं प्रतिष्ठापयति १४ अथा [illegible] च
षच्छंदस्या उपदधाति पशवो वै छंदांसि स्वपन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्त
रिक्षं तन्मध्ये दधाति तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः १ [illegible] याद्दव [illegible]

×द्वादशा४

स्याउपदधाति। पशवो वा विष्ठावराजम्यन्नं पशवो वामध्यं मध्यमा चितिर्मध्य
तस्तदन्नं दधाति।२ ताद्वादश द्वादशो पदधाति। द्वादशाक्षरा वै जग
ती पशवो वै जगत्यन्तरिक्षं मध्यमा चितिरन्तरिक्षं तत्पशून्दधाति
तस्मादन्तरिक्षायतनाः पशवः।३ याद्वेव द्वादश द्वादशाक्षरा वै
जगती पशवो वै जगत्यन्तरिक्षेन्नं पशवो वामध्यं मध्यमा चितिर्मध्य
तस्तदन्नं दधाति ता अन्नं तद्धिताः प्राणभृदाउपदधात्यन्नं तद्धितं
तत्प्राणानामन्नं दधाति उत्तराउत्तरं तत्प्राणानामन्नं दधाति।४ २६

माछंद इति । अयं वै लोको मा अयं हि लोको मित इव प्रमाछंद इ
यं तरिक्षलोको वै प्रमांतरिक्षलोको ह्यस्माल्लोकात्प्रमित इव प्र
तिमाछंद इत्यसौ वै लोकः प्रतिमेष ह्यंतरिक्षलोके प्रतिमित इ
वास्त्रीवयश्छंद इत्यन्नमस्त्रीवयं स्तद्यदस्मिंल्लोकेषन्नं तदस्त्रीवयं
स्था य्यादाप्याल्लोकात्प्याद्यन्नं स्रवति तदस्त्रीवयोऽथोतानिरुक्ता
न्यग्वच्छंदाः सुपदक्षा तीप पङ्क्तिश्छंदः अग्निश्छंदो बृहती छंदा नुष्टु
प्छंदा विराट्छंदा गायत्री छंदस्त्रिष्टुप्छंदा जगती छंद इत्येतानि नि

रुक्तानि विराडन्यमानि च्छंदां ८ सुपद श्चाति शाथिवाच्छंदांसि विहंक्तंद
ङ्गतियाान्यनाहृवंन्यानि च्छंदां ८ सितान्यवितड्डुपदश्चाग्रान्नादिवना
ङ्गातादवतान्यसानि दवताश्छंदां ८ सितान्यवितड्डुपदश्चाति ॥ ९
स वि निरुक्तानि चानिरुक्तानि वा पदश्चाति सयग्मवाति निरुक्तान्यु
पाश्वस्य दंत वहांत्न मन्त्र विश्वरद्दन्त्र्यन्त ह्रां थयग्मवाति निरुक्तानि
प रा हृ ८ हांत्न मन्त्र विष्वनाद्धेन दृड्यं वंश्व न निरुक्तानि चानिरु
क्तानि वा पदश्चाति तस्मान्निरुक्तमन्त्र मद्यमानं न ह्रीयात्त ॥ ७ तानि 39

37

व्याप्तानि त्रीणि हि द्वादशान्युपदधाति तत्त्रिष्टुभ्रिः शतं त्रिष्टुभः शदक्षरा
बृहत्यर्थं भाति सा बृहती यां तद्देवा ऋतं तरिष्टं बृहतीं तृतीयां चितिमप
श्यं स्तस्या एतस्यां देवा उत्तमाः ॥८॥ यु द्वावेताउ ष्टकाउपदधाति प्र
जापतिर्विस्रस्तात्सर्वाणि भूतानि सर्वा दिशोऽनु व्युदक्रामन् ॥ सस
स प्रजापतिर्व्यस्रंसत तस्यायामवसत्प्राणं मध्यमः स यो वायुरेव स तस्य शा
तानि भूतानि व्युदक्रामंस्तान्ना स्ता इष्टकांस्तद्यादनाउपदधा ति या
न्यं वा मासा तानि भूतानि व्युदक्रामंस्ता य एव तत्र ततृति द्धवा ति

तद्याद्दशप्रथमा उपदधाति। सर्वंद्रमाँस्ताद्दश नवं तिँद्दश्याद्द्यादि
राड्डुंन्नं विराड्डुंन्नमुवंइमाँ त्रयया उत्तराः पङ्क्तिं शंदइमा साम्व
त्तमा सामव त्रविंशतिरइमा साँद्दादश मासाँस्त्वंइमा विसंवत्सर
ः सर्वाणिभूतानि।११ तं यत्रादेवाः समस्कुर्वंस्तँ तद्दस्मिन्नतानि स
र्वाणिभूतानि मध्यतो दधुस्तथैवास्मिन्नयमेतद्दधाति ता ग्रनंत
र्हिताः स्तन्याय उपदधान्यृतुषु म सर्वाणि भूतानि प्रतिष्ठापयन्ति
।१२ ब्रा०।०।२ अथ बालाखिल्या उपदधाति प्राणा वै बालखिल्याः ३८

38

प्राणानेवैतदुपदधाति तायद्वालखिल्या नाम। प्राणा उ वै रिण्याः सं
भिन्नं न वालखिलमिति वै तदाचक्षते बालमात्रादु हेमे प्राणा असं
भिन्नाः स्युः यद्वालखिल्यामात्रादसंभिन्नास्तस्माद्वालखिल्याः॥१
स वै सप्त पुरस्तादुपदधाति सप्त पश्चात्तद्याः सप्त पुरस्तादुपदधा
ति य एवेमे सप्त पुरस्तात्प्राणास्तानस्मिन्नेतद्दधाति। अथ या
याः सप्त पश्चात्तौ एषामवेतन्प्राणाना मत्तान्प्राणानन्वनिप्रतं।
कारातिंनस्माद्यदनिरन्नमश्नितादतेराप्यति।२।यद्धवैञ्च

पुरस्तादुपदधाति । स यद्वा इमम् पुरस्तात्प्राणांश्चचारि दोवी॰ त्रा
णिं । शिरस्यावाय इत्यर्वना लं । स्त स्यमूंग । गं ग हि प्राणं । पत्तविसप्त
पुरस्तात्प्राणां ल्ला न स्मिान्न तदधाति ॥ ५ ॥ अथ यया : स य पश्चात्तां स
स्र वा इ मं पश्चात्प्राणांश्चचा॰ विष्णी वा निांद्ध पतिाष्ठ्य यद वा ङ्ग
न्नस्त सप्तमूं । गं गि हि प्राणं । पात्त विसप्त पश्चात्प्राणात्स्ता न स्मि
न्न तद्धाति ॥ ६ ॥ मूर्द्धासिराड्ध्रुवासि धरुणा । धर्म्यासि धरुणा ॥ ७ ॥ ग्रीरा
सं दासियमनोः ध्रुवासि धरित्री त्यिेता न वा स्मिान्न त ध्रुवात्प्राणा ३९

39

न्यहुतानि यास्वद्वबालखिल्या ऊर्ध्वं द्धमातिष्ठन्ति एनाद्वेदवा वालखिल्या

नौरावमौ लोकौ समसृंरितन्यहाद्वनिमुतस्ना वृसिस्तव्येवेतद्यु

मानावालखिल्यानौरावमौ लोकौ समातानतस्याद्वनिमुतस्ना

वृषि॥ ७ सूद्धासिनाडितिरीडमं लोकमभिरोहन्नं स्तुवीतस्य॥ ॥

नरिद्वालोकेभ्यदृसिव्वराणीचयसुं लोकमायुष्यवाबद्वीसच्या

राष्ये वाद्वमायावृतिं ववार श्वंडष्यादाःपशावोन्नंपशवंस्तपु

यचतुलिश्वंडष्यादिः पस्तुनिरातना न्ननायुष्मोलोकप्रतितिष्ठं

त्यो वि तद्युजमान प्रतिष्ठत्तुर्भिश्चतुष्पादैः पशुभिरात्मनात्मनामु
ष्मिं लोकं प्रतितिष्ठति ८ समस्पशड़ि वराहः इयमु वै प्रतिष्ठा
त्तादद्वा इमां प्रतितिष्ठामन्ति प्रत्यायं स्तायेवैतद्युजमान इमां प्रति
ष्ठामनि प्रत्येति ९ यं वै राड्य्यमुं लोकमारोहन्न यं त्रासिष्यमनी
यं तरिक्षलोकं ध्रुवास्ति पृथिवी तामं लोकमिप्रत्याजन्ना रायो
वापाया यवेति चचारम्चतुष्पादाः पशावांजं पशावस्त प्रतिष्ठ
भिश्चतुष्पादैः पशुभिरात्मनात्मनास्मि लोके प्रत्यतिष्ठंस्त ४०

40

स्तिं १

ध्येचेतद्युजमानए तिस्वत्तन्निस्वित्रष्पादेः पशुन्नारातनान्नना
शुक्षिमाघ्राक प्रतितिष्ठति ॥ अथातः संस्कृतिरवीद्धास्त्रभूर
कादशोष्टकाऽपदक्षतियास्तोपृथमोन्तुवाकंस्तदंतपञ्च
ॐ सप्तात्मातद्युत्ताऽपकादशान्तवंद्यंकादशाऽस्रातेविष्णु
त्रिष्णुनमंतरिदांमथयाऽप्तनराःपश्चिःसत्त्वाश्चःसप्तजापातेः
स्ताग्निःसयजमानः ॥ ११ तद्याःपुरस्तादुपदक्षति शिरामु
तास्तादशान्नवंति दशाविप्राणाःप्राणात्वेशिरःश्चविड ॥ ८१

उपदधाति पुरस्ताद्धीदं शिरो ॥१२॥ अथ यां दक्षिणतो यद्वृह्वं मध्याद ५१
ताचीनं शीर्ष्णस्तदस्य तानथ यां पश्चाद्यद्भद्वं प्रतिष्ठाया अवा
चीनं मध्यात्तदस्य ताः प्रतिष्ठा वा अत्र तः ॥१३॥ तद्यां सप्त पुरस्ता
द्वालखिल्या उपदधाति याः प्राणाः सप्त पुरस्तात्प्राणांस्तानस्मिन्न
तद्दधाति ताञ्चनं तर्हिता एताभ्यां दृशथ्य उपदधीयानं तर्हितांस्त
च्छीर्ष्णः प्राणान्दधेति ॥१४॥ अथ याः सप्त पश्चान्नौय प्राणा मस्सप्त पश्चा
त्प्राणांस्तानस्मिन्नेतद्दधाति नाचनं नं तर्हितो एतनाभ्यां दृशाय्य ४०

41

उपदधीयनंतार्हितांस्तदात्मनः प्राणांदधातिस्मएषवायुःप्रजाप
तिरस्मिंस्त्वेष्टुत्वंतरिक्षसमंतं पर्यङ्कांस्तदादित्यांचितिमुपदधा
तिद्यावायुंश्चेवनदंतरिक्षंन मंभ्रायायापधाझंथाजाकेंश्चालउपदधा
यस्यां॰स्र्स्क्यांनायायास्पूरिलंशुः पुरीषंन्निवपतिनाम्यापरिवृंधुः
१५ प्रा०॥३ वसुयंचितिमुपदधातिंमाहेदवास्त्रतीयांचितिंवि
द्यासमानामदृवैंतरिक्षंविहतायाचितिरंतरिक्षामेतत्समंस्कृथ
समायाछन्नोर्तिंतज्जुवन्नांत्वतयवामितिचितिमिच्छन्तातिमावतद

42

कुर्वन्ति तज्ज्ञमिकातत्तीताताचलसुयमानांपृतांवत्तुर्थोचित्तितिमिप
श्यन्य इहृमंतरिक्षाद्वाचीनें दिवांस्तघामपृत्नाकाडुबइ
वः पतिविष्णितइवमनस्यासीतौरत्त अस्ला क्षुपनौंद्यामिद्धा
पदक्षमद्दा इति किंमत्तातान्तविष्यतीतिद्याम वनः स्मृपंतानि
ष्यसीतितायत्ति तत्र ब्रात्स्ना पा दधत्तं तस्मा दा कुर्वल्लेव द
वानां ॐ स्प्रष्टुमिति तद्दतधा वि वत्तुण्यां विन्याम यावा पृथिवि
वी विष्णाव्वं ब्रुस्नावि नत्तुथो चितिंस्तस्मादाकुर्वस्माग यावा ४२

पृथिवीविष्णुभ्रुइति।स्त्वामामनुपदक्ष्यतिप्राणोवास्तामाःप्राण
उपवेब्रह्मब्राह्मेवित्तडुपदक्ष्यति।एवेद्धेवास्त्वामामनुपदक्ष्यति।एत
हिदेवाःप्रजापतिमब्रुवंस्त्वामिद्धेपदक्ष्यामहाइति।तान्प्रत्युवाच
नाब्रवीत्किंमततान्नविष्यतीति।पशुहकिंनप्रजापतिर्देविद्य
प्रविक्किमस्माकंततान्नविष्यतीत्यर्थोवाचुंस्तस्मादुदितन्नत्रत्य
ताप्रत्याविष्कारात्किमस्माकंततान्नविष्यतीत्येवाकुरंस्थ्य
सुवाःपितरोऽतान्प्रत्यायोवाचेति।इतिदाग्रप्रजापतिम्वादवास्ते

समवर्दं तांस्त्वा मानुपदक्षाति प्राणाविस्त्वामाः प्राणा उ वै प्रजा
पतिः प्रजापतिमेवैतदुपदक्षाति ॥ ४ ॥ याद्ध वास्त्वा मानुपदक्षाति
यावितिप्राणाकूप्य पृतां चतुर्थीं चितिमपश्यन्त्यतश्चालनर
स्तेनोपायंस्त पृततानेवैतदुपदक्षाति स्त्वामानुपदक्षाति
प्राणाविस्त्वामाः प्राणा उ वा रूपं रूपीनावैतदुपदक्षाति ॥ ५
याद्ध वास्त्वा मानुपदक्षाति प्रजापतिं विस्त्रस्तं देवता आदाय
द्युदकामंस्तस्य यदूर्ध्वं मध्यादवाचीनं ग्रीवाभ्यस्तदस्य वायु ४३

43

रादायाक्रम्याति ष्ठाद्द वनाष्व न्तूयामं वन्सरस्तपालिचाद्द तमब्र
वीन्तु पाम ह्विब्रतिमा ताद्व ह्वियेन ामयद्यु द्व क्षमीरितिकां मतातर
नविध्यतीति साहदवयामेवमपतदात्मानान्तविध्यतीतिन्ताधति
तदस्मिन्नत द्वाङः प्रयदधान् तद्याएताञ्चष्वादशपुष्पमाः ।
दस्य तदात्मनं स्तवयादान्ताश्रावापदक्षतिं यादवास्येतात्रात्मन
स्त दस्मिन्नतत्यनिदधाति तस्मादताञ्चावापदधातिस्त्ता मा
तुपदक्षतिं प्राणाविात्ता माः प्राणाग विबायुं वर्धुम वि तदुपर

धाति॥ स्तम्पुरस्ताडुपदधाति॥ आस्तुत्त्रिवृदिति या एवत्रिवृत्स्तोम
स्तं तडुपदधाति तद्यन्नमाहात्म्य रोद्ध्यं ब्रह्मस्तोमाना माशिषो
त्थो ब्रह्मायुब्रह्मत्रिवृत्स्त्रिवृत्स्य एव त्रिष्टुलोक एव ब्रह्मतित तद्यन्नमाहात्म्य
रोद्ध्यं यद्विसर्वेषां स्तोतानामाशिषो वायुर्दधृग्वा पुरस्ता त्रस्तो
तद्यत्तडूपमुपदधाति॥ ओजः पंचदशइति॥ या एव पंचदश
स्तोमस्तं तडुपदधाति तद्यन्नमाहनं न इति ब्राह्मादेवं तान्
ज्ञः पंचदशो मायात्रं इमा विलोकतः पंचदशः स पंचदशाह्नान्या ४५

ग॰

इयं पंचदशा पन्दीयतां नद्युम्नमा हूनां नइ तिभ्रा तिहिन्वं इमांश्वं
इमां कूनूया दहिंगातस्तस्त्कों नादेवत इूप मुपद्धाति। १० व्यामा
सप्तदशइति। अप वस प्तदशास्तो मस्तं नदुपदधाति नद्युन्नमा हू
व्यामति। प्रजापति र्विच्यामा प्रजापतिः सप्तद्ृ।। शो व्या संवसरो
वा व्यामा सप्तदशस्तस्य द्वादशमासाः पंचर्त्तवस्तद्य नमा हू
व्यामति। यो व्यामा हृिसंवत्सुरः संवत्सराहूव्याचानरतस्मात्स्को
तादेवत इूप मुपदधाति। ११ वरुणएक विंशइति। अयं का विं

विं

45

शास्त्रामस्तं तदुपदधातीति तद्ब्रह्मणाद्धरुणाइति प्रतिष्ठा वै धरुणं
ःप्रतितिष्ठेकविंशांत्या ब्राह्मणोवा आदित्या धरुणपैकविंशं
स्तस्य द्वादशमासाः पंचर्तवस्त्रयइमेलोकाअसावादि
त्या धरुणपैकविंशं स्तद्ब्रह्मणाद्धरुणाइति पदाद्भविषा
स्तामेष्यावदं सर्वं प्रियतं आदित्याद्धन्नू वापस्या तास्त्रोतादं
व तद्रूपमुपदधीयंपसंकमरूपणापुप दधातीति १२ प्रब्रह्मविरि
ष्ठा दशाइति यापवाष्ठो दशास्त्रामस्तं तदुपदधीयाघ्यासंवस ४५

रावावपुष्पत्रिंशिरिप्वादशांस्तस्य द्वादशमासाः पंचत्रिंशः संवत्सर
एवपुष्पत्रिंशिरप्वादशांस्तद्यतमा हपुष्पाद्गिरितिसंवत्सरादिसर्वा
णिपूतानि प्रतिरत्ति तादवतङ्क प्रभुपदधाति ।१३ तापानवदश
इति । य एवं नवदशास्तामस्तंतडुपदधीति ग्रीष्मासंवत्सरात
तापानवदशांस्तस्य द्वादशमासाः षड्तवः संवत्सर एवत्तपो
नवदशांस्तेद्यतमा हतपइतिसंवत्सरादिसर्वाणिपूतानितए
ति तादवतङ्कपभुपदधाति ।१४ त्रिनावत्तः सविंशाइति । य एवस्त

विं॰शास्तामस्तंतद्दुपदक्षीण्युथ्यो संवत्सारा रावाद्वत्ती वर्त्तीः सविं॰
शांस्तस्य द्वादशमासाः सप्त त्रिविः संवत्सर ए वान्ती वर्त्तीः सविं॰शांस्त
घन्नमाह्रान्ती वर्त्त इति संवत्सारा राद्वि स्त्वत्ति वृतान्यनि वर्त्तन्ते न
(दैवतद्रूपम्नुपदक्षात्ती ॥१५॥ बात्वाद्विंशविं॰शा इति यूप वद्धा विं॰शास्तं
मस्तंतद्दुपदक्षीण्यूथ्यो संवत्सारा रावा वद्वात्वा द्वाविं॰शांस्तस्य द्वाद
शमासाः सप्तन्तीवाद्द्वाद्दाश्रीत्व संवत्सर ए व बत्वा द्वाविं॰शां
स्तघन्नमाह बुव इति संवत्सरा राद्दि सात्वषांभूतानां बुवीस्त्वितमं ४६

स्तद्देवत ह्रूपमुपदक्षति॥१६॥ संत्तरणास्त्रियाविं॰ शाइति॥ ग्रपवत्र
यावि॰ शास्त्रामस्त्तं तद्रुपदक्षीय॥ या॥ सं वसायावा वुसं त्तरणास्वे
यावि॰ शां स्तस्यवृ या॥ दशमास्मा॰ सव्वर्त्रिवा॥ न्हृ॥ अ॥ ह्वाराह्रू संव
सरएवसं त्तरणास्वयाविं॰ शांस्तद्य नमान्द्र सं त्तरणाइतिसं वस
रा न्हिसर्वाणिभूतानि स्तं न्तं स्तद्देवतद्रूपमुपदक्षति॥१७॥ या
निस्त्रहविं॰ शइति॥ ग्रपवत्तविं॰ शास्तामस्त्तं तद्रुपदक्षीयं॥ थो
सं वस्सरा वावयोनिस्त्रत्रविं॰ शांस्तस्यत्तत्रविं॰ शात्तिरङ्गा॥

सांस्तद्यसमाद्दृग्गानिदितिसंवत्सराद्दृसार्द्धघांभूतानां।घा
निंस्तान्देवतद्दृपघ्नुपदक्षाती।९जगर्तः पंचविंशद्दुत्तीः।घ।९वेंपं
चविंशास्तामस्तंतद्दुपदधीत्ययो संवेत्सरावावगर्तः पंचवि
ंशांस्तस्यवुद्धविंशतिरद्दमासाः संवत्सर ९ वगर्तः पंचवि
ंशांस्तद्यसमाद्दृगत्वाद्दितिसंवत्सराद्दृद्वैयादृशामासाग
त्वाप्दूत्वद्रूब्धविशतित्तादेवतद्दुपघ्नुपदक्षाती।।९उजाब्वाणत
इती।घ।९ वविंशावास्तामस्तंलद्दुपदक्षाष्ठेती।तद्यसमा ४७

ह्रोऽजङ्गतिं वृद्धावाधत्ता वृद्धाब्धिगावां ध्यो संवत्सरा रावाधुज ह्वि
तावंस्तस्य चतुर्विं॰ शतिरर्धमासा ह्वस्व दोरावृ संवत्सर एवोज
ह्विणवंस्तद्य व मा ह्रोऽजङ्गतिं संवत्सरा ह्विस विषां च्रता नामोऽ
स्वितमंस्तादव तङ्कप पुप दृक्ष तिं॥२०॥ क्रतुरारक विं॰ शाङ्गतिं यपुवि
त्रि ५ कवि॰ शास्तामस्तं तड्डपद क्षेयथ्यो संवत्सरा वा वक्रतुरए कवि विं
शंस्तस्य चतुर्वि॰ शतिरर्धमासाः षड्ऋतवः संवत्सर एव क्रतुरक
वि॰ शंस्तस्य त्रमा ह्नक्रतुरितिं संवत्सरा ह्विसर्वाणि भूतानि कारा

तितादृवत्तद्रूपमुपदधाति २१ प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंश इति यत्ता वै त्रय

स्त्रिंशः स्तोमस्तं तदुपदधाति ते चतमाहुः प्रतिष्ठेति प्रतिष्ठा हि

त्रयस्त्रिंशः ग्रांथ्या संवत्सरा वा वृ प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशः स्तेस्य

चतुर्विंशः स्तिर ईं मास्ता षड्ऋतवो द्वे आहुते संवत्सर एव

प्रतिष्ठा त्रयस्त्रिंशः संस्तद्यत्तमाह प्रतिष्ठेति संवत्सरादित्यत्वं

षांहृता नां प्रतिष्ठा तद्वत्तद्रूपमुपदधाति २२ ब्रध्नस्य विष्टपं

चतुस्त्रिंश इति यावृत्त चतुस्त्रिंशः स्तोमस्तं तदुपस्थै यायायासं ४८

वत्सरायाबभ्रुस्यविष्टपंचतुर्विंशःस्तस्यचतुर्विंशतिरर्द्धमासा
सद्वत्रीतांह्वश्राहारागुत्संवत्सरएवबभ्रस्यविष्टपंचतुर्विंशःस्त
यन्नमाहबभ्रस्यविष्टपमितिस्वाराज्यंवैबभ्रस्यविष्टपंस्वारा
ज्यंवैतुर्विंशःस्तदेवतद्रूपमुपदधाति॥२३॥ नाकःषड्विंशइतिः
यएवषड्विंशःस्तामस्तंतदुपदधीयस्योसंवत्सरावावनाकःष
ड्विंशःस्तस्यचतुर्विंशतिरर्द्धमासाद्वादशमासांस्तत्सन्नमाह
नाकइतिनहितत्स्मैतायकंमैवनाकंनवयाप्यासंवत्सरावा

वनाकः संवत्सरः स्वार्यालाकं स्त्तादेव तद्रूपमुपदधाति ॥२४॥ द्वितीय
त्रिष्टुप्चचारिंश इति ॥ पुरुवाष्टाचत्वारिंशास्त्तामस्तं तद्रूपदमु
रयो संवत्सारावावृद्धिदा त्रिष्टाचत्वारिंशस्तस्य षड्विंश इतिर
द्रमासां स्वायाद्दशमासाः स जर्द्धविंशोद्द्याहाशोत्र तद्यतमाह
त्रिवत्सइतिपसंवत्सराह्रि सर्वालिरूतानिविवर्धंति तादेवतद्रूप
मुपदधाति ॥२५॥ यत्रंचितान्त्पाम इति ॥ पुणवचतुष्टोमास्त्तामस्तं त
द्रूपदधाति ॥ तद्यतमाहयत्रंमिति ॥ प्रतिष्ठाविधर्त्रं षतिष्ठावत ४५

ष्ठो मौध्यात्वा स्तु वृ वि ध ड्ढं वि ड ष्ठाम: स त्राति ष्यतस्ट निर्दिश्यिस्तुतं
त द्यत्न माह्न यड्ढमितिप्रत्ति ष्ठावे धड्ढं द्वि यु रु सार्वर्षां न्रुतानं प्रति
ष्ठात्तद् यत्न ड्ढ्रप स्तु पद्ध धाति प्त वि ब्रा स्तु मे वप्र थ मु स्तु पद्ध धाति वा स्तु
पु स मं प्रा स्तु नि वता द ता न्निस वालि न्र ता व्यु नयतः परि ट्टि ड्ढ्रा ति
॥२६॥ तावाएताः त्र ष्टादाश ष्टकात पद्धधाति त्तो ह्वो त्रिवृतो प्राणा
वित्रिवृद्धायुरुप्रोणाणां वायुर्नरषाचिति: ॥२७॥ यद्ध वाष्टादशं त्र ष्टा
दशोवेसंवत्सरां द्वादशमासाः पंचर्तवः संवत्सरः प्रजापति ५

रूपात्सुशः प्रजापतिरग्निर्यावानग्निर्वि व्यस्य मात्रा तावन्तन्दो
पस्धात्तिः २८ ब्रा०।५ ॥ अथ स्सृ तत्पदक्षात्तिं एतद्वै प्रजापतिर
तास्मिन्नात्मनः प्रतिष्ठितस्सर्वाणि भूतानि गर्भ्यस्ति वक्षाद्यस्य
गर्भ एव सन्ति पाप्मा मृत्युरयऽज्ञात् ॥ स ह देवानब्रवीत्स्तुष्मा
नि सह मानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्योः स्पृण वानीति
किं नस्ततो भविष्यतीति वृणीध्वमित्यब्रवीत्संभागाननास्मिन्निरा
त्क वन्ना भिभ्यस्यांम्न्रोस्त्वायक स स्तागास्माकम्यः स्तेवाक्षिप ५०

त्यामकुर्व्वः सर्व्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्योरस्पृणोद्यदस्पृणोत्तस्मा
स्पृतं स्ताम्यं वितष्ठमानानां तागामाकुर्व्वः सर्व्वाधिपत्यामकुर्व्वः स
र्व्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् तस्मादुमवर्गस्ववतस्पृतं
स्पृतमित्यनुवर्त्तते ॥ २ ॥ आयन्नागतामिन्दो वीर्यायाश्चाधिपत्यमितिवा
ग्वेदो वाआयतनागंसर्व्वाधिपत्यमकरोद्ब्रह्मस्पृतं तवित्र वृत्त
मश्रुतिष्ठब्रह्मण्यजानां ऋचं तास्ताम न पाप्मनो मृत्योरस्पृणोत् ॥ ३ ॥
इदं इस्यतागासि वीर्यायाधिपत्यमितीडायतनागंसर्व्वा विश्वते

आक्षिपच्यमकाराङ्गं रुद्रं स्मृतं पंचदशास्त्राम इति हृदयं प्रजानां पंच

दशानास्त्रामन पाप्मानो मृत्योरस्पृणाणानुं नुं वद्धसां त्वाग्नि

स्मि धातुराधिपत्यमिति इदं वाविन्द्रं वद्धसा सोस्य वाध्या नाग्नं सद्यो धान्य

आक्षिपच्यमकाराङ्गानि रुद्रं स्मृतं सप्तदशास्त्राम इति विश्वं जन

तं विशं प्रजानां सप्तदशानास्त्रामन पाप्मानो मृत्योरस्पृणा

तो मित्रस्य नागासि वरुणस्या धिपत्यमिति इत्राणानेव मित्रो

पानानुरुणाः प्राणापानानां संवा पापानायाम धिपत्यमकारादि ५१

रु प्रैष्य २

त्वा वृष्टि वृत्तिस्मृता । क वि ॥ शास्त्ता म इति वृष्टिं वव्रातं च यज्ञानाम
क वि ॥ शानास्त्ता मन पाप्मनां मृत्याः रक्षिणां ता ॥ वसूनां नाग
सि रुद्राणामा क्षिपथमिति वसूनां पानागं नया ॥ क्षिपथमका
चतुष्पात्स्मृतं चतु वि ॥ शास्त्ता म इति चतुष्पात्स्यज्ञानां चतु वि ॥ श
नास्त्ता मन पाप्मनां मृत्याः रक्षिणां ता ॥ आदित्यानां नागासि
मरुतामा क्षिपथमित्यादित्यानां नागं नया मरुद्भ्या क्षिपथम
काराङ्गनास्मृताः पंच वि ॥ शास्त्ता म इति गर्भं प्रजानां पंच वि ॥

शानास्तामेन पाप्मनामृत्योरस्पृतोत्तु । अदित्यैनागासि
स्क्षस्था सिपश्यमितीयं वा अदितिरस्यैनागं स्वचा स्क्षस्था अभिप
श्यमकार्षीदाजस्ह तं विमावरस्ताम इत्याद्यौः प्रजानांवि ग
वनास्तामेन पाप्मनामृत्योरस्पृतात्तु । ग्नादेवस्य सवितुर्ना
गासि बृहस्पतेरभि पश्यमिति दिवा यै सवित्रनागं स्वयं बृ
हस्पतय स्था भिक्ष्यमकारा समासी द्विशस्त तास्वत्वाष्टामस्तो
मवति सर्वा दिशः प्रजानां वत्वाष्ट्रामनास्तामेन पाप्मनामृ ५२

त्यारस्मृ।।।।त।१०।य्वानां नागगतसिंत्र्ययवानामाधिपत्यमिति
मूर्चपिद्धा विरूपेवात्रिपरपद्धाश्रयवां स्तद्धीदः सवेंसुवातना
मुवातत्य इत्युपिद्धोस्या नागं तवा परपादूत्य स्त्रा धिपत्यमक
रा स्प्रजास्मृता स्वतश्च चारिः शास्त्ताम इत्तिसर्वाः प्रजास्थत
श्च चारिः शान स्तामन पाप्म नामृत्या रस्मृतोतृ।११।रूप
णां नागगासिं विप्रिम्प्तो देवानामाधिपत्यमिति तिंभ्ल्या नागं रू
या त्रिम्प्याल्या दात्वत्य स्त्राधिपत्यमकरोद्दूतः स्मृतं त्रयस्त्रिं

उ

शास्तारमिच्छन्ति सर्वाणि भूतानि य एवं वेद ॥ ईशानस्तामन पाप्मानो
मृत्योरस्पृणोत्यायो वेत तथेमानः सर्वाणि भूतानि ज्ञेय स्विः ०
ईशानस्तामनं पाप्मानां मृत्योरस्पृणोति ॥ २ ॥ तावा एती ॥ दश
दृ काउपदधाति दशाक्षरा विराड् विराडग्निं दश दिशा दिशोग्नि
दश प्राणाः प्राणा अग्नियावानग्नियावच्चास्य मात्रा तावतैवै
वैतदेतानि सर्वाणि भूतानि पाप्मनो मृत्योरस्पृणोति ॥ ३ ॥ अ
थ त्रीण्युउपदधाति रूतनपातयद तन्वो रूज्ञानवितद्युपद

क्षेति सहस्रस हस्याश्वद्वेमं तिकारस्इति नामनीपनयोरात
नामस्याम्नेवान एतद्धृपदक्ष तिं द्वि इष्टाकेनक्षातोद्धो हिमास
चंतुः सस्ससाद्दयाघुकं तदद्तुं कारातिः १४ तद्दादानञ्चावा पदक्ष
तिं संवत्सरप्राणाग्निं रिमउलोकाः संवत्सरं स्तस्य यद्दर्द्धमंत
रिक्षाद्वविवीनं दिवं सत्तदस्येषा वडथा विति स्तद्दस्य हिमंत
ऋतुं स्त द्युदत तञ्चावापदक्षाति यद्दवास्यौ तञ्चात्म नक्तदस्मि
न्नेतत्पृतिदक्षाति तस्माद्दातञ्चावापदक्षाति १५ याद्धोवितत्रु

त्वोपद्यते । प्रजापतिरग्निः संवत्सरः प्रजापतिस्समध्यायु
र्द्धै मध्य आ देवा वीनउं थो सृस्तुदस्येषो चत्वं थो विवृतिंस्तद्वस्या
हमंतमृतुंस्तस्मादेत ऽ आत्मापद्यते । यादेवास्येतत्स्वात्मनस्त
दस्मिन्नेतत्प्रतिदधाति तस्मादेतच्चात्मापद्यते ॥ १६ ॥
ब्रा० ॥ ५ ॥ अथ यस्पृष्टीरुपदधाति । एतद्वै प्रजापतिः सर्वाणि भूता
नि पाप्मनो मृत्योर्मुच्य कामयत प्रजाः सृजेय प्रजायेयेति
॥ १ ॥ स प्राणानब्रवीद्युष्माभिः सहेमाः प्रजाः प्रजनयानी ५४

२॥

तितेवैकेनस्तोष्यामहइतिमयाचैवस्तुष्माभिश्चेतितथेतितेप्रजापतिनावास्तुवतयद्धह किंचदेवाःकुर्वते स्तोमेनैवनत्कुर्वते यज्ञोवै स्तोमोयज्ञे त

नैवतत्कुर्वते तस्माद्धुसर्वास्वेवास्तुवतास्तुवते सनुयत्र्चते॥२॥एकयास्तुवतेति॥

वाग्वाएकावाचैवतदस्तुवतप्रजाअधीयंतेतिप्रजाअत्राधीयंतप्रजापतिरधिरासी

दितिप्रजापतिरत्राधिपतिरासीत्॥३॥तिसृभिरस्तुवतेति॥त्रयोवैप्राणाःप्राणउदा

नोव्यानस्तैरेवतदस्तुवतब्रह्मासृज्यतेतिब्रह्मात्रासृज्यतब्रह्मणस्पतिरधिप

तिरासीदितिब्रह्मणस्पतिरत्राधिपतिरासीत्॥४॥पंचभिरस्तुवतेति॥यएवेमे

॥५५॥

मनः पंच मः प्राणास्तैरेवतद्दस्तुवत भूतान्यसृज्यंतेति भूतान्यत्रासृज्यंत भूतानां पतिरधिपतिरासीदिति भूतानां पतिरत्राधिपतिरासीत्॥५॥ सप्तभिरस्तुवतेति॥ य एवेमे सप्त शीर्षन्प्राणास्तैरेवतद्दस्तुवत सप्तर्षयोऽसृज्यंतेति सप्तर्षयोऽत्रासृज्यंत धाताधिपतिरासीदिति धाताऽत्राधिपतिरासीत्॥६॥ नवभिरस्तुवतेति॥ नव वै प्राणाः सप्त शीर्षन्नवांचौ द्वौ तैरेवतद्दस्तुवत पितरोऽसृज्यंतेति पितरोऽत्रासृज्यंताऽदितिरधिपत्न्यासीदित्यदितिरत्राधिपत्न्यासीत्॥७॥ एकादशभिरस्तुवतेति॥ ग ए श ०

॥५५॥

द्शप्राणाआत्मैकाद्शतेनैवतद्स्तुवतसत्तवोसृज्यंते[illegible]त्यृतवोनासृज्यंतार्तवाश्च[illegible]
धिपतयआसंनित्यार्तवाश्चत्राधिपतयआसन्॥८॥त्रयोद्शभिरस्तुवतेति॥द्शप्राण
द्मतिष्ठेआत्मात्रयोद्शस्तेनैवतद्स्तुवतमासाअसृज्यंतेतिमासाश्चत्रासृज्यंत
संवत्सरोधिपतिरासीदितिसंवत्सरोत्राधिपतिरासीत्॥९॥पंचद्शभिरस्तुवते
ति॥द्शहस्त्याअंगुलयश्चत्वारिदोर्बाहवाणियदूर्ध्वंनाभेस्तत्पंचद्शंतेनैवतद्स्तु

वतक्षत्रमसृज्यतेतिक्षत्रमत्रासृज्यतेंद्रोधिपतिरासीदितींद्रो ह्याधिपतिरासी
त्॥१०॥सप्तदशभिरस्तुवतेति॥दशपाद्याअंगुलयश्चत्वार्यूर्वष्ठीवानि
द्वेप्रतिष्ठेयदर्वाङ्नाभेस्तत्सप्तदशंतेनैवतदस्तुवतग्राम्याःपशवोसृज्यंति
शा१ ते

ग्राम्याः पशवो वा व्यसृज्यंत बृहस्पतिरधिपतिरासीदिति बृहस्प
तिरत्राधिपतिरासीत् ॥ नवदशभिरस्तुवततिं दशाङ्कल्यां
ङ्गुलयो नव प्राणास्तैरेव तदस्तुवत शूद्रार्यावसृज्येता मि
शूद्रार्यौ वृत्रास्त स्यतामहोरात्रे अधिपत्नी आस्तामित्याद
रात्रे अधिपत्नी आस्ताम् ॥ एकविंशत्यास्तुवत दशहस्त्या
ङ्गुल्यो दश पादा आत्मैकविंशस्तेनैव तदस्तुवतैकश
फाः पशवो व्यसृज्यंतेत्येकशफाः पशवो व्यसृज्यंत वरुणोऽधि

पतिरासीदिति वरुणाणांत्राधिपतिरासीत् । १३ । वायव्या विंशत्यास्तुवात
ति । दशहस्त्या अंगुलया दशपाद्या द्वे प्रतिष्ठे आत्मा त्रयस्त्रिं
शास्तेनिवतुद्दस्तुवत ज्जज्ञाः पशवोसृज्यंततिज्जज्ञाः पशवा
त्रासृज्यंत पूषाधिपतिरासीदिति पूषा त्राधिपतिरासीत । १४ । पंच
विंशत्यास्तुवतेति । दशहस्त्या अंगुलया दशपाद्या द्वे च बाहू अंगा
८। न्यात्मा पंचविंशस्तेनिवत दस्तुवता । आरण्याः पशवोसृज्यंत
न्यारण्याः पशवा त्रासृज्यंत वायुरधिपतिरासीदिति वायुस्त्रा ५७

विपत्तिरासीत् ॥ १ ॥ सप्तविंशत्यास्तुवत तेन दशहस्त्या अंगुलयो
दशपाद्या अथ वा अंगानि द्वे प्रतिष्ठे आत्मा सप्तविंशस्तेन वत
दस्तुवत द्यावापृथिवी व्येतामिति द्यावापृथिवी अत्र वा व्येतां व
सवा रुद्रा आदित्या अनुव्यायंति मिव सा वा रुद्रा आदित्या अन
नुव्यायंस्त एव वाधिपतय आसन्निति त उ एव वा अधिपतय आसन् ।
२ ॥ नवविंशत्यास्तुवत तेन दशहस्त्या अंगुलया दशपाद्या न
व प्राणां स्तेन तदस्तुवत वनस्पतयो सृज्यन्तेति वनस्पत

यो सृज्यंत त्रि वनस्पतयो ऽसृज्यंत तासामधिपतिरासीदितिसो

माधिपतिरासीत ॥१७॥ कत्रिंशतास्तुवतेति दश हस्त्या अं

गुलायो दश दश पाद्या दश प्राणा आत्मैकत्रिंशस्तस्मिं

वतवस्तुवत प्रजा असृज्यंतेति प्रजा ऽसृज्यंत यवासा

यवाश्चाधिपतय आसन्निति पूर्वपक्षापरपक्षा ॥१ वा चाधि

पतय आसन् ॥१८॥ त्रयस्त्रिंशतास्तुवतेति दश हस्त्या

अंगुलायो दश पाद्या दश प्राणा द्वे प्रतिष्ठे आत्मा त्रय

५८

स्त्रिंशांस्तुनेवतदस्तुवतेन्द्रताभ्यशाम्यन्नितिसवितासीन्द्रतान्यूत्रा
श्राम्यन्प्रजापतिः परमेष्ठ्यधिपतिरासीदिति प्रजापतिः परमेष्ठ्य
धिपतिरासीत्ता ता वा एताः। सप्तदश इष्टका उपदधाति सप्तद
श वै संवत्सरः प्रजापतिः स प्रजनयिता तद्यदेतेनैव सप्तदशेन
संवत्सरेण प्रजापतिना प्रजनयित्रैताः प्रजाः प्राजनयद्यदप्रा
जनयदसृजत तद्यदसृजत तस्मात्सृष्टयस्ताः सृष्टा अन्यस्मादपा
दपतंस्तास्वेवेतद्यजमानः सप्तदशेन संवत्सरेण प्रजा

59

पतिना प्रजनयित्वा ताः प्रजाः प्रजनयति ताः सृष्ट्वात्मन्नु दधते
रेतः सिक्त्वोर्वलिया पृष्ठ्याया वीर्यं ततः सिञ्चामध्य मुष्ट पृष्ठ्यायां मध्यत उ
वास्मिन्नन्नताः प्रजाः प्रपादयति सर्वन्तउपदधाति सर्वतएवास्मिन्न
ताः प्रजाः प्रपादयति २० ब्रा० ॥ ९ द्वितीयः प्रपाठकः ॥ पञ्चः १०५
॥ ३ ॥ ॥ अथातो यावृतं विवृद्धतीं उरस्तादुपदधाति यच्चक वि
ंशवतीं पश्चात्तं चदशवतीं दक्षिणतः सप्तदशवतीमुत्तरतः ए
एता ह्वै प्रजापतिं विवृढ्यामुपहितायां पंचदशवत्यां मृत्युरसीद ५८

द्विं मालत्रय ध स्यात्ततमृत्र ग्रहीष्यामीति तं प्रा पश्यपत्तं प्रख्यापय
रिक्तु म्यैकविंशवतीमुपाधत्तैकविंशवतीं मृत्युरागच्छत्तं पंचद
शवतीमुपाधत्त पंचदशवतीं मृत्युरागच्छत्सप्तदशवतीमुपाधत्त
सा त्रिवृन्मृत्युं व्यकरोत् त्स्त्रातामा हूय त्रयि वितत्नमा नो त्रिमसवा
न्पाप्मना निकरोत्युत्रमो हूयति रे आप्यास्वरातः त्रिवृद्धानाम
त्रिवृद्धनामस्तपद्भायैकविंशवत्या मेकविंशवतीं पंचदश
वत्यां सप्तदशवतीं सप्तदशवत्यां पंचदशवतीं तायत्स्वं

यति ह्लारमुपदधाति तस्मादिन्द्र्या स्तामीयांस्त्रयोयाद तस्तो
मांश्चात्तान्युथा पूर्वं तस्माद्द्वाद्भूया स्तामीयांस्त्रयो एवं दवा
उपादधातु तरथात्सुरांस्तताद्वात्र नवन्परासुरा नवध्यान्त
नापरस्य द्विषन्त्राहाव्यानिवति य एवं वेद ॥३॥ स एषुपश्रु यदिग्निः
स्तोत्वेवु सर्वः तस्त्रः सेभूतंस्तस्य विवृद्धथा ववाशिरांस्त पुत्रि
वृहात्यान्नवनंस्त्रिवृद्भिशिपां द्भुनवात्तां द्विकपालं द्विशिरः पू
र्वद्भिरुपदधाति पुरस्ताद्दीर्घं शिरः ॥४॥ प्रतिष्ठिक विं शवात्या

त्रयादशविंशवत्योपनवतः प्रतिष्ठा ह्येकविंशोऽह्नवतां द्वौ
हृं ह्रि प्रतिष्ठा पश्चाद्दु पदधाति पश्चाद्धीयं प्रतिष्ठाप बाह्ल पंचदश
वत्यौ तयत्वं चद्दशवत्योपनवतः पंचदशो हि बाह्लू ह्वनवा मा
त्वो ह्ला मो बाह्लू पार्श्वतउपदधाति पार्श्वता ह्ली मो बाह्लू त्यश्च वं
सप्तदशवत्यौ त्सप्तसप्तदशवत्योपनवतः सप्तदशः ह्यन्नं ह्र
त्वो ह्ल त्तरः सन्नं तस्मा नं नहिंति पंचदशवत्यावुपदधाति ह्ल वं न
हितं तं सद्वाक्वध्या मंन्नं दधाति ह्वा ह्वा पंचदशवत्यौ नवातौ नरसमन

61

दशावल्याबाकुर्यां तदुत्तघृतान्नं पिण्डं गृह्णाति । सूत्रयाम मध्य उपदक्षा
तिं स ब्रात्मा ता ॥ ततः तिलाबाबुलायाः पदक्षातिं पृ स्थाप्याले ॥ ततः मितिं
म ध्य पुष्प पुत्राम ध्याना हायमा त्मा सवृति उपदक्षाति म्बुत्ता हायमा
त्मा घ य दाता न्य दत्ति रिक्तं लघ्य द्वि दलाना मातिक्षिं छंदा ८ मिनाति
त द्यानिना निछं दा ८ सिद्ध शवास्न ताद्यात पशवः पुण्यास्ता लक्ष्मी
स्तथास्ताः पुण्या लक्ष्म्यां नो म स्त्रादि यः सत्रासाम पद्द्रिणातः ।
८ नाहिक मंत हिता व्रिह्वना द्याधुपदे वत्तो जि ह्वाद्रू नृहृति वृ ६१

दंतांश्चाप्स्वद्वहिश्चातनूस्तस्याः प्रज्ञाजिह्वितिं न तथा कुर्यादितितद्
वयंति यथा पृथिव्याः हिरण्यपारस्तुवक्ष्ययूपदध्या द्युथा पृथिव्यांजि
ह्मायामपरां जिह्मामनूपदध्यात्सा हस्तद्वाह्निवशिरस्तादवद
धनजिह्मा । ५ । प्राञ्चिदु हिकवांतरादेश उपदधाति प्राश्चासावाश्वा
दियएता अमुं तद्वा दिव्यामतस्यां दिशि दधाति न तथा कुर्याद्द
न्यानि वा एतानिकर्माणि यो रत्नमन्त्रं दधाति । १० दक्षिणत आह्वेके
उपदधति । तद्दृताः सुण्यालक्षी दक्षिणात्तादधहशति तस्माद्

हो

ना

स्यादिह्विता तास्य लक्ष्मी भवति तं पुण्यलक्ष्मीक इत्याचक्षते ऽत्र रततु
या ऽऽत्र न गत व्यापत्तना क्षिकीत न चतुतामद पुरस्ताद्वित्ता ऽपद
धमह्यवाद्दिवृशिमं स्तादच दूलतुह्नि क्वा ऽह्युता : पुण्या लक्ष्मीर्भु
ख्वा तासां तं नमा ह्यसापुरवलक्ष्मी भवति तं पुण्य लक्ष्मीक इ
त्याचक्षते ॥ ११ ॥ सैषा ब्रह्म वित्तिः । यद्ब्रह्मा पादधत तस्माद्ब्रह्म
वित्तिः सा प्रजापतिवित्तिं यत्प्रजापतिमुपादधत तस्मात्प्रजाप
तिवित्तिः सर्षिवित्तिर्यदृषीनुपादधत तस्माद्दृषिवित्तिः सा ब्रा ६२

युचितिं यद्वायुमुपादधत तस्माद्वायुचितिः सा स्तोमचितिं यत्स्तो
मानुपादधत तस्मात्स्तोमचितिः सा प्राणचितिं यत्प्राणानुपादधत
तस्मात्प्राणचितिरेता यतमादेव कतमच्चिदितास्तेन द्वे वास्ये
षामग्निय वतीवसुमती चितिर्दिव्यश्चालोकं प्राणा उपदधात्यस्या
स्त्रस्यां तायारूपरि वंशुं उत्तरावं निवपति तस्या परि वंशुः॥२ब्राह्मणा॥
पंचमीं चितिमुपदधाति एतद्धदेवाश्चतस्रश्चितीश्चित्वा समारोह
न्यइदं मं तदिदा दर्वाचीनं दिवं स्तादेव तत्संस्कृत्य समारोहन्॥

त्तस्तुवन्तौ। वतयद्धमितिचितिमित्तातत्तिवावनदस्तुवंत्रिनऊर्द्धं
मित्तात्तितावत्तयमानांदिवामवत्रिशत्तं एवमोवित्तिमएश्यं
स्तत्थयुष्लाकावदयत्तां २ तकामयंतस्त्रमसपन्नमिमंलोक
मनुपवाधंकवणमद्धीतितस्तुवन्तुपतज्ञानीतयाष्यमंलोकम
सपन्नमनुपवाधंकरवामह्लाइतितस्तुपेष्ठतयधमितिचेति
मित्तात्तितिवावतदस्तुवंस्तदिवतयाष्यमंल्लोकमसपन्नम
नुपवाधंकरवामह्लाइति २ तावत्तयमानां एनाइष्टकाश्च ६३

पश्यन्नसपत्नांस्ताउपादधततेनाग्निरिमंल्लोकमसपत्नमनुत्तमपबा
धमकुर्वततवायुर्दतान्तिरिक्षंल्लोकमसपत्नमनुत्तमपबाधमकुर्वत
तस्मादेताअसपत्नास्ताय्योविनघ्नजभानोयादेताउपदधात्य्येत
माविनाल्लोकमसपत्नमनुत्तमपबाधंकुरुतेतस्मद्वृत्तउपदधातिसावृ
तप्रावेताद्रतंल्लोकमसपत्नमनुत्तमपबाधंकुरुतेपराङ्ङुपदधा
तिसवृमिवेताद्रुतंल्लोकमसपत्नमनुत्तमपबाधंकुरुते ॥ १४ ॥ आय
विराजउपदधातिपषाविसाविराड्यांताद्दवाविराजंपंचमोचति

64

मपश्यंस्ता दशदशोपदधाति दशाक्षरा विराड्विराडेषा चितिः स

र्वत उपदधाति या वा एकस्यां दिशि विराडिति न वै स विराडि ति

या वा सर्वासु दिक्षु विराडिति स एव विराडिति ॥ पश्चाद्द्वावेता

असपत्ना उपदधाति एतद्धि प्रजापतिमेतस्मिन्नात्मनः प्रतिहि

५२ तं सर्वतः पाप्मा पा[illegible]स एता इष्टका अपश्यदसपत्नास्ता उ

पाधत्त ताभिस्तं पाप्मानमपाहत पाप्मा वै सपत्नस्तद्यदेता

भिः पाप्मानं सपत्नमपाहत तस्मादेता असपत्नाः ॥ तद्वा ६४

पतक्रि... ॥ श्रुऊ वीन्नि दृस्थिमः स पाप्मानानापयनात्तय द्वे
तक्रानितियाद ... श्रऊ वंस्तक्र र वाणिद्युथो य एव पाप्मायः सपत्न
स्त मेनात्तिरपहतानाहा इतामिः पाप्मानं सपत्न मपहात्तस्मा
दनाश्च सपुन्नाः सवृति उपदधाति सवृतिश्चवितन्पाप्मानं सपत्नम
पहातपराङ्क्षे उपदधाति सवृक्षमाद्रोवेन सामनः पाप्मानं सपत्न
तां ६ मपहातं सप्तुरस्ताडु पदधाती आत्मस्तोम्भ्रणुदानः सपत्नानिति
याथेव यजुस्तथावंधुरयपमाभ्र हसाजानात्म्रणुदानः सपत्ना

65

नितियाथेवयज्ञस्तथाबं धुः ॥८ सायापुरस्तादग्निः सायापश्चाद
ग्निः साग्निनेव तत्पुरस्तात्या प्मानमपाहताग्निना पश्चात्रोवे
त सुरमानाग्निनेवपुरस्तात्पाप्मानमपोहताग्निनापश्चा
वितन्सुरमानाग्निनेवपुरस्तात्याप्मानमपाहतग्निनापश्चा
त्नोऽस्त्रुथदाहितगतः ॥ षोडशी स्तामर्द्धजा ह्वविणमित्रियका द
शोत्सगादि विष्णुष्टुत्र नमं नरिह्वं वतपश्चादिशं पघपद वृञ्जः पंच
दशं स्तसप्यासा विवादित्याः ॥ षोडशा बृञ्जस्य नवासिप्तानन पंचद ६५

शानव्रृङ्क्तौ तयाविष्णुना दक्षिणातः पाप्मानमपाहत तथ्यैवैनद्य
जमान एतेन पंचदशेन व्रृङ्क्ते तयाविष्णुना दक्षिणातः पाप्मा
नमपहुते ॥१०॥ प्राच्यान्तरतः चतुश्चत्वारिंशःशाक्ताभ्यां ब्रूयाद्विविता
मित्रीन्चतुश्चत्वारिंशेन ददयाविविष्णुं वैष्णुना वृङ्क्ते स एतेन चतु
श्चत्वारिंशेन वृङ्क्ते तयाविष्णुनाऽनरतः पाप्मानमपाहत त
थ्यैवैनद्यजमान एतेन चतुश्चत्वारिंशेन वृङ्क्ते तयाविष्णुने
त्तरतः पाप्मानमपहुते ॥११॥ प्रथमाथो ब्राह्मणः तुरीयमसीतिब्र

+ सोऽपानेन पश्चात्तु यो विघजमानः श्रोत्रेणैव पुरस्तात्पाप्मानमप हन्ति

तं

66 स्मा वि चत्तथा चिति तिर ग्निरु विद्युत्स्म न स्याप्ल मुरीघमि व य त्यं च मृ स्मा
स्फय नाम मति तस्या का वंद्रुः ॥ तां प्रावीतिर ग्रीमु पद्धमात्तं पत
स्वित या प्रजापतिः पाप्मना मृत्युम दृष्ट्वा यि तेन या प्याम तत्या
प्मना मूलं दृष्टवति दक्षिणात दक्षिण तं च याम हि वृद्धां तराणि
दक्षिणां दिश्या मु याम य दह न मवकाशं कामाति स याः पुरस्ता
त्प्राणः सो यः पश्चादपानः स प्राणेनैव तत्पुरस्तात्पाप्मानम
पाहन्ति पालनपश्चात् यो श्रायद्ध जितं स्तोत्वा हु सायास्या ६६

नि १

नितः पाप्मासीद्वा कुर्यांनमपाहतं तत्थ्येवितद्युङमानां । यस्यानितः
पाप्मान्नवतिंबाकुर्यामवनमपहुतु ॥ १५ ॥ पश्चन्नेपुराघवतीं सायास्या
परिष्टात्पाप्मासीदंन्नेन तमपाहतं तत्थ्येवितद्युङमेनां । यास्या
परिष्टात्पाप्मा नवर्ष्यान्नेनेव तमपहतो ॥ १६ ॥ सयद्दवा एवं वित्स्याति
नि । यास्य पुरस्तात्पाप्मान वतितं तेनापहुतेथ यद्पानितिं तन
नयः पश्चाद्यया वा कुर्यां कुम कुरुतं तं तन तं सानितांश्च यदंन्न
मन्नितं तनतं य उपरिष्टात्सर्वदा हवा एवं वित्पाप्मानमपहुते ताघ

67

स्वपँस्तस्मादहं विद्दुषः पापं न क्रीडयिन्नू हस्य पाप्मा साऽनीति ॥१॥ ब्रा
०॥२॥ अथ यच्छं हस्य गुपदक्षाति । एतद्वै प्रजापतिः पाप्मनो मृत्यो
र्मुक्त्वान्नमभवत्तस्मादुद्धे नेदुपतापी स्यादित्यन्नं चान्नमिच्छति सर्क्षि
न्नाशः संतान्नमिच्छतिज्ञो विच्य नीति तामेवाहुराएतदन्नं प्रायच्छ
न्ननाच्छं हस्याः पशाचाद विच्छं दाऽ स्यान्नं पशवंस्तान्यस्मात्रिच्छद
यं स्तानि यद्दस्मा च्छ दयंस्तस्माच्छंदाऽसि ॥१॥ सा हृशदशो प
दधाति । हृशा हस्य वृत्त्रि द्वितानु स्यास्त्र मन्नऽ सर्वामेदास्मिन्नन्त २:७

ऋस्त्वमन्नं दधाति सवृतिभपदधाति सवृतपुवास्मिन्नतत्स्वमन्नं
दधाति।ये वस्त्रं दइति।प्रियं प्रोत्लाकपवस्त्रं दांव्रिरिवस्त्रं दइयंतरि
क्षोविद्युरिक्स्त्रं दः।शंकस्त्रं दइति।त्वाहिशं त्रस्त्रं दः।पारिवृस्त्रं दइति।वि
शोत्वपरिवृस्त्रं दक्षाकस्त्रं दइ।यत्रंवाश्वाकस्त्रं दांमनस्त्रं दइति।प
जापतिल्वं मभस्त्रं दद्मां व्यवस्त्रं द इत्यासोवाश्वा दितावाव स्त्रं द
॥३॥सिंधुस्त्रं दइति।प्राणातेसिंधुस्त्रं दः।समुद्रस्त्रं दइति।मानावि
समुद्रस्त्रं दः।सरिरंच्छंद इति।वाग्वैसारिरंच्छंदः।ककुप्छंद इति।प्राणो

त्वे ककऊपृं दं त्रि ककुपृं द इत्युदानात्रित्रि ककुपृं दः का घ्युं वृं द इ
ति त्रयात्वे त्रिद्याकाद्यं वृं दां ऊपवृं द इत्यापावाद्यं ऊपवृं दां इ
र पे क्लिम्बृं द इत्यासाविलाका त्रूर पद्मि म्बृं दः पद पद्मि म्बृं द इत्य
यं चेलाकः पद पद्मि म्बृं दां त्रिष्पार पद्मि म्बृं द इति दिशावे त्रि
ष्पार पद्मि म्बृं दः ङ्गारात्रज म्बृं द इत्यासावाद्यादित्यः ङ्गारात्रज
म्बृं दं घ्याचवृं दः प्रष्ठवृं द इत्यवं वा आवृं ता त्रृं घचवृं दः ॥५
सं एवृं द इति । शा त्रितुसंपवृं दां त्रि यवृं द इत्यह त्रि त्रि यवृं दं ६८

68

वृहच्छन्द इत्यसौ वै लोको वृहच्छन्दा रथन्तरच्छन्द इत्ययं वै लोको र-
थन्तरच्छन्दा निकायश्छन्द इति वायुर्वै निकायश्छन्दा विवधश्छन्द इत्यन्त-
रिक्षं वै विवधश्छन्दा गिरश्छन्द इत्यन्नं वै गिरश्छन्दा भ्रजश्छन्द इत्य-
ग्निर्वै भ्रजश्छन्दः संस्तुप्छन्दानुष्टुप्छन्द इति वाग्वै संस्तुप्छन्दा वाग-
नुष्टुप्छन्दः एवश्छन्दो वरिवश्छन्द इति तस्मात्को बंधुः । वयश्छन्द इति
त्यन्नं वै वयश्छन्दो वयस्कृच्छन्द इत्यग्निर्वै वयस्कृच्छन्दो विष्पर्धाश्छन्द इ-
त्यसौ वै लोको विष्पर्धाश्छन्दो विशालं छन्द इत्ययं वै लोको वि-

४१

शालंछंदस्कदिष्कंद इत्यंतरिदं । विच्छदिष्कंदां ह्रिलाह्वलांछंद इत्यसा

वाञ्ज्रा दित्या ह्वमाद् लांछंदस्तं ड्रंछंद इति पंक्तिर्वे तद् छंदांकांवं

छंद इत्यापा वाञ्छं कांकं छंदः । गा ह्रि नच्या । तुरस्ताड्डपदधाति । षा

तास्त्सां वत्सरं सां व्याना ह्वि सी यों दान सूती यदान श्चतुर्था । च्या

नः । षं वमा प्राणः । षष्ठी प्राणः सङ्गमा घ्या ना हं ग्रुं दा ना नवमा

यजमान एवात्र दशमा स एष यजमान एतस्यां विराज्य भूढः

प्रतिष्ठितः प्राणमयात्मवचीव पुरत्तास्यापदधाति तस्माद्धि ६५

मप्राणात्त्वं विश्वरूपां वशुं श्रु श्रुषयादक्षिणतोऽग्निस्तासां प्र
थमावायुर्द्वितीयादित्यस्तृतीयादित्यश्चतुर्थ्यावायुः पंचम्याग्निः
षष्ठ्याग्निः सप्तमी वायुरष्टम्यादित्यो नवम्यां यजमान एवात्र दश
मीसपृक्षयजमान एतस्यां विराज्यभूतः प्रतिष्ठितोऽदेवताम
य्यामत्त्व विश्वपराचीष्ठ्या पृष्ठ्यन्ति तस्मादेतद्दधात्र वं विश्वप
रां ततृ श्रु श्रुषयाः पश्चात्रूं अयं लोकस्तासां प्रथमां तथिदं द्वि
तीयांद्यौस्तृतीयां द्यौश्चतुर्थ्यं तरिक्षं पंचम्यां लोकः षष्ठ्यां लो

कः सप्तम्यंतरिक्षमष्टमी द्यौर्नवमी यजमान एवात्र दशमः स एष
यजमान एतस्यां विराज्यध्यूढः प्रतिष्ठितांल्लोकमस्यामवर्वावि-
श्वपराचीष्टापदधाति तस्मादिमांल्लोकानर्वाचश्चपरांश्चेष्टा(?)श्व
ध्ययातंश्चरतो ग्रीष्मस्तासां प्रथमा वर्षा द्वितीया हेमंतस्तृतीया हे-
मंतश्चतुर्थी वर्षाः पंचमी ग्रीष्मः षष्ठी ग्रीष्मः सप्तमी वर्षा अष्टमी
हेमंतो नवमी यजमान एवात्र दशमः स एष यजमान एतस्यां वि-
राज्यध्यूढः प्रतिष्ठितो ... मस्यामवर्वाचीश्चपराचीष्टा पदधाति त- ७०

स्मादेतत्तूलवातं विष्णुपरां स्तुयुः ॥१॥ अथ पुनरस्यैवा याः पुरस्तादुपद
धाति प्राणास्ते ता दश नवं ति दश वै प्राणाः स्त्रुर्वाङिड्उपदस्या त्तिं त्रु
रस्ताद्धीमे प्राणाः ॥२॥ अथ या दक्षिणतः ऋतास्ता देवतां अग्निस्व
ऋशिवानवाधुस्मां तरिसंवादित्यस्व घोष्ठ नेडमध्येन वृक्षा ति चा
नंचापुंस्व ॥३॥ अथ याः पश्चात् दिशस्ताश्चतस्रो दिशश्चतस्रस्ता वा
नरदिशं उष्ठाविवर्धुं वा ॥४॥ अथ या उत्तरतो मासास्तावसंतिको
ह्येति ष्णो ह्येवा चिको ह्येशांर तो ह्येद्दि मं तिको ह्यौ ॥५॥ अथ

उनारवायां प्रथमादशदृयं ७ सालाकोयां द्वितीयां तदिदं तद्यु
तृतीयायांहोः स्तिमाम वालाके प्रथमयादशता रादृत्वं तदिदं द्वि
तीयस्यां दिवं तृतीयायां तच्छोचितद्युडमानं इमाम वालाकं प्रथ
मयां दशतां तादृयं तदिदं द्वितीयस्यां दिवं तृतीययां ॥ १५ ॥ समप
तादि· वाराहां इयमुवाच प्रतिष्ठां तादृशा इमां प्रतिष्ठामति प्र
त्यां यं स्तत्योवितद्युडमानं इमां प्रतिष्ठाम नि प्रत्युेत्यं यत्या तत्म
दशादृयं ७ सालाकस्मा द्युप्येव प्रथमा स्पेदशतः प्रवृत्ति ७१

वमुष्माद्विंसमानन्दस्तस्याद्दातद्दशतावयामवालोकांगन्ता
वाप्रताः॥ चत्वारिंशादिष्टकोऽश्चत्वारिंशद्यजूंषित्तदशीतिं त्वम
शीतिं सन्तद्यादितदाक्तन्तदस्माच्चत्वमशीतिं सर्वा पृथक्त्तितान्ताने
नं प्रीणाति॥ १ ब्रा० ॥ ३॥ अथास्तामनोगाउपदक्षन्ति एनाद्धिचत्वाप
न्तरतन्दं त्वमिंद्रश्चाधायस्तास्माद्दुदविक्रमिष्ठत्वमब्रवीकाण्वाक्रा
मामि कथामाजहासीति साविमस्यां त्वस्यारसं प्रयच्छातीति नावे
मासत्दुप्रपद्यास्वत्तिसाण्यातितस्मा १ तस्यां त्वस्य रसं प्रायच्छान्

निमं सहस्रापश्यत् ॥१॥ स यः स प्रजापतिः श्रय्याममवसायायम भिखीये
तेथयस्तदन्नमितास्ता मुष्टे स्यायो य यः सान्नस्य स्त एतास्तामे
म सा गांच्छ थयः स इंडा सोसमा दियः स एष एवास्तामाय इ
कं सस्तुवते एतमेवात न स्तुवंति तस्मा एतस्मै स्तामायैतेना
गं प्रायच्छं तद्यादतस्मैस्तामायैतं नागं प्रायच्छं तस्मात्स्ताम
नागं ॥१२॥ शिमनामसंयाय सत्यं जिह्न तिर् एष एव वि र शिमं रंनं रं
शिमारतं व तडु संवारं या तमनुपाद यात प्रतिनाधमनिणा ध १२

मंडिन्यत्तिं एष [illegible] प्रभृति त्रिं प्रति स्तंच तत्पुंसंच संक्षयात्मकरूपाद्यतं
स्थित्यादिवादिवर्जितिव्यत्ययेषषात्र स्थितिरन्नमस्थितिरितं च तत्पुंसंच
संक्षयात्मकरूपाद्यतं नय्यद्यदन दादृतत्व तत्पुंसंच संक्षयात्म
करूपाद्यतं पुनाद्वाजिव्यादाशयमुष्मेया धिपत्तिनाडाडीडि-
न्यत्तित्रवक्षविहितात्स्वभावविहितः । स्थानं ३ याद्द्वस्तोभस्त्तागत
पदक्षातिं एतद्वद्दिवा त्रिंराजं वित्तिं चित्वासमाराद्दंस्तषु वं स्था
यथमितिं चिनिमित्त ततिचाव तदषु वंस्त्वचतयमानां नाक

73

कामवस्वर्गं लोकमपश्यंस्तमुपादधत स यः स नाकः स्वर्ग्य एव लो
कं एतास्ता स्तोमनागांस्तस्मादेता उपदधाति नाकमेवैतेन स्वर्गं
लोकमुपधत्ते ॥ ४ ॥ तद्यास्तिस्रः प्रथमाः अयं स लोको या द्वि
तीया अंतरिक्षं तद्यास्तृतीया द्यौः सा याश्चतुर्थ्यः प्राची सा दिशा याः
पंचम्यो दक्षिणा सा याः षष्ठ्यः प्रतीची सा याः सप्तम्य उदीची सा ॥ ५ ॥
ता वा एताः एकविंशतिरिष्टकाः इमं च लोका दिशश्चैवमम च
विलोका दिशश्च प्र...इष्टा म चालोका दिशश्चैकविंशस्तस्मा ७३

स्ताकुः प्रतितिष्ठे कवि ०॥ आपतुः ॥ त्रयखाश्च प्रातिष्ठ का त्रुतिर्यंतिस्मा श्री

तरा गायत्री ब्रह्म गायत्री । तद्यत् स्कम्भ स्नेत् तं समुद्दत्तं तं ड लं तं प्रतिति त

ति तस्मिन्नकवि ०॥ ब्रह्म प्रतिष्ठायां प्रतिष्ठितं तं प्रतिति तस्मा ब्राह्मण पदघ्नतो

उत ब्रीकाः ॥ त्रुष्टुभः स्तत्राय सर्वं श्रावति ॥ त्रि ०॥ शित्र मीमुपस्थिति त्रि ०

श स्कृता त्रिरांत्रिराडवाविं ति रितिन तथा ऊर्या दित्तितारस्त यद्धं क

वि ०॥ श सं प्रदम त्याग गायत्री संप्रदमाया इं इाला का ह्रपद्येषां न्तू

नात्रिणा ड्रिंग्राय द्दत इं इ लोके हिपं तं श्राग्रय्यं प्रद्युताम् निं कुर्वं

तीं इमिंल्लोकान्नुदंते यजमानो बिभ्ले यज्ञ इं द्यायजमानायद्वात
यजमानलोकाद्दिवं तं भ्रातृव्यं प्रत्युद्यामिनं कुर्वंति यजमानं येनमा
नलोकान्नुदंते यं वा एनमग्निमाहरंत्येष एव यजमानं भ्रातृव्य
न निर्घ्नुत एकाद्र्विंशतिस्मी॥ ब्रा॰ ॥ ७५ ताखुरवा द्वायेध्वेलयो पद
यति घ्राग्वा अप्रसादादस एष वा वित द्वसंदधाति तस्मात्सर्दभाव
गानां ब्राह्विवाम्नस्य रसं विजानाति॥ अर्द्धप्रपाठकः॥ यह्वीवा
याद्वायो इषं ता [illegible] हृदय स्तोम मा गा भ्यन्त ह्नद यं मको ७४

सावादित्यस्तामनसाम्यं अमुं तदादित्यमस्यां वृति ष्ठायां प्रतिष्ठापयति
॥२॥ प्राहुर्वा घाटाय्यै इयं वाक्खादा हृदय ॥७॥ स्तामनसागां श्रीसंपात्त हृद
यं मनादक्षतित्तस्मादेस्या ॥६॥ हृदयेनमनसा व नयात्तस्त वृत्ति उप
ह्यांतिसवृतिस्तहृदयं मानादक्षतिंतस्मादस्या ॥६॥ सवृता हृद
येनमनसा वृत्तयोताथ्या पुण्या हिताल स्मैंन्त्वा एत सवृताम्
तुं तस्मावृस्यास वृत्ता लोकं भवति तंपुण्यलक्ष्मीकइत्या चक्षतु
॥३॥ अधिनाः पुरा प्राणा प्रत्वा दर्युतीं श्रवन्ति पुरा ॥६॥ रसएषतत्मि

तुविरः करोति तस्मात्स्विरइष्टा न्नुसारसे ॥४॥ याद्ध वै पुरीषमत्स्वि न्वं
त्वे पुरीषं ॥६॥ रमणाषा न्वंच नष्टु सेव संतनोति संदधाति ॥५॥ याद्ध सपुरी
षाणां हृदयं वोक्तामनृणाः पुरीत त्पुरीषं ॥७॥ हृदयं तत्पुरीततोऽपि
स्वादयति ॥ यद्ध वै पुरीषाणां संव सरणाषाग्निस्ताम तत्स्विति पु
रीषि वर्षा वर्द्धयति तद्यास्व तस्वः प्रथमा स्वितयं स्तेन चारुतुर्णां
यत्स्ताम न्नागा उप श्च यत्पुरीषं निवपति सा पंचमी चितिः स पंचम
रुतुः ॥९॥ तद्यहुः ॥ [illegible] कंहणां ता श्चन्या स्वितायानन्नंति ना ३ ७५

ल्लोकं पृणा पृणामुपदधाति काव ल्लोकं पृणान्यामसो वाच्या आदित्या ल्लोकं
पृणा लोकं पृणां एका चितिः सेषा स्वयं लोकं पृणा चितिः ॥ ७ ॥ अथ यद्दत्त ऊर्द्ध्वम
पुरीषां सा षष्ठी चितिः स षट्पुरुषः ॥ ८ ॥ अथ पुरीषं निवपति तद्विति
कासं च स्वयमातृण्णां चोपदधाति हिरण्यशकलैः प्रोक्षत्यग्निं म
न्यादधाति सा सप्तमी चितिः स सप्तपुरुषः ॥ ९ ॥ नागविघाड वाप्याग्नि
विकर्णीं च स्वयमातृण्णां च षष्ठ्यामेव तच्चितौ ॥ १० ॥ नाभ्यावेपं चेन
यजुष्मत्यां पुरीषं निवपति तस्मान्मध्यतान्निधानवितां रथोस्

76

कं ष्टाणां ताभ्रन्याश्चितायासैवं तिभ्रा वालाकं ष्टााा सुपदधाति लाना
एवंविधा न चितिः ॥११॥ ता अचितिस्व पर्वं अयामवल्लोकः प्रथमा चिति
र्व्युस्किन्तु माघ्य या पुनास्तिस्वं स्तवं ता स्थितं तद्धा इष्टाम कमिविवां न
रिद्धं ता एवं तिस्व एवं पं चि वः पाड सुः सप्तो ॥१२ब्रा०॥५ नाकस
द उपदधाति द्वावि नाकसुं दो त्रिपस्य स्यात्वाग्निः संस्कृतः सपाघा
व नाकः स्वार्गोलोकं स्तस्मिं देवाश्च सीदं स्तत्सुद तस्मिन्नाक
स्वर्ग्यो लोकः देवा आसीदं स्तस्माद्देवा नाकसदं स्तास्यां वि न ७६

गो

घृजमानाय़ादताउपदधात्यत स्मिन्नविते तं नाकस्वर्ग्यलोकसी
दति॥ ग्रादेव नाकसत इउपदधाति॥ एता ह्वै देवाः एतं न्नाकं स्वर्गं लो
क मपश्यन्नतास्तोमभोगास्त स्तुव न्तुपत ज्ञानीतं य़ यथास्मिन्ना
कस्वर्ग्यलोक सीदामेति॥ तथु वं स्यतयथमिति वितिमिन्नातनि
वतस्तुवंस्त दिकृतय़ यथास्मिन्नाक स्वर्ग्यलोक सीदामेति॥ यज
वितयमानाः॥ एताः पृष्ठकाख्तपश्य न्नाकसदस्ताउपादधत ताभि
रत स्मिन्नाक स्वर्ग्यलोकसीदंस्तद्य दताभि रेतस्मिन्नाकस्व

र्ग्यलोकसीदं स्तद्यादनात्ति। तस्मिन्नाकस्वार्ग्यलोकसीदं स्त
स्मादनानाकसदं स्ताघ्ये वितद्यूज मानायाद ता ७ पद क्षाह्ल। तस्मि
न्नवितं नाकस्वार्ग्यलोकसीदहति॥ ३ द्विरुपदक्षाति॥ द्विग्रावुस
नाकः स्वार्ग्यलोकः स्वर्ग्ये विना ए तांस्वाकसादयत्युस्तथानां
द्युलयासं दसतावा रूतवाः संवसरः स्वार्ग्यलोकः स्वर्ग्ये ए वि
ना १ ताखाकसादयच्यंते स्तोमनागामघवे स नाकः स्वार्ग्यलो
कं स्तस्मिन्नविना ए तत्प्रति ष्ठापयति॥ ४ सत्तुरस्ताडुपदक्षाति॥ ७७

77

राज्ञ्यसि प्राची दिगिति राज्ञी नामैषा प्राची दिग्वसवस्ते देवा अ-
धिपतय इति वसवो वा एतस्यै दिशो देवा अधिपतयोऽग्निर्हेती-
नां प्रतिधर्तेत्यग्निर्ह वा एतद्धेतीनां प्रतिधर्ता त्रिवृत्त्वा स्तोमः पृथि-
व्यां श्रयत्विति त्रिवृता ह्येषा स्तोमेन पृथिव्यां श्रिताऽज्यमुक्थ-
मव्यथायै स्तभ्नात्वित्याज्येन ह्येषा उक्थेनाव्यथायै स्तभिता रꣳस
रथंतरꣳ साम प्रतिष्ठित्या अंतरिक्ष इति रथंतरेण ह्येषा
साम्ना प्रतिष्ठितांतरिक्ष ऋषयस्त्वा प्रथमजा देवेष्विति प्राणा

वो ऋषयः प्रथमजाॕस्ताइ ब्रह्मप्रथमंॕ दिवोमात्रयावरिम्णाप्रथं
न्तु ति या वत्ती च्चोमस्ताचतीं वरिम्णापृथंन्विस्यतांह्वि धर्त्तासायमधि
पतिस्वतिवाक्रातो मनस्यातो ह्रीदं सर्वं बिभर्त्त्यतांस्त्वासार्द्ध
संविदाना नाकस्य पृष्ठे स्वर्गे लोके यजमानं च सादयंत्विति र
स्थे वयं डुक्तस्था बंभुः ॥ पदक्षिणतो विराडसि दक्षिणा दि
गिति विराड्हु नामेषा दक्षिणा दिशुद्रा स्तादेवा अधिपतय इति
रुद्रा ह्येतस्या दिशो ऽधिपतयः इंद्रो हेतीनां प्रतिधर्त्ता ७८

नां ह्वादेवाब्रह्मनीनां धृतिं यन्नापिंचदशस्थास्तामः पृथिव्यां ऽअ
यं विति पिंचदशनद्देवास्तामन पृथिव्यां ऽसिताप्रुगमुक्तुम
वथायिस्तन्नाविविति प्रुगगाादेवाछनावाथायि पृथिव्यां ऽ
स्तथ्न चहमामप्रतिष्ठित्या अंतरिक्षइतिं रुद्रनादेवास्माध्र
प्रतिष्ठि तां न रिक्षं रुघयस्था प्रथमज्ञा दवेवृविति तस्याक्षा वंद्रः
रैग्रथ्यपस्थातुं सं प्राडस्तिप्रतीचीदिगिति सं प्राहुनामिषा प्रती
ची दिगादित्या स्तादवाग्वपिपतयइ च्यादित्याहितस्पे दिशो द

वाञ्च विपतन्त्यां वृक्षाणामह सीनां प्रतिधार्त्तीति वृक्षाणामहिवा वाह
सीनां प्रातिधेत्तुर्मिश्वदशस्त्वात्ताम ः पृथिव्यां ॐ अय च्छितिः सप्तदशे
नाहे घास्ताम नः पृथिव्यां ॐ त्रिताम रुच्चतीय मुद्धामध्याये
स्तत्राचित्तिर्मरुच्चलीयन दिग्मालिक नाच्चथाये पृथिव्यां ॐ स्त
त्त्यर्थं विरूपां ॐ साम प्रतिष्ठित्याच्चं तरिक्षइति विरूपाणा द्वे घासर
म्ना प्रतिष्ठितं तरिक्षरूपयस्वा प्रथमजा दिवस्थिति तास्याक्ता
खंखुः ॐ आप्याश्वरतः स्वराऽस्तु दार्वी दिग्गितिः स्वराहूना मेघा १५

79

दीर्वादिग्मरुतस्तद्वायुरधिपतयइति मरुतांदिक्तस्यैदिशोदि
वायुरधिपतयःस्मामोहुतीनांप्रतिधर्त्तीसामानोद्देवायद्दती
नांप्रति धर्त्तीकिंचिंशस्मान्नास्तामः पृथिव्यांअयथहितिाकबि
ंशोनाह्वाघास्तामन पृथिव्यांस्थितानिष्कतंव्यपुरुमघ
थायेस्तन्नावितिनिष्कवल्व्यनहिघोत्कनाच्यथायेपृथिव्यां ।
ंस्तस्माँविराडंसामप्रानिष्ठित्याग्नेनारिद्दइतिविराजनहि
घासामाप्रतिष्ठितांतरि॰रूपयस्मात्प्रथमजाताद्वचष्ठितिन्ल

स्यास्तत्वं बुधः ॥ ८ ॥ अथ मध्ये त्र्यधिपत्यासि बृहस्पती दिग्गुप्तिं धिपत्नी बृ
80 नाम्मेषा बृहस्पती दिग्विस्थितान् देवा अधिपतय इति विस्वाहितास्ये
दिग्गा देवा अधिपतायाः बृहस्पतिर्हती नां प्रतिधत्तीति बृहस्य
तिर्हि वा त्र्याहती नां प्रतिधत्त्रा विणवत्र्यास्ति ॥ ७ ॥ शिवास्ता मे
र्विष्णुः ॥ अथ यता मितिं विणवत्र्य स्विः ॥ ५ ॥ शाल्याः ॥ ६ ॥ स्त्रेषास्तो म
त्यां स्विथिव्याः ॥ ६ ॥ स्थितां त्रिस्वादेवाग्नि मारुतात् उत्क्षुब्धथायेस्म
न्नीता मितिं त्रिस्वादेवाग्नि मारुताभ्यां ॥ ६ ॥ ह्रीयत्काभ्यामस्य ८०

थायै पृथिव्याः ॥ स्तस्मां शाक्वररैवतसामनी प्रतिष्ठितात्रंतरिक्ष
इति। शाक्वररैवताभ्याः ॥ हेषा सामभ्यां प्रतिष्ठितां तं हिरण्मय
स्त्वा प्रथमजा देवे स्थितिसर्पाणां कावंधुः॥ श्री एतावान्विमसुवरि
क्षः॥ यज्ञं भद्र चानाम आत्मा यज्ञमेव तां देवा आत्मानं ज्ञात्वेतस्मिं
नाकस्वर्गे लोके समीहं स्तापेवि तथ यजमानो यज्ञमेवात्मा
नं ज्ञात्वेतस्मिन्नाकस्वर्गे लोके समीहंति ॥१०॥ अथ पंचचूडा उप
दधाति। यज्ञो वै नाकसदो यज्ञ उपवपं चचूडा स्तद्यज्ञमेवचा

र रुच्चिजां गृह्णाति पंचमांस्तनाकसद्धा उद्धाः पंचचूडां अतिरि
क्तां वै न यद्याञ्छ्वायुद्धवा अतिरिक्तं चूडः सतद्यत्तं चातिरिक्तांस्तस्मा
त्पंचचूडां ॥११॥ याह्व नाकसत्पंचचूडा उपदधाति या आत्मानेना
मादां मिथुनं पंचचूडा च्चैइ मुद्देतदात्मना यानिमथुनं यद्दा विम
द्दामि थुनमाधमवोधिलस्न: सम्नतारो ॥१२॥ याह्व नाकस पं
चचूडा उपदधाति आत्मावेना कसद: प्रजा पंचचूडा अतिरिक्तं
त्वितदात्मनाग्र प्रजायां दुग्धा अतिरिक्तं चूड: सतद्यत्तं चातिरि

क्रांस्तस्मात्पंचचूडाः ॥१३॥ यद्द्विनाकसदंचचूडा उपदधाति द्वि
शा विनाकसदो दिश उ एव पंचचूडांस्तद्याश्चामुष्मादादित्या
दर्वाच्यः पंच दिशस्तानाकसदो याः पराच्यस्ताः पंचचूडा अति
रिक्ता वितादिशायाश्चामुष्मादादित्यात्पराच्यस्ता अधुवताश्च तिरि
क्तं चूडः स ततश्चतुर्थं वा तिरिक्तांस्तस्मात्पंचचूडाः ॥१४॥ यद्द्वेव पंच
चूडा उपदधाति एतद्वै देवा अबिभयुर्यद्वै न इमांल्लोकान्नु पु
रिश्या इद्दाः ॥ सिनाप्ना नद्दनु रिति त एतान् पंचल्लोकानामु

परिष्ठाज्ञाषुं नेऽऊवृत्तियऽ ता हृत यस्य प्राहृत यस्वत्त ष्वित्त द्व
ऽभान ऽप नतान्नॅ षांत्ला कोना मुपरिष्ठाज्ञाषुन्नूं ऊरुत्त स्रऽ ताह
तृपस्य प्राहृत यस्य ॥१५ सत्पुरस्ताडुपदधाति अयंपुरा हरिकेश
इ त्याग्नि र्वैपुरस्तस्य त्रमाद्दृपुर इति प्रांणः हरिकेश इति प्रांव
मुपस्त रं त्रं थ मड्डुगिकशाइस्याद्द हृति रिव हास्त्रिः सूर्यरश्मिरिति
सूर्यस्य वद्दाग्न र श्मयस्तस्य रथगृत्सश्च रथौजाश्च सेनानी
ग्रामण्यावितिं ह्वासं तितोता रच्चपुंजिकस्थलाचक्रतुस्थलाचा

स्मरसावितिदिक्ष्वाप्नदिशात्वतिहस्माद्धमाद्विष्ठिः।सनावत्तु
त्तमभिलित्स्यदं स्रुवः पशावाहुतिः।पोरुषायावधः प्राहुतिरि
ति।ग्रद्धेसनायोंचसमितेवत्रीसंतातदं स्रुवः पशावाहुति
ः।पोरुषायावधः प्राहुतिरितियदंत्यान्यंघ्रुंतिसापौरुषायावधः
प्राहुति।स्तान्मानमाश्रास्विति।तत्व्य एव नमस्करोति।तानोमृ
डयंत्विति।तएवास्मैमृडयंति।तयंद्विष्मायश्चानोद्वेष्टितमेषां
जंभेदध्म इति।यामेवाहद्विष्यात्क्षेनं द्विष्टि तामेषांजंभेदधाश्रु

मभां जंतपद श्वामीतिहृत्तूयाद्युं हिषा ललातादूत्तास्मित्र वपुनर स्त्व
पितं नाड्डियतं स्वयं निर्द्दिष्टोद्यावस्ता प्रामेवं विद्वांश्चा (क) ऽस्वथद
ह्विणतः ऽश्च यं दक्षिणा विश्वकार्मे तायं विवा श्चुविश्वकर्मायायं
पवतं एव ह्रीदं समवें कोशान्तित च तमाह दक्षिणा तितस्मा द्दप
दाक्षिणौं व भूयिष्ठं चाति तस्य रथस्व नप्त राय्य वित्र श्वास ना न।
थ्रः माप्पाद्वि तिग्रेक्षो ता वृत्र मन कावसद्दउन्या वाप्रसा ति
ति दिक्षापदिशावति हस्मादमा दिक्षि रिमजुतस्या वा पुायत।

याउधानाहुती रक्षांऽसि प्राहुतिरिति याउधानाद्दैवात्राहुती
भी रक्षांऽसि प्राहुतिरिति तस्या नामाग्रस्थितिरिति तास्याग्निकाव्यं शुः।
त्रयपश्चात् त्रयं पश्चाद्धिवि बवा इत्यसौ वाऽआदित्योविश्व
व्यचाऽस्याप्तावेषु ऽ हृद्येषु पृदऽं सर्वं विद्यावान्नैव तिलस्य समा
ह पश्चाद्दितितस्मादेतं पश्यं समवयां तं पश्यंतिति तस्यारथा ऽ
तथा समरश्मिश्यास नानीश्यामाप। वितिवा श्रिकोना वसूप
ह्लावं तीवात्राम्नु संतीवा समरसा विति दिग्विकापदिशावातिह ८४

स्माद्धमा हि स्थिरद्धासावस्तु ता नानुद्दिष्टवंम्लाव ता त्वानु वंम्लाव
त्ता व्याघ्राद्धृतिः सर्पाःत्राद्धतिरिति व्याघ्राद्धे वा त्रृद्धतिः सर्पाः
प्रद्धृतिस्तत्स्या नामा त्रस्थिति तिताभ्या क्ता खंड ॥१८॥ आद्या नर
नः स्मृषमुत्तरा सं य द्वसुरिति यज्ञा वार्ग नरा सघ न मा हो त्तरा
दिग्युत्तरत उपचारो दिक्षिय ज्योतिष य सं य द्धस्तु रिच्याद्धृषि इन्द्रं द्विसं
यैतीताद्दृंवस्थिति त स्पतात्ख्रिस्वारि षुन मिथुंासनानीयामपा
विति शोर दोता वृसृष्टि स्वानीच घृताची वास्सरसावितीं द्विवत्

३

85

पद्दिशात्स्रवति द्दस्माद्दमा द्दि छिद्रावुदिश्यांत स्कन्धाव दिरववि्रस्मा
वीस्तुं हृत्ताच्चा या या द्धत्ति वृत्तिः प्राद्दति रिच्यांपा द्धवा त्त्वाद्धत्ति वी
लः प्राह्नतिं रि.ता ह्रीवा ह्नीवा वृत्तः शीतास्तत्ल्यां.न्तां ॰ त्रथमु
ष्यो ऽत्रय मुपर्य्यवीर्य्य वस्य रितिं पर्ज्यन्यावाग्ुपरिसद्युमा द्दा पर
युपरि द्दि पर्जन्यां थरद वग्निवसु रिच्यात्का तो ह्यचग्विसु चाद्दि
रन्नं प्रजाय्यः प्रदीयतं तस्या स्न न जिह्वस्तु गु ण्य्यास नानी ग्राम
ण्या चितिं ह्नमं ति को ना द्दु ॰ उ ब्रशोन प्र वें चि तिन्थ्या श्वस्र मा द्दि ८५

८५

तिदिक्षापदिशात्वतिदस्मादस्मात्किंचिराङ्गतिस्वर्द्धंतदक्षिणा
वीवस्फूर्जौङ्कृतिविघुम्मादहातिरियवस्फूर्जौङ्कैवावदहतिवि
घुत्यदहतिसत्याख्यानमात्रान्वितिताभ्याक्रावंद्धुः॥ ९० ॥ एतावे
तादेतपञ्चयादेतयञ्चीयांस्ताद्देवाएषांलोकानामुपरिष्टा
द्धाभृंनुकुर्वन्ताथयास्ताःप्रजाएतातस्मिन्नानीयामपाप्या
यन्नमिथुनमितास्ताअश्नरसाःसर्वएवताद्देवाःतस्माद्भूयांस
दूपजायासद्धमिथुनानितास्मिंल्लोकस्वर्गेलोकसीदंस्ताथे

86

वितथुञ्जमानःसतीपवंशक्ताभूद्यासदृपङयासदृमिथुनंने
तस्मिन्वाकेस्वग्रेलाकेसीदति॥२१॥नावा१तेः॥दत्ताप्रकाउप
दक्षातिस्वशादरोवृत्राङ्घिराडघाविविस्ताउतेपं१चिदावृहद्दु
पदक्षातिनाहेतात्राग्न्याशिषंस्तावनमायंसिलाउपदक्षायेत
पृषाग्न्यैउत्नमाविति१ततस्तदाग्न्याशिषोनिराहपंचनवंति
पंचाहिय्यज्ञाशिषाष्येतत्रिंतरांपुरीषंनिवपथ्यन्नीहेतो
८५ यादातइष्टकेनहिमावन्नीसउंशाचातइच्यापात्र्यंचेषु ८६

रीधमान्न नितान्याभितस्संज्ञांकरोति ॥ २२ ॥ अथ यात्ता व्याहृतीं पुर
स्ताडुपधाय दक्षिणतः पश्चाडुत्तरतोऽथ उपदधाति याथात्म्यस्सः
पुरस्तादथ उपधाय दक्षिणत उत्तरतोऽथ पश्चादुपदधा
ति वस्ता त्रिपदानाट्स्वर्ग्यो लोकः पतद्वै दैवा इमांल्लोकांस्सम
न्तः समाविशन् यावन्तस्स्वर्ग्यं लोकं प्राप्तुं तत्त्यैवैतद्यज मा
न इमांल्लोकान्समवतः समाविशन् यावन्तास्स्वर्ग्यं लोकं प्राप्तुं
त्तोऽरत्न ब्रा० ॥ ६ छंदस्या उपदधाति ॥ अत्रिर्वपसावोमिः संस्कृतः

सपापान्श्रियामेछंदान्वादित्यात: पुरातस्माञ्जलमामयच्छि
यमक्षिरयिश्चांतस्मादिवैमाप्यतद्यङ्क्ति नवापाषालं॰ श्रि
येधारणायराज्यायवाथामाणी आप्यायतितस्मादेवा
ता॰ श्रियं प्रायच्छन्नतांछंदस्या: पशवावैछंदा॰ स्यानं
पशावाञ्चसुसा: त्रिवांस्युपदधातिं त्रिवृद्धिपशव: पितामा
ता पुत्रोऽथो गर्भउल्बंजरायुथाथो त्रिवृद्वावब्रमंत्रं रूपं वृष्टिर्वी
ङ्गामितिकेवातिष्ठंदानैवाच्यकाद्यंवसामसर्वालि: छंदा॰ ८७

स्यातिस्त्रा।यास्माश्रीमद्धस्तुकौं तद्यत्तन्महत्तुकौं।मत्तास्तान्शुंह्
स्याः॥२॥ तस्य शिरा।गा।यश्याः।चेत्रान्मा।त्रिष्णुन्ता।न्तूकं।अगयुः
पल्हो।पद्वः।या।श्चितासां कक्षुभीव चा।तिवद्या।यल्हिरा।ण्पा।दा
पातिह्नं दस्यु पदक्षतिसामा।तिह्नंदाएवन्नवतिं।गा।यञ्चाडु
नराः संपद्यांतंत्रै।स्येव गा।पिञ्चशी।ति।या।विद्यः।ना।वादती
या।उद्गि हः।स्तो।क्षिस्वथ्य द।शा।यदद्वी।वीयादिंद्धा।नंयसा
पनं तदाति छंदा।त्र।य यं न।दां।यस्तदा।दा।दा।यत्रै दत्तघंगा

यत्किंचात्रानुष्टुप्कुम्भीणं तदनुष्टुभः ॥३॥ प्रतिष्ठा द्विपदाः ॥ एतावद्वै
महदुक्थं महदुक्थं ॥८॥ श्रीः सर्वामि वास्मा एतां ददनाः श्रियं प्राय
च्छंस्त्वथैवास्मा अयं यामि तां ॥८॥ स वा श्रियं प्रयच्छन्ति ॥९॥ यो ह वै
च्छंदसा उपदधाति ॥ एतं हैवा देवा एतं नाकं ॥ स्वर्गं लोकमपश्यं
न्नतास्तोमना गास्तस्मिन् विशं अस्तत्पां ह्विशतां प्रजापतिरुद
मा विशं स्यः स प्रजापतिरतास्तारुंदस्या ॥११॥ तस्य शिरा
गायत्र्याः ॥ तायज्ञायज्ञीयान्तं तिगायत्रं हिर्ग्रिशस्तिस्त्वानवे ८८

ति त्रिवृद्धि शिरः पूर्वार्द्ध उपदधाति पुरस्ताद्धीदं शिरः स्तुरास्त्रि
ष्टुनः ता रतः सिवाद्धुलाया प दक्षति ष्टुप्राया विरतः सिवा
उत्तरा विप्रतिष्टुग्यः ७ थ्यो णी जगत्यः सयावति पुरस्ता स्वय मा
श्या यो विष्णुन उपदधाति ना द्वति पश्चाद्धु गतीष्यविवाद्यं मध्यं
प्राणां स्ता दधास्वयमा श्यस्पायावत्युवाए तस्मा त्प्राणात्पुरस्ता
त्पुरस्ता द्वति पश्चाद्धूलानि ८ स तथ्या नुष्टुभौ ता ग्रनं तद्धि ताव
गती श्च उपदधाय्य नं तद्धि तत्ता द्धूतिष्टयां ९ स लक्षेपा पदधाति ॥

पर्शावा बृहत्याः कीकसाः ककुनः सांतराणि त्रिष्टुब्नः श्रवककुन्नक्ष

बृहत्यासूपदधाति तस्मादिमाउ न यत्र पर्शवो बङ्गः कीकसा

सुबजत्रुभ्यश्च ॥१०॥ ग्रीवाउष्णिहः तासामनंतर्हितागायत्रीन्याउप

दधात्यनंतर्हितास्तस्मात्त्वग्री वादधाति ॥११॥ पाङ्क्तो पङ्क्तः घःसि

यत्पङ्क्तः एया न र्वंति पांक्तिर्हिपाक्तो पार्श्वत उपदधाति पार्श्वता

ह्यामेप क्वोः प्रहूष्रीय स्कंदस्त दक्षिणत उपदधाति दक्षिणां

नद्दई पा श्रशाव्योयविवरं कराति तस्मादृक्षिणाङ्गीः दाशाव्यो ८९

स्वविज्ञरः ॥१२॥ उदरमत्तिहुंदाः॰ पशावाविश्लुंदा॰ स्यान्नंपशवउद
रंवा अन्नमस्तुहर॰ हि वाअन्नमत्ति तस्मात्पूदादरमन्नंप्रा
प्नाय्यथ तद्भक्ष्यं याति यथा मरू पंक्ति वति तद्यादेषा पश्चंस्थं दा॰ स्व
ति तस्मादक्षिस्थं सा अतिस्थं दाहवेता मतिस्थं दा इत्याखकाला प
रासंपराः तकामाहिदेवाः ॥१३॥ यान्निः पुरीषवती॥ तस्मा॰ स
ष्टुत्पदक्षाति सः॰ स्याष्ट हृदुदरं स्वयया निस्य पुरीषसः॰ हितनेव
त्तानमा॰ संविपुरीषंमा॰ सनवाउदरं च यया निस्थस॰ हितत्र

वृतिच्छंदा नवच्यापरा त्रुरीघ वच्युत्तरः ह्युद्दरम मधरा याग्रानिः मे
१० त्तप्राच्यातुपदक्षत्तिः प्राङ्मा सा नि स्रीयतत्ताघाप्रे ग्नेव प्राव ३ द
रं प्राचीयाग्रानि र्वद्विस्ता मनाग ६ ह्रुदयं विक्तामनागाइद
यमुवा ३ ज्ञमंमाथ्या द्दरम शायाग्रानिः ॥ त्तद क्लिगातः स्वय
मान्स्याया ३ उपद क्षत्तिः त्रि घप्र थमायां वित्ता ३ ज्ञरत्तः स्वय
मा स्स्मा या ३ द्दरंच याग्रा निं चापदक्षत्तिः याग्रा चयं मध्य प्रा
ग्णः स्तादशा स्वयमा न्नासे तस्य तत्वा ग्ग स्पा नयत्त ३ द्दरंच याग्रा ९०

निंबेदधातितस्मादेतमध्य प्राणास्यान्नयतन्दूरंवाय्यानिश्चौं १८
प्रतिष्ठा द्विपदीं ताय द्विपदान्वंति द्वंद्वं द्विप्रतिष्ठातिस्वा
नेवंतित्रिवृद्द्विप्रतिष्ठा पञ्चात्तु पद्धातिपश्चाङ्गीयं प्रतिष्ठा १९
सो ब्रवे ब्रस्तुस्नत आत्मा नतः स्याद्धेताम ब्रंष्ठुस्नतमात्मा न
ऊर्ध्वंघ्नतं द्वसष्टुसत मात्मान मन्तिसंन वक्ष्यथयस्याद्धेत
मत्ताच्चथा ऊर्ध्वंतिद्रुष्टतं हतस्या त्मानं ऊर्ध्वंतिसहसद्रु
ष्टतामवात्मानमन्तिसंनवति १८ तादात्तमामनिधान्नच्यु

त्का आक्षीद्देवानां परमं व्योमन्नत्र कस्माद्देवाः परमं व्योमन्नि
त्यत द्विदेवानां विशतां प्रजापतिरुत्तमा नि शत्तस्मादाहा हा
क्षीद्देवानां परमं व्योमन्नित्यथ यदाहाकस्माद्देवाः परम
व्योमन्नित्ययं वा अग्निरकस्तस्मिन्नेतद्दुत्तमायां चितावार्द्धेद
वा विशांस्तस्मादाहाहाकस्माद्देवाः परमं व्योमन्निति १९ ब्रा०
॥७ तृतीयः प्रपाठकः ॥ षड्डः १०८ ॥ छ ॥ ॥ गार्हपत्यमुपद
धाति एतद्वै देवाः प्रापाराध वामन्यं तातनुवाक्रानक्रम ८१

रास्मतिंगार्हपत्याय्यात्ते।वयंसुवर्गाद्द्दपर्यंविविद्यासमारुह्यप्र
थमांचितिमंपश्यामपृष्ठमारोहितीयांद्वितीयायास्तृतीयांतृती
यायेचतुर्थींचतुर्थ्यापंचमींपंचम्याइदमितिं।तत्सुवर्नमुपल
ऊनीनयामयमस्मात्स्ववशाङ्गिरसदितितत्सुवंत्यतरा॥
मितिंचितिमिच्छातितिवावतद्दुवंस्तद्दिष्ठतपृष्ठयमस्मात्स्व
वगाङ्गिरसदितिरततावतयमानाः।एतद्दपश्यन्निदमस्माद्दृ
त्यापदयामदाइतितनमिहाङ्गत्यापादधततस्मिन्चावदंतव

१२

सर्वः पुरस्ताद्रुद्राद्दक्षिणतश्चादित्याः पश्चान्मरुत उत्तरतो वि
श्वेदेवा उपरिष्टाद्दिक्पा पदक्षामाद्वा पदक्षामन्ति तत्र भुवन्
मध्ये पूर्वापदक्षमद्दिसन्नामध्ये उपहितः सार्वधांतविष्यती
तिन्नं मध्ये उपादधते तद्देनाः सांद्रिमात्मन्नदधते मध्यतो न
धनपुवितद्देताः सांद्रिमात्मन्नदधते त्यावित सुजमाना
सज्ञार्द्धपश्चसुपदधाच्यातामिवितड्राद्रिमात्मंधत्तंमध्यताम
ध्यानपुवितद्देताः सांद्रिमात्मंधत्ते ॥ ८ ॥ यद्वितगाहपत्यमुपद ८ः

कार्त्तिं स्वन्नं विगा ॥ इति पत्याशाय मग्निष्विन्तांत्र एतेन तदन्नमपि
दधाति मध्याता मध्यत एवास्मिं स्तदन्नं दधाति ॥ पयाह वगाह
पश्यस्व पदधाति ॥ वृद्धि वृद्धि वालाकां यवा एष वह्नि वृद्धि विता
नवति स्तंय दि ह्लाह्न त्वाप दधाति त्तदनं स्वादो ह वालाक
प्रतिष्ठा पयति ॥ पयाह वगाह इति पश्य सुपदधाति ॥ या निर्वृ प्रञ्च
रपसमिथवाँ एष वह्निया निचितान्न वाति बाहि ह्ववी एत द्धा
न रश्निकर्म यस्त्वरा उष्कर पसमि ॥ पदि ह्लाह्न त्वाप दधाति तादृ

93 नंसान्नोपुष्करपार्णप्रतिष्ठापयतिसायाद्दाषाबर्हिष्मिव
त्यंष्टाविष्टकाउपदधातितास्यात्काबंधुंस्तंवाएतेरदयज्ञनि
रतयावृताशिनातियोगाद्वावामोसएवायंतमेवैतदाह्
योह्वापदधाति यत्तुनचितिशुपदधाति एतद्धिदृवा
गार्हपत्यंविवात्मिच्चाहिंनापश्यन्यानिर्वैगार्हपत्याच्चि
तिंराघात्वेयानराह्विर्यद्भूतः प्रजातिस्तस्याअमनस्यांया
नोरतः प्रजातिंनापश्यन्॥ तेत्तबुवन्नुपतज्ञानीतयथा ९३

स्यां योनो रतः प्रजातिं दक्षामति । तत्सु वं स्त्वं स्त द्विनतय यास्यां योनो
रतः प्रजाति दक्षामति । युतत्वतं यमानाः । एतां पुनश्चितिम पश्यंस्ता
मुपादधत तादत स्यां योनो रतः प्रजातिम दर्धुमथ्यातामथ्यमप तेन
द तस्यां यो नो रतः प्रजातिमदधुस्ताधि चितन युजमानायुत्सु नाभि
तिमुपदक्षात्यं नस्यांमदितायो नो रतः प्रजातिं दक्षति । मथ्यात
मथ्यतप वितादतस्यां यो नो रतः प्रजातिं दक्षति । १० ता द्विक
अघनाङ्गुपदधति । अघनाङ्गादितिरतः सिचातपुच्छसंधिपुछा

९४

ह्वि रतः सिद्यानङ्गति न तथाकृयद्विद्विड्ढि हतया नो रतः पुडाति

र्धर्मो लिय तथाकुर्वन्ति मध्य एवोपरध्या लसंप्रतियानो रतः पुडा

तिं दधाति । त्र्यष्टा विपुकाउपदधाति । अष्टासरागायत्री गायत्र्

त्रामियार्वानयियाविश्वस्य मात्रा नावाति वि नामन तड्डता न्नूत

ंसिंनतिपंच न्नचः सादयति पंचचिति काग्निः पंचन्नविः संव

सरः संवसरागिर्यावा० नावति विनामन तड्डता न्नूत ंसिंनति

अष्टाविपुकाः पंचनवः सादयति नत्रायादशनुयाद्दशामासाः ९४

संवत्सरस्वाराघादशाग्नस्थितिगुरीषाणियावा॰ नादनज्ञवति। १२
गाहवत्युनस्थितिमुपदधाति। एतद्वाएतदग्रथायथंकरोति। गृहा
दाहवनीयाज्ञार्हपत्यमुद्धरंतिनाति। नघ्रान्तुनस्थितिमुपदधाति।
घएवायमग्निःश्चितिस्तामविलद्दाहैयाग्न्या परिष्टान्तुनस्थिना
ति। तदुस्थितः। संतंगुनस्थिनाति। तस्मात्तुनस्थितिः। ३ ॥ इतद्वैके
जघनाद्गार्हपत्यस्योपदधति। इवाद्युनस्थितिमाहवनीय
स्यवाएतागार्हपत्यास्थेवंवाएतावन्नीइतिननथाकुर्यादियं

95

त्वेत्ता का गार्हपत्या द्वेतरा द क्षिणीय उ त्तरा वा ऽस्मा वसथ्यं त
स्मादना धुत्तरा मवापरथ्यमन्तं ॥ १५ ॥ याद्धव गार्हपत्यं वडुनश्चि
तिं त्वा पदक्षति ॥ चुदिश्याद्धेति श्रौग्नरुत्तराद् दिश्यां श्रय प्रश्रधू
हावं निवपश्यं वरस्य तत्र्यथा हेति आग्नेरुत्तरा द्युलितं उपक्षयाग्नि
निदधाति ॥ चुदोद्धविवेनमेतडुत्तरा वद्धोव प्रतिष्ठापयति ॥ १६
याद्धवपुनश्चितिमुपदधाति ॥ पुनर्यज्ञाद्धे एं उत्तराद्धेपादव
पुंज्यां पुनर्यज्ञमेवैनमुपधलं उत्तरामवाद्दवपज्यामुपाद्धे

नं पुनर्य्यज्ञानमतिः ।१६। याद्देवपुनाश्चितिमुपद्मतिः ग्रंवेतं प्राणात्सु
पण्यं यज्ञिः समस्कुर्वन्सि एष तामवेतत्पुनश्चिनोति तद्युश्चितः सं
तं पुनश्चिनोति तस्माद्देवपु नश्चितिः ।१७। येन रूपयस्तपसास
त्रमायन्निति अमूतनतद्दीना दृं धनाग्निः स्वरानरं तद्दतीं
धनाग्निः स्वर्ग्यलोकमाहुरं तं सूर्यन्तेतस्मिन्नहं निदा ।१८।
नाकस्याग्निमिति स्वाग्योविलोकानाकापृष्ठमाहुं मन्नवस्ती
र्णंवद्दीपमिति यच्छिद्धाः स स्त्वमन्तस्तास्पविद्दीपमिति सर्वदा

द्धितमस्मीप्रविह्निः।१८ तंप्रज्ञानीतिरनुगाच्छमादेवाः।पुरीषेत्र्याहिनिरुत
वाहिराणेरिच्यंतानेनः सर्वाणाञ्जुगाच्छमेत्युतश्चांगश्छानाः
सुरुतस्यलोकइतिस्वाध्यायिलोकानाकः स्वर्गोलोकंगच्छानाः
सुरुतस्यलोकइत्युतदृतीयपृष्ठेअधिरोचनेदिवइत्युतदत
तीयंपृष्ठंरोचनंदिवायविष्णुएतत्पतित्वाअकाशामध्यमस्य
हृदुराणुरितिएतद्वाचामधेंयविष्णातत्त्रीयातत्तत्पुरणुरि
तित्तत्त्वाच्युतदयमाग्निःसत्यतिम्यकितानइत्ययमग्निःसतां ५८

पतिष्यत पवमान इत्युच्यते न्त्सुषुम्णु पृथिव्यां निहितादविद्युतदिति
धाम्नुपृथिव्यां निहितादौ पवमान इत्युच्यते दधस्पदं इमायुतां प्र
हतन्यतइत्यधस्पदं कृणुता ॥६॥ स वन्हिः पवमान इत्युच्यते तं ॥२६॥ अथ
मग्निवीर नमोवायाधइति अथ पवमग्निवीर्यं वीरनामोवायाध
इत्युच्यते सहस्त्रियाद्योत नाम प्रभुञ्जान्निति सहस्त्रियाद्दीप्य
ना मप्रमन इत्युच्यते द्विव्राजमानः सरिरस्य मध्य इतीमा वेला
काः सरिरं दीप्यमान एषु लोकेष्विद्युते इत्यपप्रयाहि हविर्यानि

आमिथुपप्र यावि्स्वर्गं लोकमिथ्यितनूः ११ स्वं प्रच्यवध्व मुपसं प्रया
ततिष्यमृतान तद्दृषीनाहसामनं प्रच्यवध्वमुपास्वेन ८ संप्रयातेत्या
मपाण्यादेवयानाऽनुणु मितिय एवयुक्तस्थाबंधुः पुनः सावा
नापितरायुवानान्तिखाद्कविमनस पितरायुवानावाक्रुमनक्ष
तावनीस्वचाता ८ सीच्चापितुर्तं तंत्रामतमितियासाहुपिनिस्तं
स्तानस्तामतद्दाद्दूं १२ उद्बुधस्वाम प्रतिजागृह्विचमित्तीइमामे
तद्दमिमाहिता ब्रिनंबुधस्व प्रतिचिनंजागृहीतीष्टापूर्तसं ८ सं ८१

डथा मिमांसां न तिर्याण्येव यद्युक्तस्तथा वंधुरश्मिंसधाल्व्रधुन्नरस्मिन्निति

व्योावग्निर ॰ सधस्थं विश्वादेवा यजमानश्चसीदत तिंत द्विषेवाद्

वि: सहयजमानं॰ सादयति ॥२३॥ पुनर्वृहस्पति महस्सौप्युनाग्निस्स

विदसामित्यनतद्वास्यप्रतिज्ञानतमं भूमायुनसहस्त्रं वद्धतिायुम

सर्वाविदसं तानमं यज्ञं नानयस्वाद्दीनिपुरगं तवइतितननइ

मं यज्ञं नयस्वर्गं लोकं द्रावपुगं तवइत्यत द्वयं ततस्योनिर

श्चियइति तास्यां क्षावंधुर प्रविष्ठकाव्यपदक्षतितास्याणवा

कः॥२५ब्रा०॥॥१ ऋतव्या उपदधाति ऋतव एतद्यदृतव्या ऋतूनेवै
तदुपदधाति तादेतत्सर्वं यदृतव्याः संवत्सरो वा ऋतव्याः
संवत्सर इदं सर्वमिदामत्यैतत्सर्वमुपदधाति यदृतव्या प्रजननमे
व संवत्सरो वा ऋतव्याः संवत्सरः प्रजननं प्रजननमेवैतदु
पदधाति॥१॥यद्वेव ऋतव्या उपदधाति एतं वा ऋतव्या दिश इमा
इतरा इष्टकाः स्तनं तद्दिश एतारं दधाति ताः सर्वासु दिक्षु उप ५८
दधाति सर्वास्वेतद्दिक्षु मन्तारं दधाति॥२॥यद्वेवर्तव्या

परद्धाति संवत्सरस्याप्त्यै सकृतव्याप्तिः सर्वहितः संवत्सरमेवे
त स्तनुतिः संतानाति संदधाति नाविनानाप्रभृत्लयः समानाद
क्वाकिनागागा श्रसृज्यं नात्तस्यप्ता ना नियासनूं ऋतबुवनूंन
वाइष्ठं संतः शस्वामः प्रजनयितुं रूपेः समायामेति तपुरके
कमृतुं रूपेः समायंस्तस्माद्दाकेकास्मिन्नृतौ सर्वेषामृतूनां
रूपं तायन्त्रानाप्तिर्वृत्तायां नानाद्यस्सृज्यं तायप्यः समानाद
कास्तिपोदहिसमा यनूं ४ सतुपदक्षाति तपश्च तपस्यश्च शिशि

रात्रस्रइतिनामानीपानयारात्तनामन्यामविनापत्रङ्कुपदक्ष

च्यासोवाञ्चादिच्यस्तपंस्तस्मादत्तावृद्ध्रुनंतर्हितोनद्याद

नस्मादताहजस्रूनंतर्हितो तस्मादत्तोतपश्चतपस्पश्चापु

स्वग्रंतःस्रोतोसीतिसंवश्सरएघोग्निःसरूतव्याग्निःसंहि

तःसंवत्सरामवित्तहव्यग्निःसंनन्मातिसंदधातिकाल्पत्तांद्या

99 वापृथिवीकल्पंतामाप्तदुपक्षयड्डतीदामविन्नस्वदीमृत्तग्निःक

ल्पपतिकल्पंतामनयःपृथग्रमल्पेच्छायस्यवताइच्चेमाया ९८

॥शीव०॥ ॥राम॥

द्वेतत्पृथग्यदेतादृष्टकास्तेयथानुयाधार्व्विजर्षिष्ठायाकल्पे
रान्नेवामतदाह्मयिष्ट्रय्रमयःसमनामांतराद्यावापृथिवीडमेङ्
तियाप्येवयजूस्तथावंधुःसोशिरावन्नेत्रतिकुल्यमानाडूंडुमिर
द्वावन्नतिसंविशंचितियपांडूंदवान्नेनिसंविष्टापदुमिमार
न्नाडेपष्ठायात्तिसंविशंञ्चित्येतेद्वहङ्शाकरवात्ताद्वोदिमामा
सूर्तुःसङ्गसाद्वयस्युकंतदूडुंक।ाति। ततद्यादेतन्नत्रोापञ्चध
ति।संवत्सरप्राणाग्निरिमउलोकाःसंवत्सरस्तस्याद्यारवपं

वमीं चितिं चिन्युरिस्य शिशिरश्छुंस्तस्यादात आत्मापदधाति याद्देवा
स्येतत्आत्मनंस्तदस्मिन्न्नतस्मुतिदधाति तस्मादात्त आत्माप
दधाति ७ यद्देवेत आत्मापदधाति प्रजापतिरेषोऽग्निः संवत्स
रउप्रजापतिस्तस्य शिरएववृणं वमीचितिः शिरास्य शिशिरश्छु
ंस्तस्यादत्त आत्मापदधाति याद्देवास्यैतत् आत्मनस्तदस्मि
न्नतस्मुतिदधाति तस्मादात्त आत्मापदधाति ८ सयुरस्तात्स्वय
मातृण्णायेच विश्वज्योतिष अर्द्धांचउपदधाति द्यौर्वाउत्तमा १००

ची.

स्वयमातृण्णामादित उपदधाति विश्वज्योतिरवतिनं तद्दिवस्थादिया
श्च वृद्धिं दधाति तस्माद्द्वाचिनामवा न कुर्वन्ति योन्या प्रजननामतद्
वृचीनं तद्दिवस्थादियाव प्रजननं दधाति तस्माद्वाचिनामवा
तः प्रजायते स्त्रितः द्देवानः प्राक्प्रजननं यावं तास्यदसना
यादेवास्तावं तादेवाः ॥ अथ प्रथमायै स्वयमातृण्णायै उ
यमायेव विश्वज्योतिषं उपदिशं हन्तत्वो उपदधाति इयं विश्व
थ मास्वयमातृण्णा ग्निः प्रथमा विश्वज्योतिरिति नस्तद्द्वृद्धिं दधा

राम

ति तस्मादितजङ्घु कृन्ता वीर्याय प्रजननामन्तादितस्तद्धृद्धं प्रज
ननं स्यक्षातीति तस्मादितजद्धमिव प्रजायाता १० तान्रुहद्दूान न
स्तन्यूदानीतीयाविध्रियतरु तवाहृतास्मिन्नुह्वांतितस्मा
द्यात्रेव यथामेप दधातीति तसवडिपादधाता ११ आयाइाम
विलाकारूतव्याः इमांस्ताल्लाकानुद्धं विवितिति खिना यथा
सत्वं वा रूतव्याः सत्वं तदुद्धं विवितितिखिनो त्याथा संवत्सरो
वा रूतव्याः संवत्सरं तदुद्धं विवितितिखिना तिनानांन्युया

षडष्टमस्थ्येष्टकायोपरिष्टादस्तुपदधान्नद्वं विशास्तुपदधानी
ति॥१२॥ताद्दहेता ५ वसंख्याश्च ॥ पुताहे दवाहत्त घ्या नीरत्वमोला
कां समसुरिताश्याह्न निघुतस्था वर्विस्तत्यिचेतद्धसमानुकृत
व्याति रत्वमोलाकां संख्यातीतस्वाद्ध निमुतस्थावृत्ति:॥१३॥ त
हवरकावयवि: द्विव्याप वसंख्यानीयित्युपदधति नतथाकयादे
व्याद्दहेवारत्वयंत्व्यता ३ प वसंख्यान्युः॥१४॥ अथ विभ्रमजातिपछुप
दधाति स्वादित्यावा ३ ननमा विभ्राजज्योतिर। दित्या हवा मुष्मिं

लोकन्विश्वं ज्योतिरादित्यमावेतदुपदक्षति ।१५। प्राह्वाविश्व
ज्योतिषमुपदक्षति । प्रजा वै विश्वं ज्योतिः प्रजा ह्येव विश्वं ज्योति
:प्रजननमेवैतदुपदक्षति ।१६। सपुरस्तान्स्वयमातृण्णायावि
श्वज्योतिषमुपदक्षति । द्योवति नमास्व यमातृण्णादिच्युत नमा
द्विश्वज्योतिरवाचीनं तद्दिव आदित्यं दधाति तस्मादसावा
चीनमेवातस्तपुयाथा प्रजननमेतदवाचीनं तद्दिशः प्रज
ननं दधाति तस्मादवाचीनमेवातः प्रजायते ।१७। अथ ऋ

थामायेस्वयमातृस्णायें[या] उपरिष्टाद्धिरण्यज्यातिषमुपदधातीयं
वि प्रथमास्वयमातृणाग्निः प्रथमा हिरण्यज्योतिरितस्त इमम
मग्निं दधाति तस्मादित ऊर्ध्वोऽग्निर्दीप्यते तयोः प्रजननमे
तदित स्तदिदं प्रजननं दधाति तस्मादित ऊर्ध्वमिव
प्रजायते॥१८॥ अथ मध्यमायेस्वयमातृणायें[या] उपरिष्टाद्धि
रण्यज्योतिषमुपदधात्यंतरिक्षं वि मध्यमास्वयमातृणा वायु
र्मध्यमा हिरण्यज्योतिरंतरिक्ष एव तद्वायुं दधाति तस्मादयमंतरि

स्ववायुः १९ तांन्यतानिज्यातीऽथि नद्यादताऽवमुपदधा
तं तांन्यविलाक्पातीऽथि सम्यं विदधातितस्मादित्तऊग्द्धोग्नि
हीघ्रातेऽवडिःमावादित्यास्तपर्यंतरिक्तं यंतियज्ञायुः पवात
२० परामष्ठीवासादयाविति परामष्ठी ह्येतां प्रंचमां चितिम
पश्यं हि वस्तांप्सुज्यातिष्मतीमिति दिवाह्य लोकःाप्सुज्या
तिष्मानादित्यः २१ विश्वास्मे प्राणायापानायव्यानायेति प्रा
णा वै विश्वं ज्योतिः सर्वस्मा उवा एतस्मैप्राणाविश्वं ज्याति

यछति सर्वं ज्याति प्रीछयत सूर्यास्त षिपाति रित्तिस्थूयामवा
स्याद्युधिपत्तिंकाराति साद यिवास्दादाह्वसा खिवद तित स्प
क्ता वंधुः ॥ २९ ॥ ता द्वेताप्रवसंयान्यः ॥ एताद्वादवा विष्वज्याति
त्तिरत्वमांलाकांसमद्धुरितासा ह्वनिघुतस्था व्वविंस्तयो वि
तद्युत मानाद्विश्वज्याति त्तिरत्वमांत्लाकांसंयाती तस्थ्व
र्वानिघुतस्था व्वविंः ॥ ३० ॥ तद्रूच्चरकाधयविः ॥ न्यापवसं
यानी रिव्युपदक्षति नतथाकूयदित्याद्विवारचयंत्यता उ

मे५

105

पवसंयाज्यः॥२४ब्रा०॥स्त्र्यालाकं प्राणामुपदक्षातिं ब्रह्मसो वा
आदित्या वालाकं प्राणोव हीमां लाकान्पूरयन्पुमेचि तदा
दित्यमुपदधाति ताः सर्वस्विचितिष्पूपदधाती मेवालाका
पताश्चितयां सुंतदा दियामपुलाकेष्पु दधाति तस्मा द
प्रसाविह्व एतेवाल्पालाकेयस्तपति॥१ यद्वालाकं प्राणामु
पदक्षाति दार्वं वि लाकं प्राणा विशाइमाइतरा इष्टकाः स्व
यं तद्विश्वलां दधाति ताः सर्वस्वि चितिष्पूपदधाति सर्वा १०४॥ १०५

स्यांतद्द्विशिवत्वमत्रारं दधाति॥२॥ सोपिक्वेचत्तवतिं पुकास्लं
तत्स्वत्वं मकस्थः॥५॥ अथ यं कल्लोशुष्यया द्वितीया मिथुनं तदद्रु
शुद्धे तदात्मनो यन्मिथुनं यदा विसदृग्मिथुनेनाथ सर्वा
शतस्वः स्वस्वतायां पुत्रकेनयद्धपाबह्लीरिपुकाउपदधाति
तत्त्वं तद्वीर्यणात्यादधाति द्वित्वं द्विशाद्वीयविन्नरंकारात्रि
ध्यतराः पृथग्ज्ञानाय ज्ञानिरूपदधाति द्विशंतत्त्वात्वादवीय
तरां कारातिं पृथग्वादिनीमानात्वितमाँ॥३॥ सवाङ्मयस्या ॐ

सोकामयतनसर्वम
[illegible]

105

यस्यांपृथ्व्यामनुपदधाति अमुंतदादित्यमतस्यांदिशिदधु
याथतंस्तस्माद्दातानुपार्श्वे याथतंस्तस्माद्दातानुपार्श्वे
याथतंस्तस्माद्दातानुपार्श्वेत्याथातंस्तस्माद्दातानुपार्श्वे
ति ॥४॥ सयद्युत्रिवृत्पृथ्व्यामनुपदधाति तद्वत्रामुत्रानूपदधा
स्मसाद्धिवासावादित्यइमांल्लोकान्पार्श्वेनातिप्रत्यवेत
तिह्ययप्राङ्गुत्तामुत्रानूपदधात्यमुंतदादित्यमिमांल्ला
कानतिप्रत्यावयतितस्मादसावादित्यइमांल्लोकाननस ६ १०५

शि २

स्थितादसिणास्तनुनः पुनरन्तु पार्येतिपालाकंपुणाङ्किडुं पु
णातिं लाकंचपुरयाद्धिडुंचपुरयोच्चतं दृश्यो सीदजुं नाव
मिच्यात्था स्मादस्थिरावं प्रतिष्ठितत्थ्यतं दिं ड्यामी वा स्वस्य
तिरस्मिन्याना वसीघद न्निती ड्यामी चचा पूद्स्पतिष्ठा स्मि
न्त्या निपेच्यतिं पंन्नियेतं दन्तु ष्टुना ह्वा ग्वा त्रायुष्टुं व्या गुंड
डुं ड्या लाकं पृणा न स्मादयत्यसंनोह्याघं स्त द दो हुसा
वदातिंग्रा णाणा विस्तृदादा हाः प्राणाने विनामत सं ताना

तिसंदृश्यति॥ तदाहुः॥ कथमेषा लोकं शृणोयातयाग्नि
वतीत्यस्तो वा आदित्यो लोकं पृणोयाते या मावा पुरुषो
वाग्वै लोकं पृणोयाते या पुरुषे वाक्॥ ७॥ स वा एष यज्ञः प्रतीरूप
श्चपा लोकं पृणोया प्रचादयत्यन्नं वै यज्ञः प्रत्यक्षं इष्टकां शा
त्मा लोकं पृणोत्यन्नं तदात्मना परिदक्षाति तस्मादन्नमात्म
ना परिहितमात्मेवान्नवति॥ ८॥ स वा आत्मान्नवा यज्ञः प्र
तीरूपं दृश्यति न पश्यन्नुपश्यात्मंस्तदन्नं दृश्यति यज्ञो वा आ १०६

त्मनन्नं धीयात तदात्मानमवति नत्पन्दपुत्रैनन्थयतोस्मपुत्र
पुत्ते वत तदात्मानमवति न पन्दपुत्वानि। ॐ तत्र यो यद्धिष्म
तीश्वलोकं पुण्याघ्वा। तमनुपदधाति। तस्मादयमात्मा हि पु
ण्याबन्धुलं तरइ वा लोकं पुण्याप्यन्यं पदं पुत्रानुपुत्रं। तस्मात्पन्दपु
त्रानि तन्नीयासं सीवानू वीश्यति। पुण्याघ्वा तमनुपदधुं ह्यस्त्री नि
वाइष्टकां। तस्मादिमान्यन्नं विवतिं। यं विद्यात्मनन्नस्त्री नि
पराचीरवपादपुत्रान्पुत्रं न हि किंचन पन्दपुत्रान्पुत्तिर्य अस्था

वा१

107

स्तितु ह्यैतादेवं वित्तस्मीं[illegible] वितस्य च विज्ञानामय[illegible]मय विन
इतरथा वितः ॥१०॥ स विश्वस्य मातृस्यां प्याकं चरणमाध्रुत्वा ह
यत्ति ॥ या णा विश्वस्य मातृस्या दित्यालोकं पुणो प्राणांत द
दित्युन सर्मिं स्वेतस्मादयमुत्क्रः प्राणांस्तया सर्वमात्मानं
प्रत्यादयतिं स वै तदात्मानमादित्युन सर्मिं ध्वेतस्मादयं
सर्वएवात्माक्षं स्त ह्यैतादेवं जीविष्यतस्मरिष्यतस्य विज्ञा
नं मुक्तएवं जीविष्यं ज्ञातामरिष्यन्त् ॥११॥ सयस्याऽक्षस्नां प्रथ १०७

।मेवं पद आप्नोति । तस्मात् दश निर्दिशन्ति । संचारयं ।नित्यां स्वयमा
रसात्येसमात्तांने वदक्षिणावर्त्ते ज्ञघ्राणं नस्य यमार्गेणा ॥ संचा
दयान्नत्यां नु क्यायाअप्यनुनारन्य तमवधिं ॥ संचारयति ।
१२ आत्मानमयसंचारयति । आत्मा ह्यवाय्य संतवतः संत
वत्य्ययच्छंतां पक्षमथ पुच्छमाध्यात्मरंतं इक्षिणा वृंतक्षिदव
ञायायापवं वा असमानादिव्य इमौ लोकां दक्षिणाहूदंद्युपायि
ति । १३ स एष प्राणापानौ या द्वौ लोकं इच्छाणा । तथा सर्वमात्मानं प्रचा

108

दयति सर्वस्मिंस्तदात्मन्यात्मानं दधाति न तद्भास्येषां गं नान्निरा
णुयान्प्राणान्हास्यत दं गं नान्निश्रा पुया तदुद्देशाणां गं नान्नि
प्राणात्ति शुष्यति वा वितन्त्रायति चा तस्मादन ५ सर्वामिदेत
यापृच्छा दायत ॥१६॥ सवा आत्मन एवाभिपद्यछानि विना
ती आत्मानां ह्लीवाद्युं गा निवराहं त्वथ यत्परस्तादर्वाची
रूपदर्शयत्युथान्यतस्य इह्यां गं प्रतिदर्शयामहत्वं ॥१७॥ न नि
न्नां नसज्जामुपदर्शस्त्वां आत्मीति वा एपापाया निघृते आत्मा ईम्ये १०८

ति२

नैतु इयं श्रुतिरन्ते दार्न्तमात्मानमभिसंस्कारवाइति नानि
त्वां पुरास्यपान्नदनार्न्तमात्मानान्तहिर्ड्लिकारवामीति विधिष्णप्यः
ति ३ पातिसंख्यायंयाविराजमतिरिच्यरं न्नात्तरात्तुङ्गाव पुंसाहि
रवधुता श्राब्रुंतिता तिव्याकरउक्तिरद्भुकाराभावा अतिरिक्तस्य
प्रतिष्ठात त्रयात्तिरिक्तस्य प्रतिष्ठातद् विनाएनत्प्रतिष्ठाप्य
ति। त्य यथा ल इष्टकामात्राणामेवं पादमात्रीः प्रथमायां
त्वोत्तमायां च विद्यारूपदर्शनस्य प्रतिष्ठाद्वितीयाविपादः स

हस्तौऽर्ध्वस्थमाल्या चार्धविंशाः स्युर्नस्त्रूर्ध्वस्था किंचन वृद्धिगायास्थास्ति
ख्यालिखित नव च त्रिस्त्रिंशतयः स्युः स्त्रिचत्ता द्वीमालाकांश्च परिमि
तालिखिता द्वारसा द्वितवितां अपरिमित उ विरसः सर्वा स्त्रव
ख्यालिखित वत्यः स्युः सर्वाद्याव मालाकाश्चि वृत्तः। १७। अथा
तदूर्ध्व का नामवा वपनस्थो यां कांचयड्डुष्मती मिष्टकां ति
धानां मध्यमायां स्त्रिता उप दृश्यऽदं त रिद्वावि मध्यमा चित्तिरं त
रिल स्तुविसर्वेषां ह्यतानामावपनमप्यो अन्नं वेयड्डुष्मयइ १०९

पुष्काऽदरं मध्यमा वितिरूदारतदन्नं दधाति ॥ १८ तदाङ्गुलानापा
दध्यान्नं ददाति रचयानीति सताऽपि वृद्धस्य कामयोवाऽप्यता
ऽपुष्काऽऽपरीयं तन्नवि कामानामतिरिक्तमात्तिस विनिवाप
दध्यादतावहाऽप्यताद्दलाश्रकुर्वन्नि ॥ १९ आ० ॥ ३ श्वपरीषं निव
पाति मा० संविपुरीषं मा० ॥ सनिविनामतन्छादयति पु
का ऽपयास्त्रीपुष्कां श्वकिलिं मा० ॥ सः संछादयति ॥ सा वृ
स्वयमाट्टस्रायामा वपाति ॥ श्रा ताताविस्वयमाऽऽस्मात्त्वं पुरीषं ॥

णा तद्वृत्वं दृश्यानितेन सर्वमात्मानं पश्चाद्दयति तस्माद्युक्तात्मा
त्वं धीयानेन सर्वमात्मानमवति सर्वमात्मानमनुपश्यति २ तस्व
यमात्मसमाया मावापद्दिशु ह्निक स्वाङ्का ॥ प्राणाः स्वयमात्मसमान
स्त्वा णा न पिदृश्यन्ते ति स्वाप्येव वापदं ह्निन तिष्ठाणा विष्णु
क्ष्मा या वा श्रुत्वं नात्तिसंवित तस्य प्राणेणा रा हंति तद्युस्य हृतया
कं वृत्तिः यया श्रु क्ष्मा स्वरमात्मीस्तु स्वविरिवर्त्त हाम्सा पुष्पं लोके
संवर्त्तति तस्मात्स्वयमात्मसमाया मेव वपत्तां ३ स्वयमात्मसमा

याम्मोथ्युंस्य नुकंपया संस्थादयं पान्नन्यापरिखिन्नः सन्तानेवदाहि
ण्णाहृत्तु घ्यानेन स्वयमात्मनाऽऽ संस्थादयं ल्हेत्यापुनर नूकया
ये। १८ आत्मानमात्म संस्थापयति त्या आत्माल्हावाप्य संन्नवकः सं
तवन्धुश्च दन्हितांपदमथ शुद्धमात्मासंर्वं तद्हन्द्रिणा दृष्टं इदि
वत्तो। पसएष एव ज्ञाण। १६ य स्तु रीषं। तन सर्वमात्मानं पश्य
द्ययति सर्वं स्मिंस्तदा तमन्या। ।दक्षाति। स्तघ्नाण्यः स्थेन दंगं ना
त्रिप्रापुण्यात्मा।। हातस्य तदं गं नानि ज्ञा पुण्याद्युडावेपा।

गं गानि पापानि शुध्यति वा वितन्मायति वा तस्माद् इदं सर्व्व
म वितनं वृक्षाद यनु ईदं इदं विश्वास्त्रेवी वृक्षवितिर् इदं इदं हि
सर्वाणि हतानि वर्द्धयेति सघुइ च्य वसं गिर इति महिमानम
स्येन दाह्वर थीनमं रथी नामितिरथिनामा स्पृरथिनां
वाजानां सत्पतिं पतिमिति युवं वि वाजाश्च अन्नानां सत्पतिं
पातिमिथ्येन दें ज्ञातुष्टुनाति च पाद्ये इदं हि पुराधिं स द तत्र द
इमाग्यस्मुरीव मइमि पृष्ठ कां १ तदाङ्क्ष्या यस्या विसृष्टं दाति: १११

सर्वाणिार्हव्रतानिरिष्टकाउपदधाय्युत्थेन ।दकायेक ।दवय्यानि
नुपतिंकथ ।मत दइमाग्नरिनीड्डाते सर्वांदिवान्व्रतिप्रतिंस्त ।यु
।देंड्डानिवुपातितान्ने तदइमाग्नेंर थय्यदनुष्टुना ब्वा ।ब्वाञ्च तुष्टु
ब्वा ।उ सर्वाणि छंदांऽसितानापु वाङ्डी ॥ म अथयविकीर्णीव्रस्व
यमाद्वस्यांब्वापदधानि ।ब्वाद्युर्वेविकीर्णी ।ब्वारुद्रमास्वयमा
दसा ।ब्वायुंचनद्दिवंचोपदधीत्युन्नामतउपदधात्युन्नामद्दिब्वायुप
।द्योश्वसऽ स्पृष्टमऽ स्पृष्टद्दि वांयुर्शन्नोश्वपृ बांविकीर्णीयु

पदक्षायघ्वीचीनंनह्यित्वावायुंदधातितस्मात्प्राणाद्ध्वीचीनामलानः
पवाता॥९॥याहवविकर्णीमुपदधाति॥यञ्चवाश्रद्धाद्यंवित्तिमव
१३२ घ्नापर्यंतितद्दस्वावादिव्यूर्ध्वंस्वांल्लोकांस्त्वसमावयाततदघ्न
स्त्वंवायुःसमयःसवायुरपास्त्वाविकर्णीमितद्यादत्तामुपदं
धात्थसात्ववतस्तादिच्चइमांल्लोकांस्त्वाद्यसमावयत्ता॥१०॥याह्व
वविकर्णींस्वयमातृण्णांत्वापदधातित्यावुर्वैविकर्णीप्राणाः
णाःस्वयमातृण्णाप्रसुवात्प्राणा॥॥चापदधात्युंवामउपदधातुत्र

मिथ्याप्तुरुषप्राणाम्यसंस्पृष्टसंस्पृष्टप्याप्तुरुर्षप्राणाम्यपूर्वा
नुत्सं विकीर्णीपुपदस्ययाप्तुषानत्वाणामुत्यनः परिगृह्याति
॥११॥ प्राथदाम्यानयवासविश्यून्नै यदामहः संवरणाद्याम्यात
न्नादस्य प्राणानामनुवातिशारिरं धम्मात तु जनं नम्मन्योन
यदा वा यतस्य प्राणानुवातिशारिरं स्रोत्येनस्य तु जनं नम्मु
नवतिविष्णुतोपदधातित्रिषुलाहि वायुयोग्य याष्टिकाम
स्यनिरूक्या निरुक्तादिहि वासुरण यद्वान इत्यादद्धप्राणाहि

॥११३॥श्री

113

चि ६

छायुः॥१२॥ अथ स्वयमातृण्णामुपदधाति। आदित्यो ह्यासदनसाद्
यामीत्यधचान्त्रा युक्तस्थेन सदनमवनद्रित्येष ह्नीदं सर्वम
वतिं द्युलोका या यामित्यधो तस्य ह्नीदं सर्वं कामप्रायाँ समुद्रस्य द्रुह्
यइति समुद्रस्युद्ध्यन्तद्धृदयं रश्मीवतीनास्वतामिति रश्म
वती द्विद्यो नक्षि च्यायाद्यां नास्या पृथिवी मारश्वंतरिक्षम
न्त्यवृं। ह्यघइमांल्लोका नाना नाति॥१३॥ परामस्वीचामारू पश्चि
ति। परामस्वीन्द्रात्तां पंचमीं चितिमपश्यत्॥१४॥ यद्वेव परामा

११३

ष्ठिनापद्यति प्रजापतिं विस्रस्तं देवता आदाय व्युदक्रामंस्तु
स्य परामृष्टो शिर आदायोत्क्रम्यातिष्ठताऽ तमब्रवीन्नुपम
हि प्रतिम एतद्धेहि येन नाम व्युदक्रमीरिति किं मे ततो भावि
ष्यतीति त्वाहद्वव्यमेवं म एतदात्मनो न विष्यतीति तथेति
तदस्मिन्नेतत्परामृष्टो प्रत्यदधात् ऽ तस्मादेष स्वयमा
तृण्णो ऽ एतदस्य तदात्मनः स्तब्धं नामाप्यदधातीयाद्वा
स्यैषात्मनस्तदस्मिन्नेतन्निदधाति तस्मादेतामत्रापद

भाति॥११॥ दिवस्थाप्सु मू वस्वतीं पृथस्वतीमिति॥ द्विवाह्य तन्मूर्ष्ठं वृ
वस्वत्स्थस्व ह्रिवंयस्वदिवं हुं॥ ह्रू ह्रिवंमाद्दिं॥ सारिय्यात्मानं य
स्वात्मानं हुं॥ ह्रात्मानंमाह्रिं॥ सारियतनू॥१८॥ विष्व स्मेघा ण
या पानाय॥ व्यानायोदानाय्युतिं॥ प्राणाविं स्वयमाद्दमा॥ सर्वे
स्मा उ वा पतास्मे प्राणाः प्रतिष्ठायै चरित्रायुतामे विज्ञाकाः
स्वयमान्दृप्ता इम उ ला काः प्रतिष्ठा च रित्रं॥ स्सूर्यस्त्वा त्रिपाविति
स्सूर्यस्त्वा तिगापाय स्त्रियतं नम ह्यास्वास्या ति मह्यास्वास्या य्व॥ ११८

तदुद्दिष्टाशंतामानानियुद्धद्दिःशंतमुंतानुयत्तनौ ॥१९॥ नानोपद
धाति । नाना दृढ्द्वावुष्माद्वोयखसतसादयति समानंतकारानिस
मान ॥७॥ ह्यावुष्य प्राणेष्वत्तवाउल्पेएव शक्कारस्तवतउत्तस्वपमा
द्र ॥ स समान ॥८॥ त्सवावुष्य प्राणेष्वा छ्येन सूद्दाहौसाक्षिवद्दति
प्राणाविसूद्ददाहः प्राणनिवनैंतूसंत नानिसंदक्षति ॥२०॥
ताश्वस्य सूद्ददाहसइति ॥ प्राणाविसूदा नेदाहः ॥ साम ॥ ॐ श्री
तिष्ठस्वयइयंत्रेवेष्टस्विजेंमांदवानामितिसंवसगावेदवानां

॥११५॥

ॐ न्म व्रिशाइतिप्रज्ञा विविशांप्रज्ञ्हि सर्वाणि भूतानि विष्ठानि वि
ष्ठा राव न दि व इति सर्वनानि विविन्नानि राचनानि सर्वनाम्यत
दाहात्रुष्टुनाथा प्वाष्त्रुत्रुष्टु ब्रा गुसर्वेष्ठिणां वाचा विवन १ तत्या
णान्तवसंतानाति संदधातिसा वा प्राखेकासनी सूददाहः स
इष्टकाश्रनुसंवरति प्राणा विस्पुट दाहांस्तस्माद्दयामिकपुव
प्राणः संस्म वाणि धंगानि सर्वमात्मानमनुसंचरन्ति २१ ब्रा० ॥
अथ यस्वयमात्माषु सामा निगायति डाम विलोकाः स्वयमा ११५

रस्मांस्तापता: शङ्करास्तादवाउ पश्चायेनाहशीरवापश्यन्त्य
त्येना: शुक्ला: शङ्करा: गीतं ब्रुवन्नुपतन्ते ज्ञानीनं यथा ये षु लोक
षु रसमुपजीवनं दधामतीति॰ तद् ब्रुवं स्ह्यादितन यथा ये षु ला
केषु रसमुपजीवनं दधामतीति शतावतयमाना: एतानि सा
मान्यपश्यंस्तान्यगायंस्त एषु लोकेषु रसमुपजीवनमदधुः
स्त ये वितयुजमाना एतद्स्तानि सामानि गायत्योच्यदेन ल्वा
लोकेषु रसमुपजीवनं दधातीति २ स्वयमात्मना गायति यामावे

राम
॥१॥११६॥

116

।लोकाः स्वयमात्माप्राप्य विलाह्वाकुरसमुपजीवनं दधाति॥८
सत्विसर्भुवः स्वरिति। एता भुवाङ्कतिप्रुगायति भूरिति वा अयं लोको
भुवइत्यंतरिक्षलोकः स्वरित्यसौ लोकं प्राप्य विलाह्वाकुरस
मुपजीवनं दधाति। एतानि विविनानाप्रस्तावानि। सामानि धना
नि तानि नियन्नाना प्रस्तावानि नानास्तुपश्यन्नूयसमानं नि
धनान्यकाह्वयुयज्ञस्य यानि प्रयुक्तं निधनं स्वर्ग एवालोक
स्तस्मात्स्वज्योतिर्निधनो निर्हृत्यथेन। हिरण्यपशककोलैः।

शीव
ना
११६

क्ष तत्रैष सर्वोऽग्निः संस्कृतस्तस्मिं देवा एतदमृतं रूपमुत्तममदधुस्त
थैवास्मिन्नयमेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥७॥ यद्वेवैनं हिरण्यशकलैः
प्रोक्षत्येतद्वा अस्मिन्नदोऽमुं पुरस्तात्ताभ्यां तन्वं मध्यतो दधाति रुक्मं च पु
रुषं चाथैनमेतत्सर्वमेवोपरिष्टादभ्यातन्वानः संछादयति ॥८॥ द्वाभ्यां द्वा
भ्यां शताभ्यां हि प्रयुजमानो यजमानोऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य
मात्रा तावतैवास्मिन्नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति पंचकृत्वः पंचचिति

॥५१०
॥११७॥
117
र

को ऽग्निः पंचचर्त्तवः संवत्सरः संवत्सरो ऽग्निर्यावानग्निर्यावत्यस्य मात्रा तावतैवा
स्मिं नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति सहस्रेण सर्वं वै सहस्रं सर्वेणैवास्मिं
नेतदमृतं रूपमुत्तमं दधाति ॥ ९ ॥ पश्चादग्रे प्राङ् तिष्ठं न्नुपधीं त्तरतो दक्षिणाय म
मुस्तात्स्यत्यउ यजघनेन परीत्य दक्षिणत उदङ् तिष्ठं स्तद्दक्षिणोत्तरं द्विदेव
त्राया नु परीत्य पश्चात्प्राङ् तिष्ठं स्तयो हास्यैतत्प्रागेव कर्मकृतं भवति ॥ १० गणेश ०
॥ सहस्रस्य प्रमासि ॥ सहस्रस्य प्रतिमासि सहस्रस्योन्मासि साहस्रो ऽसि स
हस्राय त्वेति सर्वं वै सहस्रं सर्वमसि सर्वस्मै त्वेत्येतत्र ॥ ११ ॥ अथातश्चि ॥११७॥

पृतिरीषा ह्यामेवमीमाऽस्नायमेव लोकः प्रथमा चितिः पशवः पुरीषं यत्प्रथमां
चितिं पुरीषेण प्रच्छादयतीमं तल्लोकं पशुभिः प्रच्छादयति ॥१२॥ अन्तरिक्षमे
व द्वितीया चितिः ॥ वयांऽसि पुरीषं यद्द्वितीयां चितिं पुरीषेण प्रच्छादयत्यन्तरिक्षं तद्व
योभिः प्रच्छादयति ॥१३॥ द्यौरेव तृतीया चितिः ॥ नक्षत्राणि पुरीषं यत्तृतीयां चितिं पु
रीषेण प्रच्छादयति दिवं तन्नक्षत्रैः प्रच्छादयति ॥१४॥ यज्ञ एव चतुर्थी चितिः ॥ दक्षिणाः
पुरीषं यच्चतुर्थीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यज्ञं तद्दक्षिणाभिः प्रच्छादयति ॥१५॥ य
जमान एव पंचमी चितिः ॥ प्रजा पुरीषं यत्पंचमीं चितिं पुरीषेण प्रच्छादयति यज

चा०
॥११८॥

118

× सर्वस्योत्तमं द ... ति तस्मादस्य ३ ×

मानं तत्सृजया संबादयति ॥१६॥ स्वर्ग एव लोकः षष्ठी चितिः देवाः पुरीषं यत्षष्ठीं चितिं पुरीषेण संबा
दयति स्वर्गं तं लोकं देवैः संबादयति ॥१७॥ अमृतमेव सप्तमी चितिः तामुत्तमामुपदधात्यमृतं तदस्य
सर्वस्यामृतमुत्तमं तस्माद्देवानेतर्हितास्तस्मादुत्तेमृ तारत्यधिदेवतं ॥१८॥ अथाध्यात्मं यैवेयं
प्रतिष्ठाय एवायमवाङ् प्राणस्तत्प्रथमा चितिः मांसं पुरीषं यत्प्रथमां चितिं पुरीषेण संबादयत्ये
तदस्यैतदात्मनो मांसैः संबादयति एकादश पाया स्त्री एकादशस्थितं मांसैः संबादयति
नाभ्यस्ताकं संबादयति तस्माद्विमे माणो अधस्तादसंबन्नाउपरिष्टास्तु बादयत्येतदस्यैतदात्मनउप
रिष्टान्मांसैः संबादयति तस्मादस्यैतदात्मनउपरिष्टान्मांसैः सं[illegible] काशते ॥१९॥ यदूर्ध्वं प्र
तिष्ठाया अर्वाचीनं मध्यात्तद्द्वितीया चितिः मांसं पुरीषं यद्द्वितीयां चितिं पुरीषेण संबादयत्येतदस्य
तदात्मनो मांसैः संबादयती एकादश पाया स्त्री एकादशस्थितं मांसैः संबादयति पुरीषमुपद
धाति पुरीषेण संबादयत्येतदस्यैतदात्मन उभयतो मांसैः संबादयति तस्मादस्यैतदात्मनउभय
तो मांसैः संबन्नं नावकाशते ॥२०॥ मध्यमेव तृतीया चितिः यदूर्ध्वं मध्यादर्वाचीनं ग्रीवाभ्यस्तच्चतुर्थी
१ चि

नु ६
नंनृ
गतेश्रा०
॥११८॥

ग्रीवा एव पंचमी चितिः शिर एव षष्ठी चितिः प्राणा एव सप्तमी चिति
स्तासु नमता मुपदधाति प्राणांस्तदस्य सर्वस्यायाञ्चमां दधाति तस्माद
स्य सर्वस्य प्राणा उत्तमाः पुरीषमुप दधाति मांॐ संतत्पुरीषं मांॐस
नन्प्राणान्मूतिष्ठापयन्ति नाना परिष्टान्नच्छादयति तस्मादिम
प्राणा उपरिष्टात्संछन्नाः ॥२१॥ ब्रा० ॥ ५ ॥ पञ्चमः प्रपाठकः समा
प्तः ॥ चितिकांडं समाप्तं ॥ ॥ ॥ संवत् १४६७ व श्रावण मा
स शुक्लपक्षे एकादशी गुरावासरे श्रीवीरमग्राम महारा

॥ इदं पुस्तकं चितिनामकांड संपादितं या ज्ञिकदेवकृष्ण...

पत्र १९

प्रपाठक ८ चितीकांड

दंशाम ८